کهر عالم

ناشری : «بیان‌الحق» ادارەسی

« بیـان الحق » مطبعه‌سی قزانده

КАЗАНЬ
Типографія газеты «Баянуль-хакъ»
1909 г.

مقدمه

زمانمزده سیاحتلرنڭ ملتلر آراسنده‌غی رابطه‌لرغه تأثیری بارلغی اعتبارغه آلنور ایسه محترم محررمز **عبدالرشید افندی ابراهیم** جنابلری کبك ملتمزنڭ اعیانندن بولغان بر آدم‌نڭ سیاحتندن وجودگه چقغان فائده‌لرنی، معنوی تأثیرلرنی ذکر ایتمیچه اوطو وآنڭ شوندای بر سیاحتینی «سیاحت ایتدیمی؟ — ایندی» دیوب گنه اوتوتو البته ملتمزنڭ برنانکورلگی اولور ایدی. خداغه مڭ شکرلر ملت بونانکورلگی ایتمدی، محترم **عبدالرشید** افندی‌نڭ سیاحتی «**بیان الحق**» غزیته‌مزده نشر ایدیله باشلاغاندن بیری هوس واعتبار ایله اوقوب باردی، حقیقتا بوصاف محررمزنڭ، وطنمزغه ملیتمزنی طانتقان بوقارت ادیبمزنڭ مستحق اولدیغی التفات وحرمتنی آڭا غائبانه اولسون ملت اورنینه کیترودن طارتنمادی. آنی هر یرده وهر اورونده خیر ایله یاد ایتدیلر.

آسیانڭ بو کونگەچە بزگە قاراغو بولغان بوچماقلرینی بزگە بلدرگان حامیسی بولغان بو ذتنڭ سابق خدمتلرینە تشکر وکیلە-سینەگی معاونتلرینی امید ایلە آنی ینە بر درجە کوتاردیلر، آنڭ قدرین طاغیدە بخشی راق، طاغیدە آرتوغراق تقدیر ایتدیلر.

ملتمزنڭ شوندای محترم بر ادیبی وقهرمانی بولغان رشید افندی نڭ برسیاحتی یالگز غزیتە صحیفەلرندە اوقنو ایلە اونوتلە-چق سیاحتلردن دگل بلکە دنیالر باقی اولدقچە یاد ایدلەچك سیاحتلردن بولغاننی ومحترم اوقوچیلرمزنڭ آگا بولغان محبتنی آکلادیغمزدن، استقبالدەگی اخلافمزغە بر یادکار اولمق ایچون بو سیاحتنی غزیتە صحیفەلرندە درج ایلە گنە اکتفا ایتمای کتاب صورتندە نشر ایتونی موافق طابدق.

— رشید افندینڭ سیاحتی نتیجەسی اولارق توکیودە مسجدبناسی تشبثینڭ میدانغە چقویدە زور بر واقعە ایکانن اعتبارغە آلوب، سیاحتنامەنڭ یاپونیە قسمنە عائد بولغان «توکیودە مسجد بناسی تشبثی» نام مقالەسنیدە بو رایەدرج ایتدك. البتە ملت بو خدمتلری اوچون وعبدالرشید افندی‌نی کوکل تولوسی محبت ایلەینەدر خاطر ایدر!

«بیان‌الحق» هیئت نشریەسی.

دور عالم

بو کره ۱٦ انچی سنتابرده قزاندن حرکت ایتدم. اهل وعیالمه وداع ایتدکدن صوکره تمام ساعت بش‌ده آرابه‌جی کلدی، کونلارده رمضان اولدیغی جهتله، بنی تشییع ایده‌جك کیمسه بولمدی، یالگز کندم آرابه‌غه اوتروب یکا «دامبی» یولی برلان اوسیه‌گه دوغری یول آلدم. همان قزان شهرندن چیقماقده ایدوم، بر کنج آدم: چمادان، ومندرلو کوتارگان اوسیه‌گه دوغری پیاده کیتمکده ایدی. آراباجی‌غه دیدم: بنم اشیالر آز، ایده شول یکتنی آرابه‌غه آل. آرابه‌جی توقتاب دیدی: اوسیه‌گه آلوب بارایم کوب بیره‌سزمه؟ بو آدم دیدی: آقچه‌م یوق. بن آرابه‌جی‌غه دیدم: اوتورت بن یکرمی تین بیرورمن. یاش یکت‌نك شاکرت اولدیغی کورلمکده ایدی. آراباغه آلدق. دیدم: قایه باراسز؟ دیدی اوقورغه. دیدم: قایداغی؟ دیدی قزان آرتنده بر کچکنه قریه ملاسینك بالاسیمن. اوقورغه‌قایه باراسز؟ دیدی: نیچوك بولور، اورنبورغه بارمقچی ایدوم. دیدم: بیك یخشی اولور. دیدی: یولغه یتارلك آقچه‌م یوغ راق. نی ایچون شولای آقچه‌سز چیغاسز. آتاگز بیك فقیرمه‌نی؟ دیدی: یوق لکن آتامز اوزی تلاگان یرگه بارمغاچ، آقچه بیرورگه رضا بولمایدر، آقچه بیرمادی. دیدم: نی ایچون آتاگزنك یبارگان یرینه بارمای‌سز؟

دیدی: نیچوك بارورغه کیراك، اتی ایکنچی بریرگه بارورغه قوشا.

دیدم: بیك یخشی، اول یربیك ایسکی‌دن علما ظهور ایتکان یر، ایشان‌لر بولغان، فاتحه برکت بار.

دیدی: علما ظهور ایتکان لکن منافق‌لرده ظهور ایتکان شول.

دیدم: نعوذ بالله صبر ایدوگز، علما حقنده شوندای سوز معقول دگل؛

بزنك یاشلر شولای علماغه اطالهء لسان قیلوب خراب بولدق، سزنك کبك یاش کشی‌گه شوندای سوزلر معقول دگل. بز شولای اوز اوزمزنی سوگارگه بیلمز، خصوصا علماغه شولای آغر سوزلر هیچ مناسب دگل، سز اوزگز اوقورغه باراسز، اوزگز علمانی تحقیر قیله‌سز، شول حالده نه ایچون اوقی‌سز. بو هم غیبت بولادر.

غیبت حرام گناهی بولسه ایام رمضانده مضاعف اولور، بو نیندی حال.

من اوزم شونده اوقدم، آنده‌غی مدرس‌نی بیك بیلام. دیدی: اگر بنم قدر بیلسه‌گز سز هم شولای دیر ایدوگز.

دیدم: اسلامیت‌ده نفاق دیگان سوز بیك آغر سوز، هم نفاقنی بیلمك صلی‌الله علیه وسلم خواصندن ایدی. نور نبوت ایله بیلدردی، صحابه‌دن بر ایکی کشی‌ده دخی شول خصلت بار ایدی. بن تکرار سزه دیرم عجله ایتماگز علمای احترام واجب‌در.

دیدی: سزنك سوزلرگز دوروست لکن رسول الله زماننده منافق‌لر نفاق‌لرنی ستر ایدرلردی، اما بونلارده نفاق پك ظاهردر. بای‌لر حضورنده بر تورلی صوفی ایشان بولا، جاهل بایغه بر تورلی عوامغه دخی بشقه تورلی معامله ایدر.

آراباجی یا کیمسکی پریستانینه کلدی. بن یا کیمسکی پریستانینه کیره‌جکم، شاکرد افندی قوپیچسکی‌گه بارام دیدی. مع التأسف شاکرد ایله آرتق صحبت نصیب بولمادی.

بو شاکردنك آتاسینك رضاسینه قارامینچه پیاده سفری اختیار ایده‌رك آچلق ومشقتلری التزام ایده‌رك یوله چیقماسی، شایان تقدیر بر حالدر. خصوصا اول مدرسه‌دن چیقمش شایانی تعجب وشکراندر. دیمك بزم شاکردلرمزده علمگه محبت فوق العاده وار.

ایشته بو کبی شاکردلرده شبهه‌سز استعداد هم اولاچق فقط بو بیچاره‌لرنی تربیه ایده‌جك مکتب ومدرسه‌لر ده‌در؟.

حقیقة تاتار شاکردلرینه قهرمانلق صفتی ویریلورسه سزادر. اگر بو آدملار بحق تربیه اولنورسه، ملتمز ایچنده آدم قحطلغی اولمزدی.

ساعت آلطیغه چیروك قالغانده پراخوتقه کیردم، برنچی موقعده بر آدملق کایوتاغه اشیامی یرلشتروب، بر آز صوڭره طشقه چیقسام، یوقاریدن سورۀ فاتحه اوقوغان طاوش ایشدلدی، باقدم ایکی آدم نماز قیلیور، بنده آرقالرندن کلدم اقتدا ایتدم: نمازدن صوڭره آشاغه ایندم افطار ایتمکده ایدم، بری کلدی. دیدی: بن سزی افطارغه چای‌گه چاقرادر ایدم. دیدم بیوروڭز بوراده افطار ایدەلم. دیدی: خیر، خوب، همان فنجان کتورتدم، چای ایچدك. شول آراده سوزنی ابتدا رمضانغه قای کون کیردکز دیب باشلادقده بن دیدم: یکشنبه. دیدی: شنبه تراویح اوقودکزمه؟ دیدم: یوق، یکشنبه کیچه‌سی تراویح اوقودق. دیدی: سبحان‌الله نیچوك شولای بوله! بیك کیچ دکلمه؟ رمضانغه قایده کیردکز؟ دیدم: بیلمام، قزانده کیردك. سبحان‌الله قایسی محله‌ده؟ دیدم: همه محله‌ده شولای بولورغه کیراك. دیدی: بزده قزانده کیردك، لکن بز شنبه تراویح اوقوب یکشنبه، کیردك: سزنڭ بیك عجب ایکن شنبه نفل‌گه کیرگان ایکان‌سز. دیدم: یوق فرضغه کیردك. نیچوك اول آلای شنبه روزه شنبه تراویح‌بولادر؟ دیدم: شولای بولا، هم شولای بولورغه تیوش. دیدی: من برده معناسینه یتشمدم. بزده هر زمان تراویح بر کون اول بولا. دیدم: بزده تراویح روزه ایکسی بر کونده بولادر.

صوڭره بن بو آدم‌گه صوردم: سز قایداغی کیم بولاسز؟ دیدی: چیسطای اویازنده بر صالا ملاسی. بیچاره ملا، کیچه‌نڭ کوندزی‌نرەده خبری یوق. اما اوزی بنم کیم اولدیغمی‌ده بیلمش، اصول جدیدایله تعلیم‌ده ایدرمش بزبو حضرت‌ایله خیلی صحبت ایتدك: حضرت زمانه احوالندن بیك شکایت قیله. چیسطای واطرافنده خصوصا علماغه اعتبار قالمادی، خلق علما سوزینی برده اعتبارقیلمای تورغان‌بولدی‌دیدر،

دیدم: علما سوزینه اعتبار قیلمای‌لرمه؟ یاکه ملالر سوزینه اعتبار یوقمه؟ دیدی: ملالرغه شول، علما شول ایندی. دیدم: بزنڭ ملالر آراسنده علما یوق، یا که بیك آز. ملالرغه اعتبار قیلورغه‌ده

یارامی، آلار شول قوللارنـدەغی اوکازنی ایمان برنـسده کوره تورغان خلق.

دیدی: نی حال ایتەمز، شونڭ آرقەسندە تاماق طویه شول.

دیدم: (هوالرزاق) مەنی؟ بزنڭ حضرت آچولانه باشلادی.

دیدی: بزنڭ ملالرنڭ قدرینی سز بیلاردیگز.

دیدم: برادر عجله ایتمەگز، بو سوزگز کینه بر جهالت اثریدر. قدر وعزت اللهتعالینـڭ بیوك نعمتلریدر، خدا بـر آدمنی عزیز ایدرسه، او آدمنی هیچ کیم ذلیل ایدەمز. سزنڭ کبك کیچه برلان کوندزنی تفریق ایتمکدن عاجز، کیچەنڭ قای کونـگه تابع اولدیغنی بیلمـگان ملالرنی اللهتعالی ذلیل ایتمشدر، هم ملالرمز شو ذلته مستحق‌لردر. خدا مثقال ذرة ظلم ایتمز، سز ذلته لایق اولدگزده خدا سزلری ذلیل ایتدی. علمانڭ عزتی نه ایله ایدی؟ ابتدا ایسکی ملالرمزده علم صفتی وار ایدی، اوزلریده شول علملـری ایله عامل ایدیلار، شونڭ ایچون علم حرمتنده الله تعالی آنلاری عزیزایتمشدر بیلورمی‌سز. اما حاضرده سز ملالر اوز حالـگزگه بر کره قاراگز، اولا سزده علم یوق ثانیا سزده فساد اخلاق بیك شایع، وعظ نصیحت یوق، مسجدلرده وعظ یوق، مجلس‌لرده بولسه؛ باشـگزنی بوگوب، کوز آستندن قاراب اوتوراسز، باری فکرگز بای‌نڭ بیره تورغان صدقەسنده، یـکرمی تین صدقه ایچون جمیع مسـکین‌لـکنی قبـول قیله‌سز. شولای بولغاچ سزده نیندی قدر نیندی عزت‌بولورغه کیره‌ك.

بیچاره ملا حاضر بومشادی، راست راست دیمکه باشلادی. شول طریقه بزم رفیقمز یسیع وقتنه قدر بزم ایله صحبت ایتدی. عشـادن صوڭره ملانڭ کایوتەسینه باردق، ایسکنچی موقعده ایدی. اوراده بن حضرتدن صوردم:

ملا بولغانـگزغه نیچه یل؟ دیدی: ۱۸ییل‌لر بار. دیدم: شـول ۱۸ سنەده اوز گزنڭ خلق‌غه قیلغان نیندای بر خدمت گز بولدی؟ تمام اوز انصافـگز برلان سویله گز، اون سکز سنەدر خلق سزنڭ

رزقڭزنی تأمین ایتمش ، اون سکز سنه‌در خلقنی آلدایسز ، شول مدتده اوزڭز خلق‌غه نیندای فائده قیلدیڭز؟ شونی سویلاڭز!

ملا ــ نکاح‌لرنی اوقی‌مز ، بالالرینه اسم بیره‌مز ، جنازه‌لرنی اوقوب دفن قیله‌مز.

دیدم: بونلار همه‌سی سنڭ فایده‌ڭ خلق‌فائده‌سی دگل. بونلار سنڭ وظیفه‌ڭ. سن سویله خلق‌غه نیندی فائده بولدی؟ مثلا خلق احتمال اول زمانده نمازغه یورومزلردی، سن ملا بولغاچ وعظ نصیحت ایتدڭ حاضرده بلکه نمازغه یوریلار. یاکه، اوّلده مدرسه یوق ایدی، سن مدرسه بنا ایتدڭده یاکه اولده فقیر ایدی سن کسب‌گه ترغیب ایتدڭ. وامثالی بر شی وارمه؟

حضرت: یوق، یوق! آندی ایشلار یوق. ماقتانرغه حال‌یوق‌ایندی.

دیدم: شولای بولغاچ خلقدن نیندای حرمت کوته‌سن. بزنڭ ملا بارا تورغاچ یومشادی، بتونلای یومشادی، اوز قصورلرنی‌اعتراف ایتمه‌گه باشلادی؛ دیدی: ایندی حضرت اول یاقغه کیتسه‌ڭ بزنڭ ملالرنڭ ایشی نچار. ملالرنڭ اکثری اوزنی ایچه، خلق‌غه وعظ قایده، اوزمزده برده استقامت‌یوق، یرده گنه ملالق‌غه‌لایق صفت یوق‌ایندی. مونه حضرت چن کونکل‌دن ایتکانده: من‌اوزم کوب کونلارنمازغه‌ده باروب بولمای، بارغانده هم شول بر ایکی قارت بار، برده نمازدن قالمای‌لر، شولارنڭ خاطری ایچون بارامز ، خدا ایچون قیلغان عمل برده یوق. بزنڭ ایندی حضرت قریه یرنده، خلق فقیر ، ایش کوب؛ مونه بزنڭ قالاده هم مسجدگه یوروچی یوق . ای حضرت مرحوم زماننده تولوب تورغان مسجد مدرسه، حاضر ده‌یغلاب‌اوتوره‌یغلاب؛ بیك دورست سوزلر ڭز، بزنڭ ملالرنی قامچی بولان یارورغه کیروك. آی بیك نچار حالمز بیك نچار.

شول طریقه حضرتنڭ چاینی هم ایچدك ، هم حضرتدن یخشیغنه انصاف‌دائره‌سنده سوزلر ایشتدك،عاقبت حضرت بزگه‌دیدی: ایندی خیر دعاده بولوڭز: من اوزم بیك غافل بولغان ایکانمن، نصیب بولسه،

بوندن صوكره جمعه كونلاری سزدن ایشتكانچه خلقغه وعظلر سویلایمن، خدا تلاسه، البته قیامت كوننده خلق بزگه یابشسه عالمز مشكل، عوام بیچارەنی قیلسون البته ملالرغەوعظ نصیحت كیراك، شولای بولماسه یارامی. دیەرك بزنك حضرتمز عاقبت وعدەسنده ثابت بولسه وعظ ونصیحت سویلارگه هم سوز بیردی.

علما دائما بری آخرگه ملایمت ایله شول طریقه تعاطی افكارده بولسەلر، البته آهسته آهسته ملتمزنك دخی اصلاحنه خدمت امید اولنوردی.

ملا ایله بیك صمیمی مذاكره بعدنده بكا دیدی: حضرت سزدن برالتماسم بار. دیدم: بیوروكز.

دیدی: رجا ایدرم، بنم احوالی شاید یازسەكز زنهار اسممنی یازماكز دیدی.

بن دخی یارار یارار دیدم. فقط خاطرمه كلمدی، اسمنی یازمقدن نه ایچون احتراز ایتدیكنی صورمادم. شولای بز حضرت ایله وداع ایدوب مفارقت ایتدك.

۱۷ نچی سنتابرده پراخوت اوستنده اوتورمقده ایدم، بر كنج آدم كلدی، سلام ویردی. وعلیكم السلام دیه مصافحه ایتدك. بو آدم قیافتنه قاراغانده تجار اولمەلی. یانمه اوتوردی حضرت ایسانمه دیدكده، یوزینەباقدم تانیەمدم. قارتلقنك بر نچی علامتی، خلق هممەسی سینی تانی، سن آلارنی تانیمایسن

دیدی: حضرت قایده باراسز؟

دیدم: اوفیگه.

دیدی: رحمت بزنك اوفینی بتونلای انوطمایسز. شولای هم بولسەده كوب ییللر آخری اوفیگه كیلمادكز.

شول سوزلردن معلوم بولدی، بویكت اوفینك ایكان.

دیدم: اوفیدن كویدانمه؟

دیدی: بر هفته بار؛ قزانده ایكی كنه كیچ قوندم.

ــ قزانده نی اشله‌دگز؟ نیلار آلدگز؟

ــ بر آز آلما یمش آلدم.

ــ بیك یخشی؛ اوفیده نیندی حال‌لر بار؟

ــ اوقو یخشی، تجارت ایشلاری بیك کوبسی مسلمان قولنده کوره‌بارا، سوداگیر کوبایدی، اوز یورتلی کشی‌لرده کوبایدی؛ حاضرده توکیلوف قوتلوقای میرزا یورتنی‌ده بزنك مسلمان‌لر آلدیلار، آنده بیك یخشی اوچ قاتلی یورت بنا ایندیلار، اوفیده بونچی یورت بولدی. حاضرده اوفیده دنیا اشلری بیك یخشی بارا.

ــ آخرت اشلری نیچوك بارا صوك؟

آخرت اشلریده یخشی دیب ایتورگه یاری، حاضرده بش یرده مسجد بولادر. مدرسه‌لر بولسه همه محله‌ده بار، معمور، ایکی یرده قزلر مدرسه‌سی بار. مدرسهٔ عالیه‌نی‌ده یاشلار باراته‌لر. قارت‌لر یاراتوب بتکرماسه‌لرده، بزده حاضرده اوچ مسئله‌دیگان بر کتاب‌چیقدی، شول دخی بیك بوتادی.

ــ صوك شول کتابنی نیچوك تابه‌لر؟

ــ مرحوم ایشان حضرت خلقنی «ترجمان» غزیته‌سی اوقودن منع قیله‌در ایدی، بالاسی خلق‌غه نیندای کتاب‌لر اوقوتدی! شولای دنیا برده بنده اویلاغانچه بارمی، بنده، ایشان هم بولسه‌ده بنده ایکن، خلق ایندی بر آز بلدیلر.

حضرت! سزنك اوفیده تورغانغه اون بش ییل باردر؟

شول وقتده سزنك کیوم‌لرگه خلق‌نك ایسی کیته‌در ایدی.

حاضرده شول کشی‌لر همه‌سی اوزلری شول کییوم‌لرنی کیدیلر. سزنی کافردر بو دیب ایتوچی‌لرده بار ایدی.

ــ صوك اول کتابنی سز اوزگز نیچوك کوره‌سز؟

دیدی: من اوزوم نادان کشی، شولای بولسه‌ده کوگل بیك رضا بولاسی کیلمای. اوزوم آلای اورصلارنی بتونلای کتابی یاصاب بوترده آلمایمن، کتابی بولوبوقه‌یتارلر میکان؟ شونده بایتاق سوز بار. . . .

ــ اوزگزنك کسبلر نیچوك بغشیمه؟

ــ کسبلر الله‌غه شکر یغشی، بزنك اوزمزده زورغنه کسب یمورقه کسبی؛ یمورقه آلامز؛

ــ آنی قایده صاته‌سز؟ زاغرانیتسه‌غه‌مه؟

ــ بز اوزمز کوبراك پیتربورغه صاته‌مز، بعض وقت زاغرانیتسه‌غه‌ده صاتامز؛ لکن بزنك اوزمزگه پیتربور فایده‌لی.

دیدم: یمورقه‌نی نی حقدن آلاسز؟

ــ بز یمورقه‌نی آوغوست باشندن آلامز، مگنی اون‌بش تنکه‌دن؛ آوغوست آخرلرنده یکرمی تنکه‌گه قدر آلامز.

ــ آلای کوز کوننده یمورقه بولامه‌نی؟

ــ بولا، هم یمورقه‌نك یغشی‌سی کوز بوله، یازغی یمورقه یراقغه یبارورگه یارامی، بیك کیبه. آوغوست‌دن صوك آش آشاغان بولا، حلیبنای دیلار. یمورقه اوزی بیك نازك نرسه، بیك بوزولا، بیك یغشی صورتیروفکه کیراك، اوّل زمانده یمورقه‌نی پتربورغه یتکرمکده مشکل ایدی. بز اوزمز طوتره بیلمای ایدك حاضرده نیمچلر بزنی اوگراندیلار، حاضرده بیرلین‌گه، لوندونغه‌قدر بارسه‌ده بوزولمای.

ــ زاغرانیتسه‌دن کیلوب آلوچی‌لودن زور کشی‌لر بارمه؟

ــ لوندون‌ده (روبنصنون) انگلچان فیرمه‌سی. روسیه‌دن یمورقه آلورغه اوتوز بش میلیون روبله آقچه تعیین قیلغان؛ بیرلین‌ده بو فیرمه یمورقه اصکلاتنه یلغه سکسان مك تنکه تولای. شول فیرمه‌نك راسیاده یتمش قالاده کانتوری بار، یمورقه‌دن باشقه نرسه آلمای‌لر.

بزشول سوزلرنی سویلاشکانده‌توبانده‌بیك‌کوب‌طاوش بار ایدی، بعض‌لری یرلای‌لر وبعض‌لری غارمون اوینای‌لر. دیدم، بو غارمون اویناوچی‌لر نیندای خلق؟

دیدی: بو آدملار، (بتون دنیانی صو باصسه اورداك‌که نی قایغو بار) دیگان کبك قایغوسز خلق. اشچی‌لر اشدن قایته‌لر.

ــ روزه توتمای‌لرمه؟

ــ توتالر، بولار همه‌سی منزله اویازلوی بولورغـه کیراك ، همه‌سی روزه توته‌لر. نماز اوقوماسه‌ده روزه توتا.

ــ نمازنی نیگه اوقومای‌لر؟

ــ نماز اوقورغه تازه کییوم بولمای، شونك ایچون اوقورغـه توری کیلمای. آراده نماز اوقوچی‌لریده بولغالای لکن آز بولادر.

شول آراده توباندن ایکی آدم چقدی، بزم آرقداش دیدی: یرلاوچی‌لونك بری شوشی کشی.

بونلار بزگه سلام بیردیلار، وعلیکم السلام بعدنده بن دیدم: یکت رمضانده شولای یرلارغه یارایمه؟

ــ وقت تیزراك اوتسون دیب یرلای‌مز.

دیدم: شولای بولغاچ تفتیلاونی یرلا گز ئه‌لی، بزنگ وقت اوتسون.

دیدیلار: مونه نماز اوقوب توشکاچ هیب ایتمه‌سه‌گز یرلارمز.

بو آدملار عمله شوراده نماز قیلدیلار. صوگره توشب یر یرلادیلار حقیقت آدمه باشقه‌چه بر تأثیر ایدردی.

بزم آرقداش دیدی: اورس خلقی ایسروب ایچماسه یرلامای، بزنك خلق کوبراك آچ بولسه یرلای، آچ وقتنده طبعا آرتق متألم اولیبورده، تاثیرندن یرلاسه کیراك.

شول سوزلردن صوك بزم رفیقمز کیتدی، بنده کندی کندیمه ملاحظه ایتدم: عمله، روزه توته، نماز اوقی، یرلی، هیچ‌بر غمی یوق، پراخوت‌نك صغوق کیك میدانی بونلاره طارلق قیله‌در. بز بر ایسه بونچی کامارده هر شیی وار، لکن قایغودن باش چیقمایدر.

ایشته قناعت‌سزلك انسان کندی حالنی ملاحظه ایتدکچه حیرتك قالور.

پراخوت کلدی، بر پریستانغه توقتادی، بنده سوت فلان آلدم افطار تدارکنی کوردم. آخشامده یقین ایدی.

بزم آشاغه‌ده عمله همیشه یرلای‌لر ایدی افطاردن صوگره بونلونك هیچ صدالری چیقمادی. کیچه‌ده کوب تگلاب یاتدم بر تورلی طاوش ایشدلمدی.

پاراخود سیاحتی روسیه‌ده: ژولغه، کامه، آق ایدل، وباشقه‌لرده غایتده منتظم اولدیغی معلومدر، خصوصا بزم مسلمانلر ایچون پراخوتلرده بیك زور وسعتلر وار، یوقاروده جماعت نمازلری قیلمق ایچون مساعده ایدییورلردی. بونلار هر کسنك معلومی ایدی. شیمدی رمضان اولمق مناسبتیله، شو واپورلرنك اکثرنده، سحر وقتنه مخصوص صولر قایناتوب قویارلرمش. بزم بو کره قزاندن اوفیگه قدر سیاحتمزده بنمش اولدیغمز، یاکیمسکینك آمور پراخوتی دخی، مسلمان یولچیلرینه مخصوص سحر ایچون صو قایناتوب اذن عام قیلوب قویغانلر، البته بو شایان شکران بر معامله‌در. لکن بزده جهالتمی‌در نه‌در؟ بو کبی التفاتلره قارشی بعضا سؤ معامله‌ده بولنیورلر. ۱۸ نچی چیسله‌ده یولچیلرنك بری، سحر وقتنده قایناغان صو آلمشده، غرانت نی یاپمای کیدوب، بیوك قضایه سبب اولاچقی صره‌ده، خیریت هو نصل ایسه ماترسلر کورمشلرده قضایه مانع اولمشلر.

بونك ایچون پراخوت اوستنده خیلی غوغا اولسه‌ده کاپیتاننك انسانیت کارانه حرکتی، فتنه‌گه میدان ویرمدی. انسان بو کبی آدملارنی دائما خیر ایله ذکر ایتمگه مجبور اولور.

۱۹ انچی سنتابرده پراخوت اوزرنده کیزنمکده ایدم، بر قاچ اسلام چوجقلریده اوینامقده ایدیلار، آرالرنده همان بش آلطی یاشلارنده اولمه‌لی بر قز بالاسی وار. بو قز بالا، آغالرندن هر نرسه‌نی صورامقده ایدی. بنم دقتمی جلب ایتدی. یانلارینه واردم، همان اون ایکی یاشلارنده اولان ایرکك چوجقدن صوردم: بو قز، سنك قرداشکمه دیدی: قردشم. دیدم: نیگه سن بونك صوراغانلرینه جواب بیرمای‌سن؟ دیدی من اوزمده بیلمایم. دیدم: سز قایلغی‌لر؟ دیدی: منزله اویازی آرسلان آولی. قایده باراسز؟

بالا دیدی تومسکی‌گه

چوق تعجب ایتدم، نیگه باراسز؟ کیم برلان باراسز؟ دیدی: ایکی

سیمیه کوچب بارامز. دیدم: نیگه کوچه‌سز بالا یوکروب کیتدی، بر آدم چاقروب کیتوردی. دیدی: بو اتی سزگه جواب ویرور.

بالانڭ معامله‌سینه تحسین ایتدم صوڭره آتاصندن صوردم سز نیگه کوچه‌سز؟ اوز اختیارڭز ایله کوچه‌سزمه یاکه حکومت کوچروه‌مه؟ دیدی اوز اختیارمز ایله کوچه‌مز، یر تار ایدی، بزنڭ یرلرمزگه خاخول اوتوردی، بز قصلدق شونڭ ایچون کوچه‌مز.

دیدم: نیگه تومسکی‌گه کوچه‌سز؟ آنده ایگون‌لر بیك یخشی بولمایدر. تجارتکه مهارتڭز بولسه طومسکی‌ده یاراسی، اما اصل کسبڭز ایگون بولسه، سزگه طومسکی بیك یاراب بتماز.

دیدی: بز بورده بلوب بارمایمز شول، پیسرنڭ سویلاوی‌بوینچه غنه بارامز.

دیدم: سزگه طبول غوبیرناسی یارامزمه، تاری اویازنڭ مسلمانلر بتون آول‌لرنی، یورتلارنی، مسجد مدرسه‌لرنی تاشلاب کیته‌لر، مونه‌سز کوبراك بولوب اتفاق برلان باروڭزده شولارنڭ حاضر آول‌لرینه اوتروب قالورسز، دیدی: آلار قایه کیته‌لر؟ دیدم استانبولغه کیته‌لر. دیدی: اسلامبولغه نی‌ایچون کیته‌لر.

ــ بزنڭ خلقدن بو وقتغه قدر صالدات آلمی‌لر ایدی. بوندن صوڭره صالدت آلورلر دیب قورقه‌لر.

ــ استانبولده صالدات آلمی‌لرمه‌نی؟ ـ آنده صالدات بولساق شهید بولورمز دیب اویلای‌لر، دین اسلامغه خدمت قیله‌مز دیلر. دیدی آنده تاری اویازنده یرلر نیچوك یخشی‌مه؟ دیدم: یخشی بولسه‌کیراك آشلق‌ده یخشی بولادر. آلای بولغاچ بلکه بز شونده بارورمز. دیدم: سز کوبراك بارورغه کیراك ایدی، سزدن بشقه کوچوچی‌لر بوقمه؟ دیدی: بیك کوب بولور. بز اوزمز بارغاچ خط یازارمز. درتلی کشی‌لر کوب بارورلر الله تلاسه. دیدم: نیك شولای اوزیورتلارڭزنی اوز یرلارڭزنی تاشلاب کوچه‌سز؟ برر سبب بولورغه کیراك؟ آدم اختیاری برلان اوز یورطنی تاشلامای برر سبب باردر؟

دیدی. بزگه بوندن صوگره قایده بارسانده کوب راحت بولماز؛ بزگه اوز یورطمز دیب ایتورلك اش یوق.

خدا اوزی یاردم بیرصون دعـاده بولوگز، البته اوز یورطنده راحتی بولسه کیتمز ایدی. بزنك خلق بوندن صوك توزه ایندی. (بیچاره آدم کوزین سورتب آرتی بولان ایلاندی).

بن همیشه بو آدملارنك هجرتلرینه سبب نـه‌در بلمدم، خصوصا بو هجرت علی‌العمیابر هجرت، هم بر خانه ایکی خانه پراکنده، هر کس اوز باشینه هیچ نرسه بلمای کوچو بولادر. خصوصا قایه باراسنی بلمای کوچو بیك زور خطا . بنم بو آدملرگه یخشی سویله‌رگه خاطریمه کیلمادی. بو کبی هجرتنی اختیار ایتمش آدملار، ترکستان ولایتنه هجرت ایدرگه کیراك ایدی. ترکستان ولایتنده ابتدأ بر یخشی ثانیا آنده بارغان کشی‌لرگه، حکومت یخشی الگوته بیره، اون یلغه قدر صالدات آلمی، ایکی یلغه قدر آشارغه ایچرگه بیره، یول راصخوتنی بیره هم یرده بیك یخشی. کوچوچی‌لر کوب بولغاچ ملالر شوندای حاللرنی غزته‌لردن کوروب خلقغه سویلارگه کیراك ایدی. کوچوچی‌لر، بر آز علی وجه‌البصیرة کوچر ایدی.

ایشته بن اوز اختیارلری برلان کوچوچی‌لرگه توصیه ایدرم: تاشکند اغنیالوندن، حاجی برنظر تاپلدیبایف جنابلری، اوزینك خالص ملکندن روسیه‌دن کوچکان مسلمانلوغه یر بیره‌در. اوّل درجه‌ده یورتلارینه قدر اوزی تعمیر قیلوب بیره‌در. صوگره اوچ یل اوتکاچ آز آز تولارگه؛ اگر آرزو قیلغان کشی‌گه برنظر حاجی‌نك اوزندن خط بولان صورارغه هم یارایدر، آدریسی شو: تاشکند اوز فامیلیه‌سی معلوم ومشهور بر آدمدر.

کوچو مسئله‌سی آسان بر مسئله دگلدر، کورماینچه بلماینچه کوچوچی آدملر پریشان اولورلر، سیبریه‌گه باروب کوروب بلوب کوچکان خاخوللرنکده اکثری بیك پریشان بولالر، آنده بارغاچ‌دخی بر یردن بر یرگه کوچوب عاجز بولالر، شونك ایچون بزنك علما بو

خصوص‌لرده غزته‌لرنی قاراب کوچمك نیتنده بولغان خلق‌غه معلومات بیرورگه کیراك، مسجدلرده سویلارگه کیراك. ابتدا حکومت کوچوچی آدملرگه یوللارینه آقچه بیره، ثانیا تیمر یوللارده آرزان تاریفه برلان یوری‌لر. ثالثا آنده بارغاچ ایکی یلغه قدر آشارغه پاصوبیه‌بیره،شولارنڭ همه‌سی‌حقنڭاوز یورتلارندن کفز آلوب چقارغه کیراك. شوشی حال‌لرنی ملالر تکرار سویلارگه کیراك ایدی. معلومات ژورنالی‌ده بو خصوصده مفصل رسمی معلومات بیرورگه کیرك . هم ملالرغه شولای نصیحت ایدرگه توصیه ایتمك درکاردر.

پراخوتده آدمنڭ ایشی برده بولماسای ، رمضانده بولغاچ،وقت اوتکازرگه‌ده بیك کیراك، دنگلاب یوری تورغاچ تورلی سوزلر ایشتوب بوله‌در.

۲۰ نچی سنتبرده پراخوت اوستنده ایکی کشی سویلاشه: بری تجار بولورغه کیراك، دیکری ملا بولسه احتمال.

تجار: ملالرنڭ اکثری بیك نادان، اما آرالرنده یخشی‌عالم‌لرده بار، شولای بولسه‌ده برده درس‌ده ایتمای، وعظده سویلامای،عشرگنه آشاب تیك یاته، باری بلگانی خلق سوگو،یاکالرنی سوگه، مونده برده معتبر ملا بار، اوزنی یخشی ملا کشی دیلار: خلق‌غه عمرینه بر آقچه‌لق فایده قیلغانی یوق، محله بالاسی دکل، اوز بالالرنڭاوقوتمادی بش بالاسی بار، همه‌سی نادان.

ملا: مونه سز شول جدیده دیب اوله‌سز، زکاتنی بولسه همه شولارغه بیره‌سز، سوکره ملالرنی حال ایتسون.

تجار: یوق ملالر اوز اشلرین بیك بله‌لر ، مسجد صالورغه بولسه دنیانڭ بر اوچوندن بر اوچونه یوروب آقچه جیه‌لر، آکادین قایغوسی‌دی‌لر. (ایچندن‌گنه عشر قایغوسی، صدقه قایغوسی دیسه‌ده آنی برده خلق‌غه سیزدرمی)، اما مدرسه صالورغه بولسه، ملالر برده قوزغالمای‌لر. بیك یخشی ملاده اچن طرنای، یارای یارای دیگان بوله . . .

شول آراده‌پراخوت اوفیگه کیداوب خلـق تارالب کیتدیلر. ۲۰ نچی سنتبر تمام اخشام وقتنده بالشوی سیبرسکی مسافرخانه‌گه کیلوب کیرسام تره‌زه‌دن ایکی مناره کورنه‌در، تعجب ایتدم. ئال‌نیگه روسیه‌ده‌قوش مناره آز بولغانلقدن میکان، بر تورلی کوکلمه غریب کبك کورندی. اوزلری بری برینه بیك یقین، اوزلری تبانك. همان افطار ایتدکدن صوکره مسجدنی کورورگه دیب یاننه باردم، مسجدنك یری شول قدر گوزه‌ل، شهرنك تمام مرکزی، یوراگنه کروب اوتورغان مسجدنك بناسینده غایت متین، هیچ شبهه‌سز کوب آقچه صرف اولنغان، لکن مناره‌لر مرغوب دگل، یالگز بر مناره بولوب، دخی بر بش سازین یوقاری بولسه، زیاده مرغوب اولوردی؛ یری واسع، مناره ایکی بولغانده همه مسجددن آیروم، شمال طرفندن ایکی پوچماقده ایکی مناره بولسه دخی کورکام بولور ایدی.

مع مافیه‌بو قدر بیوك همت‌نی‌الله‌قبول ایتسون بیك یخشی بولغان اوفی کبی بز شهرنك مرکزنده بویله شعار اسلام بولنمه‌سی شایان شکران بر حالدر.

اوفایه کلدیکم کون‌نك ایرته‌سینه‌صباحدن فالقدیغم کبی احبادن بر ایکی آدمنی زیارت ایتدم، صوکره مدرسه‌لرنی کیدوب کوردم. ابتدا مدرسهٔ عثمانیه گه باردم. مدرسهٔ عثمانیه، آلطی میلیون اهل اسلام نك امید قاپوسی اولان، مفتی اهل السلام حاجی محمدیار سلطانف محله سنده بر عالی مدرسه اولوب، یالگز مرحوم خیرالله اخون‌نك همت وغیرتی سایه‌سنده بنا اولنمش بر دار العلمدر.

بن ابتدا شویله بر تفکر ایتدم: بوندن یکرمه سنه مقدم اوفاده نه مدرسه وار ونه‌ده شاکرد وار ایدی. اول زمان اوفانك مسجدنه کوسانك، بر قارت مؤذن واردی وبرودة ولی‌الله قارت اسمنده محله‌نك آق صقالی واردی. شعار اسلامدن باشقه بر شیلر یوق ایدی. شیمدی ایسه ماشاالله مدرسه اوچ قاتلی، عالی بربنا بوندن یکرمه سنه مقدم بویله بر مدرسه‌نك وجوده کلمه‌سنی تصور ممکن دگل ایدی.

کندیٔ کندمه دیدم. رحمة‌الله واسعه خیرالله آخون عثمانوف سعی وغیرت‌ایتدی، بر ملانك اجتهادی سایه‌سنده بویله بر عالی مدرسه وجوده کلدی؛ نه‌بیوك همت،نه‌بیوك ترقی‌دیه‌رك قلبلرمه‌بر فرح‌وسرور تولوب وبیوك امیدایله بشارت‌ایتدی. مدرسه‌نك خارجی منظوه‌سی حقیقة انسانه بیوك بر امید ویرور. اگر مدرسه‌نك ایچنه کیوماسه ایدم شول‌امید ایله کیدردم.

هو نصل ایسه مدرسه‌نك ایچنه کردم قاپودن کیردیکم کبی اوزون بر کایدور؛ عادتا علم میدانی‌نك بعدومسافه‌سنی کوستورمکده ایدی. هولدن بر قاپونی آچدم غایت جسیم وبیوك بر زال، تمام تورنده بر کاراڤاته، بر آدمی ذات آیاقلارنی قاپویه دوغری اوزاتمش، الده کتابی، مطالعه ایله مشغول یاتیور، کانه روضة من‌ریاض الجنةاولان مزارده یاتار کبی بنده باقوب دوردم، هیچ حرکت کورونمدی. رحمة الله علیه دیدم چیقدم. باقدم صاغده بر قاپو وار،بوقاپونی آچوب‌باقدیغم زمان کوردم، بر کوشه‌یه توپلانمش اون قدر آدم وار.سلام ویروب کیردم، حال احوال صوردقدن صوکره دیدم: شاکردلر قایده؟ دیدیلار: حاضر موجودمز شونلاردر. آشاغه‌ده ابتدائیه‌ده بر یکرمه قدر واردر. دیدم: همه‌سی شول قدرمه؟ دیدیلر: رمضاندن صوکره کله‌چکلر،

مدرسه‌نك احوال داخلیه‌سنی بر نظر ایتدم، ابتدا داخلا بر نوع پریشانلق. داخلی قاپولر، آیاق قاپلاری کاوش‌قویه تورغان یرلر، اوفاق اوفاق کوچك صاندق، بزم ایسکی مدرسه‌لرنك حاللرنی آکدیررلر. دیوارلر،شورالکلر، عادتا لسان حال ایله بر اوکسزلك دن بر ناظرسزلقدن شکایه ایدر کبی انسانه بر یاس، حزین بر حال نا امیدی تخطر ایتمکده ایدی. او آرالق سنتابر ۲۲ نچی کونی اولدیغیده خاطرمه کلوب بتون امیدلرم کیسلوب کندی کندیمه دیدم: یارب بونه حالدر!. طلبه‌یه برقاچ سوز سویلدم؛ هم سویلار هم کوزلرینه باقاردم، بونلارنك سیمالرنده، بولوتلر آراسندن‌کورونگان بر شعله کبی یاکه (صلوات کوپری) بایغو کبی استقبالده بر آیاز

اولاچغنیده ایما ایدردی، شاکردارده بر شوق بر رغبت ایله بنم سوزلریمه قولاق ویرمکده ایدیلار آراده بعضلری بنم سوزلرمی موءید جوابلرده تعدی ایتمکده ایدیلار. همه حال اونبش یکرمه دقیقه‌لق بر صحبتدن صوکره، مدرسه خارجنه چیقدم، صافه صوله یافدیغمده دوخاوناي صابراتیه کوزومه دوشدی. او زمان تکرار دونب آرقامه بر باقدم، دیدم: انشاءالله بو بر محکمهٔ شرعیه بونك داخلنه اولانلر دین مبین اسلامنك حمایه وخدمتنی التزام ایده‌رك بو بیوك خانه‌یه احتما ایتمشلر، البته بر کون کلور بونلارده انصاف ایدرلر، رئیس اهل اسلام اولان ذات بوکا معاونت نقدیه‌ده بولنور وقاضی افندیلارده هیچ اولمازسه هفته‌ده بر ردرس، هیچ اولمزسه درس شفاهی اولنسون لطف ومرحمة التفات بیورورلر مدرس افندیم کنج آدم غیور آدم مطلقا بو اوض موات‌نك احیاسینه‌ال بولکی ایله غیرت ایدرلر دیب اوز اوزومدن تکرار بر امیدایله اوزمنی تسلی بیروب آراباغه‌اوتوردم مدرسهٔ عالیه زیارتنه کیتدم. آراباجی برادرصدی‌یولك کیدرکن‌اوده بنم بر غریب اولدیغمی حسی ایتمش اولسه کیراك، بکااوفی‌نك حالنی‌بیان‌ایتمکه‌باشلادی. دیدی: اوفا بوندن یکرمه سنه مقدم بر قریه کبی ایدی، بوبنالر بو یورتلار یوق ایدی خصوصا سزنك تاتاردن بر آدم یوق ایدی، بولسه‌لرده مونده برنیچه مورزا بار ایدی آلار تاتارده دگل اورصده دگل ایکی اورته‌ده برسه ایدی. حاضرده تاتار بیك کوب، همه‌سی بایلار بیك زور بایلار، قایده یخشی یورت کورساك همه‌سی تاتارنك اولك مسجد برگنه ایدی حاضر بش بولدی، مدرسه برده یوق ایدی حاضر بیك کوب اوندن آرتق بولسه کیراك.

دیدم: سن قایدن بیله‌سن؟ مدرسه شولای کوب بولماز. دیدی حاضرده اوچ بیك زور مدرسه بار دخی باشقه یرلرده بش آلطی یردن واق بالالرنك صومکه برلان کیروب چیقغانلری کورینه‌در. سزنك مسلمان خلقی اجتهادلی خلق. شولای سویلی تورغان ایسکی پچان بازاردن اوتمکده ایدم، بر یورطنی کوستردی مونه بوده تاتارسکی

اشکول دیدی. قزلر مکتبی ایمش.

اوزاق، بولمادی صابر حضرت محله‌سندن اوتدك دخی بر یورط کوستوردی، دیدی: بوراده دخی اوقی‌لر، صوکره بیوك طاغ تپه‌سنده غایت‌ده یوکسك جسیم بر بنا کوستوردی، دیدی: اشته مدرسهٔ عالیه شودر. بونك کبی مکتب بزنك روس‌لرده یوق، اگر حکومت بنا ایتماسه غیمنازیه‌مز هم بولماز ایدی. سزنك تاتار خلقی اجتهادلی. بزمکی‌لر اوزلرینه قالسه هیچ نرسه قیلورغه حال‌لری کیلمایدر. حاضرده حکومت اجتهادی برلان گنه تورامز.

مدرسهٔ عالیه قاپوسینه کیلوب توقتادق، حقیقة خارجدن قاراغانك آدم خیالینه ئلله نیندی امیدلر بخش ایده‌رك همان بر تازا امید تازه حیات ایله تبشیر ایدردی، قلبمده اولان خیالی امیداره اولسه بویله بر طویغانچی ملاحظه ایده‌یم، طویغانچه شادلانه‌یم دیه‌رك مدرسه‌نك خارجندن باقوب اون بش دقیقه قدر دوردم. گوزل (پارأتنای) سلاملق قاپوسنی کلوب چالدیغم زمان حالاقاپو آچلدی قاپودن آیاغمی ایچه‌ری باصدیغم کبی معمار وعمله‌نك چالشمقده اولدیغنی کوروب تکرار بر قاچ دقیقه یاءسه توشدم.

مدرسه‌نی گیزوب سیر ایتکاچ اورادن دوغری سلیم‌گرای جانتورین جنابلری خانه‌سینه واردم. آنده بر آز اوتورغاچ کنج‌لردن اوچ دورت افندی کلدیلار، برربرر تقدیم ایتدیلار، مدرسهء عالیه معلم‌لرندن احمد نوری افندی: حساب، جبر، تاریخ عمومی، موالید ثلاثه، حسن خط، جغرافیه معلمی؛ عبد الله شناسی بك: هندسه، حکومت طبیعیه، کیمیا اقتصاد، هیئت، زکریا افندی ادبیات عربیه، اصول‌فقه، صحیح نجاری، معلمی حتم‌الله افندی! نحو، فقه، دروس‌البلاغة انشاء ترکی. درسلرنی تعلیم

ایدەچکلردر. مدرسهء عالیه مدیری ضیا افندی تفسیر وفلسفیات دینیه وعقائد درسلرنی التزام ایتمشدر.

شیمدی مدرسهء عالیه شومنوال اوزره دوام ایدرسه بحق مدرسهء عالیه اولاجغی قویا امید اولنور.

حاضرده اطرافدن ایکی یوز قدر طلبه کلمش، مدرسەنڭ دخولی امتحانی‌ده باشلانمشدر. فقط طلبەنڭ کلشینه باقیلور ایسه، مدرسهء عالیه بناسی طاراق ایدەجکدر.

شوحالده مدرسەنڭ استقبالی پارلادیغی تقدیرده مدرسەنڭ وارداتی مصارفنه کفایه ایتمایەچکدر.

شیمدیکه قدر حق نظارتی التزام ایتمش ذوات کراملردن صدرالدین افندی نذیروف، سلیم گرای افندی جانتورین، صوفیه جانتورینه جناب‌لری وباشقه دخی حمیت مندان اهل اسلام، بومدرسه نڭ بقاسینه کمال اهتمام ایله خدمت ایدرگه غیرت ایتمك لازمدر.

بن اوزطرفمدن دین وملت نامنه امید ایدرمکه بومدرسەنڭ استقبالنی تأمین ایتمك مسئلەسنی، صدرالدین افندی نذیروف جناب‌لری التزام ایتسەلر کیراك، دنیاده بوندن دخی مصرف صدقه وبوندن هم زیاده انفع وقف تصور اولنەمز.

ملت‌نڭ امید وحسن ظن‌لرنی اهل بصیرت نظر اعتباردن دریغ بیورمز فکرندەیم. مدرسەنڭ بقاسی هیچ شبهەسز آقچەغه محتاجدر.

اوفی غوبیرنەسندن بریاریم میلیونغەقریب اهل ایمان‌نڭ کوز توتدقلاری مدرسهء عالیه ایله مدرسه عثمانیه، بری مفتی اهل‌الاسلام محمدیار سلطانف طرفندن دیکری‌ده صدرالدین نذیروف طرفندن تأمین اولنورسه، آرتق عموم مسلمان‌لرنڭ حسن ظن‌لرنی تبرئه وتزکیه ایتمش اولورلر.

۲۱ نچی سینتابرده تراویحدن صوڭره عنایت‌الله قاضیغه کیردم. آرامزده برچوق مذاکرەلر جریان ایتدی، اثناء مذاکرەلرده امتحاندن سوز آچلدی، عنایت‌الله قاضی جناب‌لری بڭا بروجه آتی ایضاحات

ویردی: ابتدا امتحان لازم بالازم دگل؛ ثـانیا اصول امتحان ، ثـالثا امتحان‌لری ویروبده شهادتنامه آلان‌لرنك حق وپراوه‌لری خصوصنی سویلادی:

امتحان‌نك شرعا لزومی حقنده ۱۹۰۵ نچی سنه‌سی ۷ نچی‌سنتابرده غراف ایغناتیف صروچنای تیلغرام ایله صابرانیه‌دن صورمش. شول زمان‌لرده عنایت‌الله قاضی کوب کتاب‌لر قاراب امتحان لزومنه بر چوق نصوص وروایات یازوب غراف جنابلرینه تقدیم ایلارك، صابرانیه وظیفه‌سنی ایفا ایتدی. البته ملالرنی امتحان قیلوب، شهادتنامه ویرمك، صابرانیه‌نك برنچی وظیفه‌در. صابرانیه ملالرنك استحقاق وعدم‌استحقاقنی تعیین ایدییور، اگر بویله اولماسه ایدی بیوك فتنه ونزاع‌لرغه سبب بولور ایدی. یاخود چیریوانسکی‌لرنك دیدکلری کبی هر غوبیرناده اوزندن امتحان بولسه، صوکره صابرانیه یابلسه نیچه تورلی حقوق شرعیه و تـقـسیم تریکه مسئله‌سنده طلاق وخلع مسئله‌لری بار، همه‌سی‌پایمال اولسه کیراك.

امتحان‌نك اوزیده هر غوبیرناغه قالدرلسه، امتحان قیلورغه کشی تابلماز، حاضرده هم صابرانیه‌غه کیلگان یکت‌لر آراسنده یخشی کوکلگه اوتوررلق ملا یکت‌لر بیك آز کیله‌در. کوب ملالرنك ایمان تیره‌سنده هم ایشلار بیك تاقر.

آندن صوك صابرانیه‌دن، حکومت هر زمان هر تورلی فتوالرنی، همیشه صوراب تورا، همه‌سینه فتوا بیرور ایچون مخصوص کتاب‌لر کیراك، کتابی بولغاچده آکلارغه کشی‌لری کیراك. آندای کشی‌لر بزنك ملالر آراسنده بیك آز. شونك ایچون دوخاونای صابرانیه بیك لازم، شرعا لازم اولدیغی کبی عقلا دخی لازم، امتحان‌نك لزومنی سویلارگه حاجت‌ده یوق.

فتوالر حقنده تکرار خاطرمه کلدی: مینستر بزدن صورادی، ملالرنی عسکردن قالدیروب عفو ایتمك ایچون شرعا یول بارمه؟ دیب

صورادی البته مینسترلر فتوا صورافانده هر زمان روایتنی یازارغه قوشه‌لر، قایسی کتابدن کم سوزی، بز شوکا هم روایت یازدق، کتب شرعیه‌مز شونی هم تصریح ایتکان. اما شولارنڭ همه‌سنی کتاب قاراب روایت یازارغه کشی کیراك. مونه صابرانیه‌نڭ شوندای خدمتلرین بار،

ثانیا اصول امتحان مسئله‌سینه کلنجه اصول امتحان ایچون بر قاعده وضع ایتمگه حاجت کورولمیدر، حاضرگی اتخاذ ایتمش اولدیغمز اصولن، ملالرنڭ درجه‌سنی تعیین ایچون کافی‌در. ملا وامام اولمق ایچون مدرس اولمق ایچون باشقه بر اصول وقاعده وضع اولنمه‌سینه آرتق حاجت کورالمایمن. اما معلملری امتحان ایچون بر قاعده وضع اولنمق مطلقا لازم. بو زمانده معلملر امتحانی کوب، معلملك عادتا بر مکسب وصنعت اولدی، لکن معلملر آراسنده بیك نادان معلملرده وار، (مؤمن به) نی لایقیله بیلمگان یکتلر، معلم بولام دیب امتحانغه کیله‌لر.

مونه شولارنڭ امتحاننه مخصوص بر قاعده لازم؛ ابتدائیه معلمی، رشدیه معلمی، اعدادیه معلمی درجه‌لرنی تعیین ایتمك بیك لازم بولغان مسئله‌در.

فقط بویله بر قاعده‌لر وضع ایدوب امتحانغه باشلامق ایچون ابتدا صابرانیه‌نڭ اوزنی اصلاح لازم، صابرانیه‌نڭ آدمنی آرتدیرورغه کیراك، قاضیلرنڭده معاشلرنی آرتدیرورغه کیراك، بلکه قاضیلرنڭ عددنی هم آرتدیرورغه کیراك؛ یازوچیلر اوستااللرنی هم آرتدیرورغه کیراك. یازوچیلرنڭده معاشلرینی آرتدیرورغه کیراك. چونکه حاضرده قاضیلرنڭ معاشلری سکز یوز تنکه، اوتون برلان فاتیرگه قویارغه کیراك دورت یوز تنکه، ایندی قالغان دورت یوز تنکه‌نی آشارغه اچرگه کییارگه کیراکده، باالرنی هم شونڭ برلان تربیه ایدرگه کیراك. ایندی شول بیچاره قاضی‌نی حانی ایدرگه کیراك؟.... شول شول.

یازوچیلرغه قاراکز: معاشلری اونبش تنکه، یخشیلری ۲۵-۳۰ تنکه، یازوغه یخشی کشیلر برده کیلمایلر، همه‌سی ایسروك اوستالی

برلان برابر يغلوب ياته، بركامز يازارغه لازم بولغانده، اوزك باروب اوستالنى توتب تورارغه كيراك.

مفتى‌گه بز بو حال‌لرنى سويلاسك، مفتى حضرت ايته: من مونى مينيستردن صورادم، بيرمى‌لردى.

صابرانيه زاكونك غوبيرنسكى محكمه‌لر برلان بردرجه‌ده‌كورينه‌در، غوبيرنسكى محكمه‌لرگه حكومت يوز مك تنكه بلكه دخى آرتق مصرف توته، بزنك صابرانيه‌نك مصارف سنويه‌سى همه‌سى ايچون حكومت‌بش مك تنكه توته‌اى. شولاى بولغاچ نيچوك بو حالنى اصلاح ايدرگه كيراك بزده اوز درجه‌مزده ملت‌كه خدمت قيلورغه اجتهاد قيلامز. لكن مونه شهادتنامه آلغان كشى‌لرنك حق وپراوه‌لرى، ايسكى‌چه امام خطيب مدرس‌لك گه قدر ميدان‌لرى وار، لكن معلم‌لرنك پراوه‌لرنى تعيين ايتمك لازمدر. حاضرگه بو مسئله ديديكمز كبى معلم‌لرنك اوز انصاف‌لرينه قالوب توراد‌ر.

ديدم: قاضى حضرت بو برسييز ديگان سوز بار، مفتى حضرت ملالرنى چاقروب، سييز قيله ديگان سوزلر غزيت‌لرده گوروندى، شولار نيندى سوز؟ بو خصوصده مفتى‌نك فكرى نيچوك، سزنك اوز فكرگزده نيچوك؟

بو خصوصده مفتى حضرت‌نك‌ده بزنك‌ده فكرمز سييزدن فائده بولور ديب بيلماى‌مز، هم مفتى حضرت سييز قيلورغه وعده بيرگن يوق ديب بيلامز. زيرا مفتى حضرت اوز فكرينه خلاف بولغان بر ايشكه وعده بيرمز. اماصدرى‌مقصودف‌اوزفكرونى‌مفتى‌گه‌اسنادقيلنوب‌سويلاسه‌بيلمايمن.

ـ مفتى‌حضرت سييز قيلسه كيمنى چاقرورغه‌كيراك؟ اوزى‌فلان‌لرنى فلان‌لرنى ديب تعيين قيلوب چاقرسه، آنگا خلق رضا بولماى، هركيم ايته، اوّل سز ايته‌سز: مفتى اوزينه موافق كشى‌لرنى چاقردى ديب، هم ايتورگه يول بار، بو يول بولغان سييزگه ملت مجلسى ديب بولماى، هم آلارنك قرارلرينه، ملت‌نك احتياجى ديب بولماى ملت‌نك فكرى ديب بولماى. اگر مفتى حضرت خلق‌غه يازسه، اوزگز صايلاب يباروگز

دیسه، خلق نیچوك صایلارغه كراك؟ كیملارنی صایلارغه‌ده كیراك؟ شونك ایچون من اوزم فكر قیلامن: مفتی حضرت هیچ كمگه شوندای سوز سوبلامز.

شونی‌ده اویلارغه كیراك؟ حاضرگه قدر نیچه ندوه‌لر بولدی حتی حكومت‌نك رخصتی برلان رسما بر ندوه قیلدگز، شول ندوه‌لردن نیندی فایده بولدی؟ هم قایه كیتدی؟. سزنك شوندای حال‌لرگزده بسار. مسلمانلر اتفاقی، سزنك بیو. ولوگز نی ایشلادی؟ هیچ نرسه یوق بیت، شولارنی اویلاب ملاحظه قیلماینچه سوز سویلایسز بیلمام سز قاضی‌لرنی عیب‌لای‌سز، لكن اوزگزده‌ده كوب ایش یوق دیب بله‌من.

دیدم (قاضی حضرت بزبر آدم اما صابرانیه بر محكمهٔ رسمیه، آندن سویلانگان‌سوز آلطی‌میلیون‌مسلمان‌سوزی‌كبی‌در. بر كشی‌نك اهمیتی باشقه، شونك ایچون خلق صابرانیه‌دن امید قیله‌در.

قاضی: صابرانیه بو اشكه شول وقت كیریشور، قاچان ملت بو بزنك صابرانیه‌مز دیسه، حاضرده اوزگزگه معلوم ملت صابرانیه‌غه كمال امنیت‌سز كوز برلان قارایدر.

یاكه صابرانیه‌غه حكومت قوشسه، شول وقت صابرانیه سیبیز.ده اشلار همه‌سنی اشلار، لكن اول وقت ندوه‌نك روحی باشقه بولور.

اوفاده بولندیغم اثناده قاضی حضرتلار ایله آرامزده جریان ایدن مذاكره‌دن بری (معلومات) ژورنالی خصوصنده ایدی.

«معلومات» هر نه قدر محكمهٔ شرعیه اسمندن انتشار ایتسه‌ده رسمی بر ژورنال اولمیوب، عادی تجارت نیتی ایله باشلانمش بر اش ایكان. مفتی بو ژورنالنی یخشی قیلوب چیغارورغه هم اویلاغان، بر زمان‌لر اوزینه مخصوص تیپوغرافیه آچارغه هم فكر قیلوب، باـ یلاردن آقچه‌ده صوراب آلغان، پتربوردن بایزیدوف‌لرنك ایسكی ماـ شینه‌لرنی ایسكی حرف‌لارنی هم آلوب آلارنك كوكلنی هم تابقان، آخركار بولارنك همه‌سندن توبه قیلوب، تبرك ماشینه‌لرنی اورنبور حسینف كریموف‌لر شركتنه فاتحه قیلدیرغان. «معلومات» ژورنالی

حسینوفلر مطبعه‌سنده باصلوب دوام ایتمك فکرنده ایمش. لکن بو صوڭ وقتلرده «معلومات» نڭ دخی دوامی ظنی قیل وقاللره دوچار اولب، هر طرفدن (معلومات)نڭ جنازه‌سینه تدارك لزومی خصوصی مکتوبلر ایله اشعار اولنمقده ایمش. حتی بعضا مفتی اسمنه آنانیمنای مکتوبلرده کلورمش. وبعضلرینده اوفیدن کیدوب کیلسه کیرك. خلاصه معلوماتنڭ جنازه‌سینه منتظر آدملر وارمش.

ایشته بوده بزم ملتمزنڭ سؤ تجلی وبدبختلگیدر. بوکبی مفتیلر وبایلار آراسنده اولان غزیته‌لرده دوام ایتمزسه، صوڭره باشقه‌لرغه اوپکه قیلاجق یولده قالمیدر.

„معلومات“نڭ قاپانمه‌سی یخشی بر حوادث دگلدر، دوامی قلبا آرزو ایتمکده‌یز. اگر صاحبلری دخی (معلومات)نڭ دوامنی آرزو ایدرلوسه، «معلوماتنی» رسمی ژورنال شکلنه ادخال ایدوب، مطلقا حوادث رسمیه درج ایدرگه کیراکدروهر محله‌گه برنسخه‌سنی جبرا التزام ایدرگه کیرهك. حقی ایکی تنکه اولورسه، هیچ شبهه‌سز هر ملا جبرا آلورسه، آلطی مڭ محله ۱۲ مڭ تنکه اولور. خارجدن آلوچیلرغه اوچ تنکه اولورسه، هیچ شبهه‌سز یدی سکز یوز خارجدن آلوچیلر بولور، مجموعی ۱۳ مڭ تنکه واردات ایله بر ژورنال راحت راحت دوام ایدر.

صابرانیه اوزینڭ سیرکولاری ایچون سنه‌ده مڭ تنکه بیرسه، شول طریقه بر „معلومات“نی حمایه ایده بیلور.

بن ۲۴ نچی چیسلده اوفیدن حرکت ایتدم، واغونده ایکنچی موقعده بر فرانسوز یانینه دوغری کلدم، فرانسوزنڭ روسچه بیلدکلرنی بنم فرانسوزچه بیلدکلریمه قوشب آنڭ اوستینه فرانسوزنڭ قولنده‌غی برلغت کتابن علاوه ایدوب، شولارنڭ مجموعندن بوتلیاصاب بعض شیلار تحصیل ایتدك.

فرانسوز بڭا دیدی: سز تاتار. دیدم: البته بز تاتار. دیدی: نه اوچون سزده فقرا کوب؟ دیدم. خلق جاهل شونڭ ایچون.

دیدی: تاتار، ترك بر نسل بولورغه کیره‌ك ، همه‌سی تورانی ، فقط بیلمام نه ایچوندر؛ عثمانلی ترك‌لری چوق تمیز پاکیزه ونزاکت‌لی‌درلر، اما سزنـك تاتار همه کیرلی پیس‌در ، من ترکیه‌ده کوردم؛ حمال آرابا‌جی‌لرنك همه کیوملری بم بیاض اولییور. دیدم: آنلرده کورلگان تمیزلیك، نظافت اسلامیت اثری‌در، روسیه‌ده بولسه بو اثر کوروله‌مز، زیرا بورادە اسلامیت اوزی پاصلانمش، حال طبیعیسی تبدل ایتمش شوندن آرتق بر شی آڭلاتمق ممکن اولمادی.

صوڭره بنم آرقداشم فرانسوز بڭا صوردی: ترکیه خلق آغزنك چوق کیری قالمش بر ملت ایدی، هر کس ظن ایدردی ترکیه ایچون عالم انسانیته بر دها قاتلمق اوله‌مز، بوندن صوڭره آوروپانی وحشت‌دن تمیزلمك ایچون ترکیه حکومتنی اورته‌دن کلیا قالدیرمق لازم دیرلردی. حالبوکه ترکلر همه بـر آغزدن حرکت ایتدیلار، تصوری ممکن اولمیان بر ایش ایشلادیلار، بو قدر آز بر زمانده شول بیوك بر ریفارماسیون تواریخده کورولمامشدر.

دیدم: بقالم دها بلغاریه مسئله‌سی تمام اولمدی، ماکیدونیه مسئله‌سی ایچندن احتمال تـکرار شرق مسئله‌سی چیقار. دیدی: بلغاریه مسئله‌سی بیوك بر مسئله دگلدر، بو مسئله‌ده دخی ترکلر کمال مهـارت ایله معامله ایتدیلر ، بوندن صوڭره شرق مسئله‌سی ایچون پانیجیه اوقولسه‌ده اولور. بن سزه شونی دیمك استرم: نـه ایچون سزنك روسیه‌ده تبدلات اولامادی؟

دیدم: بزده تبدلات اولدی. دوما اولدی. ادارۀ مشروطه اولدی دیدی: یوق! یوق! بونلاردن هیچ بری اولمدی اولمدی. (اولمدی دیگان سوزنی کتابندن قاراب سویـلادی) روسیه‌ده خلق کوب اینارودیس‌لر نادان دیدی.

بزم فرانسوز آرقداشمز تل بیلماسه‌ده بیك کوب سویـلای، پویزنك استانسه‌غه کیلوب توقتاوینه اون مینوت اون بش مینوت توقتاوینه اوچ مرتبه زڤانوك، ایکی‌مرتبه سویستوك دیده کوله.

من‌دیدم: آدم قالماسون دیب احتیاط قیله‌در. دیدی: یوق، خلق همه سی یوقلاغان شونکا اویاته. دیده کوله! بر وقت بر استانسه‌ده بن اویومشم، بنم تکلف‌سز فرانسوز آرقداشم بنی اویاتوب دیدی: تور اوچ زۋانوك بولدی تور! اوزی کوله.

شول طریقه بز یولده فرانسوز ایله لطیفه قیلوب ایکی‌مز بر کوپی‌ده کلمکده ایدك، زلاتاوستده یانمزغه بر کشی اوتوردی، کنج آدم کوب یخشی ملایم آدم ایکان، بنم فرانسوزچه بیلمگاننی کوروب، آرامزغه اوچونچی تل برلان ترجمان بولدی. مسافرمز نیمچ تلی روس تلی بیلییور، ایسکی آرقداشمز آوروپا تل‌لرینك همه‌سنی بیلییور، شول طریقه‌بز بر واغونده بر کوپی‌ده اوچ تورلی تل برلان تکلم ایتمکه باشلادق، بزم فرانسوز بندن‌صورییور: روس مکتب‌لرنده تاتارلر کوبمه؟ بن دیدم: میلونغه بر بار. بونکا بیك کولدی. دیدی: نه ایچون تاتارلر روس مکتبنه کیرمزلر؟ دیدم بزنك تاتار ملتی آبروسینیه‌دن قورقارلر دیدی: اوز مکتب‌لر کز کوبمه؟ دیدم: ابتدائی مکتب‌لرمز کوب، آندن یوقارسی یوق. دیدی نیچه غراموتنای بار؟ دیدم: فرق اولور. دیدی: براۋه روسلادن اوزدرمش‌سز.

دیدی: دوماده تاتاردن نیچه اعضا وار؟ دیدم: سکز. بونکا چوق تعجب ایتدی، ایکی میلیونغه بر کشی، آ! دیب دیزینی صوقدی. بزم آرقداشمز کوب لطیفه‌لی کشی ایکن، شوندای عالم کشی ایله سویلاشکان چاقده بنم جهالتم استفاده‌یه مانع اولدی. مع‌مافیه بن‌دخی بتون بوش قالمایم دیب ترجمان واسطه‌سیله فرانسوزدن صوردم: نه ایچون سزنك فرانسوزلر الجزایر مسلمانلرینه بیك وجدان‌سز معامله ایدییورلر؟ سزنك کبی مدنی آبرازۋاننای ملت‌لره بوقدر وجدان‌سزلق، بر مملکتنك امور داخلیه‌سینه قارشمق یخشی دگل. دیدیکمده بنکا جوابا دیدی: بو فرانسه حکومتی‌نك پالیتیقه‌سی، بوکا خلق رضا دگل: فاس مسئله‌سنده ملت‌نك فکری مختلف دیدی.

دیدم: ملت رضا بولماسه، نــه ایچون ملت مجلسیدن پراتسنوا ایتمزلر؟ شوکا بزم فرانسوز آرقداشمزنك كیفی بوزولدی.

بن دیدم: مدنیت ماسکه‌در. آوروپالیلرنك قولنده مدنیت آلت ظلم‌در. شوندن صوك فرانسوز برلان کوب سویــلاشرگه دوغری کیلمدی. اوراده بن یاتمشدم. کاندوکتورنك چیلابی! دیگان سوزینه اویاندم. چیلابی‌گه تمام سحر وقتنده کلدك، بزم صوگره‌دن کنمش آرقداشمز بنگا دیدی: سز قالاغه یالـگز بارماگز، بو اراده چـیلابی بیك نچار، هر کون آدم اوتره‌لر، کیچه کونـدز ساعت طوقزده بر آدمنی تالادیلر، شهر ایچنده آطـدیـلار، تونلـه ژاکزال برلان شهر آراسی بیك خوفلی، نه چاره شهرگه بارورغه کیراك، سحر وقتی، استر ایسته‌مزیالـگز کیتدم، لکن الحمدلله بزگه برشی تصادف ایتمدی. لکن بزدن صوگره تاك آلتنده دخی بر قضا اولدیغی ایکنچی کونی‌معلوم‌بولدی.

۳٦ نچی سنتابرده چیلابی شهرنده بولندم. چیلابی‌نك مدرسه‌سی وکتب خانه‌سی فوق‌العاده کوزلدر. چیلابی خلقی نیچه ییللر ایسکی ملالری برلان نزاع قیلوب، بو مدرسه‌لرنـك میدانه کلمه‌سینه موفق اولمشلردی. مکتب‌ده اوچ معلم وار برده مدرس منیر افندی کنج مدرسلرمز آراسنده کوزه توتدیغمز یکت‌لرنك برنچیسی‌در. انشاءالله چیلابی واطرافنی احیا ایدر امیدنده بز هر کسه معلومدرکه: چیلابی اطرافنده مسلمان قریه‌لری کوب، مدرسه‌لر آز، البته! البته! منیر افندی بوراده اوچ بش سنه صوگره ایك برنچی مدرس‌لردن اوله‌جغی ماءمولدر. خصوصا مدرسه‌لرنك اداره‌سی علیـیف‌لر طرفـندن مکمل صورتده تاءمین اولنمشدر.

چیلابی‌نك کتب خانه‌سی رسمی اولوب روسلر ومسلمانلر ایچون هرزمان آچقدر، ذاتا اصل مسلمان کتب خانه‌سیدر، کتب خانه‌ده هر زمان روسلار وار مسلمانلارده اولورمش، فقط کوبراك یاش‌لر بولنورمش.

قزلیار ـ پیتروپاولسکی سیبریه‌نك بر مرکزی اولوب اوتوز بك قدر نفوسی حاوی اوله‌رق قسم اعظمی اسلام اولدیغندن همان

اسلام شهری کبی‌در. بو شهر شهیر تجارت مرکزی اولوب، بخارا وماوراءالنهردن کلمش تجارلره مخصوص میناونای اسمنده سودا خانه‌سی وار، حالااهل ثروت ایچون گوزل برموقع، گوزل تجارتلر اولور. سیبریه‌ده ساکن مسلمانلرنك رهبرلری اولاچق آدملار همان قزلیار خلقی‌در دیوسالك جائز اولور.

قزلیار، یقین زمانلرده بنا اولنمش بوشهر اولدیغندن، اهالیسی اصل‌یرلی‌اهالی اولمیوب، روسیه‌نك‌هرطرفندن تجمع ایتمش آدملاردر: قزان، قاسم خان، پنزه، تامبوف، اوفا کبی یرلردن کلمشلرده، قزلیارده یرلاشب بوراده اوزلرینه مخصوص برلسان تشکیل ایله‌رك قزلیار خلقی اولمشلردر.

قزلیارده بعض صحرا اهلی قازاق وچالا قازاقلر دخی اولدیغی کبی تجارت ایله مشغول شهر خلقی دخی واردر.

مجموع اهل‌اسلام آلطی محله‌اولوب، آلطی مسجد وآلطی مدرسه، شهرنك مرکزنی اشغال ایدر. قزلیارده اهل ثروت آزدگلدر، تجاران معتبران آراسنده تیری یاری، ایت مای وحیوانات‌ایله سوداقیلوچیلر اولدیغی کبی مسکاو مالی برلان دخی آلیش بیرش قیلوچی‌لرده بار، فقط بونلار اول قدر کوب بولماسه کیراك. الڭ بیوك کارخانه مرادف وشرکاسی‌نك کروپچات‌که دکرمنی‌در. شهر داخلنده ایکی عالی ایك جسیم بنا، مجددا تاسیس اولنمش، بیش قاتلی، غایت بیوك بر بنا اولوب، یکاسیسیم ماشینه‌لر ایله ترتیب وتنظیم اولنه‌رق، ایلکتریق ضیالریله تنویر اولنمشدر. بلکه سیبیریه‌ده دخی نظیری آز بولنور بیوك بردکرمن‌در.

سیبریه‌ده بویله بیوك ایشلارنك مسلمانلر النده بولنمه‌سی شایان شکران وافتخاردر. بزنك قزلیار مسلمانلری ثروتلرینه کوره اقتدارلری دائره‌سنده دین مبین اسلامغه دخی خدمت ایتمکدن کیری قالمیورلر:

مرادف تومینفلر کندیلارینك ملك خاصلری برخانه‌ده، برقاچ

سنه‌لردن بیرو مخصوص معلم‌لر ایله، آلتمش یتمش قدر صبیان تعلیم اینمکده ایدیلار. بوکوره شول خانه‌لرنی مکتب منفعتنه وقف ایده‌رك، مکتب‌گده دوام وبقاسنی تامین ایده‌رك حکومت‌دن رسما مساعده دخی استحصال ایتمشلاردر.

بومکتب‌نڭ جمیع مصارفنی ومعلم‌لر معاشنی وهر نوع زحمت ومشقت‌لریله‌اوزلرینڭ کیسه‌ء حمیت‌لرندن تاءمین‌وتاءیید ایتمشلردر.

بوندن ماعدا محمدجان‌حاجی دولت کیلدییف وبرادری دخی اوز محله‌لرنده غایت جسیم بر مدرسه محلیه کشاد ایده‌رك یوزی متجاوز صبیان مسلمین‌نڭ تعلیم وتربیه‌سنی تاءمین‌ایتمشدر. دولت کیلدییف جنابلری دخی بومدرسه‌نڭ اداره‌سنی مکمل وقف‌لر ایله تاءمین وتائبیدر ایلمشدر.

وقف‌لری: ابتدا غایت گوزل طاشدن بنا اولنمش اون دکان‌هر بری سنه‌ده‌اقل ایکی یوز روبله کیرادن واردات کتوره‌جکدر. بوندن ماعدا مدرسه‌نڭ اوزینه مخصوص بر دکانی واردرکه بقالیه ایله تجارت ایدر، بقالیه‌سی دخی مدرسه‌گه عائد اولوب، واردات صافیه‌سی مسجد مدرسه فائده‌سینه صرف اولنه‌چقدر.

بوکبی عالی همت‌لر، ملتمزنڭ استقبالده ترقی وتعالیسنه بیوك امیدلر ویره‌جکی شبهه‌سزدر. بومدرسه‌ده اصول صوتیه‌ده تجربه‌لری کامل ومکمل ایکی معلم وبرده عربیات معلمی‌اولوب بونلارکمال اهتمام ایله صبیان مسلمین‌نڭ تعلیم وتربیه‌لرینه دقت ایتمکده‌لردر. بونلارنڭ نظارتنی‌ده محله‌ء مذکوره مدرسی حافظ افندی عبدالرشیدوف جنابلری التزام ایده‌رك اوزلری کامل اخلاص برلان اوقوتمقده‌درلر.

وبونلاردن باشقه دخی شهر داخلنده عالی مکتب‌لر مجددا بنا اولنمشدر هرنه قدر آنلارده شیمدیلك اصول تعلیم ترتیب‌که قویولامامش وبعض‌لری حالابتونلای بوش قاپانمش‌لر ایسه‌ده، مادام‌که بوقدر صرف همت اولنمش بوقدر جسیم بنالر بر کوره میدانه کتوروامشدر، انشاءالله بومبارك کون‌لر حرمتنه اول مدرسه‌لرگه دخی مستحق مدرس‌لر

جلب اولنور. آنلارده دخی اصول تدریس وتعلیم ترتیب که وضع اولنورده، مکمل صورتده ملته خدمت ایدرلر. بای‌لر اوزلرینك وظیفه‌لرنی ایفا ایتمشلر وایتمکده‌لردر. ایندی علما یا که ملالرمزده اوز وظیفه‌لرینه اهتمام ایدرلرسه، مکتب ومدرسه‌لرنی قولغه آلوب، معلملر تعیین ایده‌رك سعی وغیرت ایدرلرسه، باذن‌الله خلقمز خواب غفلتدن ایقاض اولنورلر، اول زمان ملتمزنك استقبالیده تامین اولنوردی. آه بزنك امام‌لرمز اکثریت ایله اهمال ایده‌رك. اوزلریده مباشرت ایتمیدر، مباشرت ایدنلرگه دخی یول ویرمیدر. والا قزلیار کبی برشهرده، اول قدر عالی مدرسه‌لر بوش تورورلرمی ایدی. مدرسه تربیه‌سینه اوزلرینك حوصله‌وهوس‌لری اولمزسه، هوس واقتداری اولانلرغه مدرسه‌لرنی آچیق قویسه‌لر اوله‌زمی ایدی.

بز کمال امنیت ایله امید ایدرزکه: انشاءالله شول مدرسه لرمز، شول قدر عالی بنالر بوش قالمزلر. بای‌لر وملالر همه‌سی بربولوب یکدیکرنی قوللایه‌رق همت وغیرت ایدرلر.

قزلیار خلقنده حمیت دینیه اولدیغنی کورمك ایچون انصافدن بشقه هیچ نرسه لازم دگل..

قزلیارنك اولوغ آقصقالی یورت آغاسی، بلکه بتون سبیریه مملکتنده بولغان مسلمان‌لرنك کوز تونقان کشی‌سی محمدجان حاجی دولت کیلیدییف جنابلاریدر. بو آدم میلیونیر دگل، فابریقانتدگل، بلکه قزلیار تجارندن بری وباب تجارتده بر معتبر آدمدر.

بو ذات محترم بوندن ایکی اوچ سنه مقدم محله‌سنده اولان مسجدکه بر مقدار علاوه ایله، اقل اون مك‌صوم‌لق بر تعمیر ایتمشدی، بوندن ایکی سنه مقدم غایت جسیم بر مکتب ومدرسه بنا ایتدی. مکتبی بولسه بش سنه‌در اصول صوتیه ایله تعلیم ایتمکده، معلم‌لرنك معاش‌لری ماه بماه ویرلمکده، مدرسه ایچون دخی بر مقتدر مدرس کلمك اوزره‌در.

شیمدی بو ذات محترم شول مکتب ومدرسه‌سنی تامین ایتمك

ایچون غایت مکمل طاشدن اون عدد دکان بنا ایتدی، دکانلردن هر بری سنه‌ده مقرر ایکی یوز روبله کیرا کتوره‌جك، دیمك‌که دکانلردن سنه‌وی ایکی بنك روبله واردات اولاچقدر.

بوندن ماعدا مدرسه فائده‌سی ایچون خصوصی بر بقالیه تجارتی آچمشدر. بو دکانده اولان تجارتنك واردات صافیه‌سی هر نه قدر حاصل اولورسه، شول مدرسه فائده‌سینه اوله‌جقدر. بو دکان تجارتی‌نك سرمایه‌سیده شول مدرسه‌گه وقفدر.

شول چاقده بو ذات محترمدن، شوندن آرتق نی طلب ایدرگه کیراك.

اگر محله خلقی بونکا رضا بولماسه، بو کفران نعمت اولمزمی؟ ملت ایچنده بویله اهل خیراتنك خدمتی تقدیر اولنمزسه، بلکه بالعکس شو صورتله ملته خدمت ایدن آدملر ادبیات صحیفه‌سنده انواع افترا وبهتانلر ایله تحقیر اولنورسه، بونك ایله برابر اوزمز ملیت دعواسنده‌بولنورساق، صوگره‌عملمزی فکرمزه نصل تطبیق‌ایدرز؟

ایشته شو حالده بن اوز طرفمدن تشکر ایله برابر جناب‌دولت کیلدییف‌نك خدمتنی تقدیر بعدنده ملت اسلامیه نامنه خصوصی‌تشکر ایدرم. هیچ شبهه‌سز محمدجان حاجی افندینك، بو خدمتی شایان تقدیس وتبریك‌در.

بوندن ماعدا تومینف مرادفلر مکتبی دخی غایت گوزل یتمش سکسان قدر اهل اسلام اولادی مکمل صورتده تعلیم اولنمقده‌در، بونلار آراسنده بر قسم اعظمی ایتام، همه‌سی مجانا تربیه اولنیور.

شو آدملار دخی قزلر مکتبی تربیه ایدییورلر، شول طریقه افندارلری دائره‌سنده سعی وغیرت ایدرلرسه، البته بونکا مقابل ملتنك وظیفه‌سی شکرانه ایتمك‌در.

اما کینه شول‌قزلیار بلده‌سنده نور محمد افندی‌زبیروف جنابلری دخی کندی کیسهٔ حمیتندن ایکی عدد عالی مدرسه بنا ایتمش، وشول ایکی مدرسه‌نك بقاسنی تأمین ایتمك ایچون‌اون مك تنکه قدر آقچه

صرف ایدیب، سکز دکان بنا هم وقف ایتمشدر.

فقط مع التاسف، بو کشی‌نڭ‌نڭ مدرسه‌سنده بر معلم یوق، بلکه مدرسه‌لر هر ایکیسی قاپالی، ایچنده بر آدم یوقدر ایشته بو ایسه حقیقة شایان تاءسف وخسراندر. البته بونڭ ایچون هیچ کیم نور محمد آغاینی عیب ایتمز، نور محمد اوزینڭ اقتداری دائره‌سنده اوز وظیفه‌سنی ادا قیلغان.

ایندی بو مدرسه‌لرنڭ تعلیم وتربیه‌سی خصوصنه، بر آز ملالرده حرکت ایدرگه کراك، اوزلری تعلیم وتدریس التزام ایتمزلرسه، تل ایله یاردم ایدوب، شونده بوش یوروگان یاکه مدرسه تابه‌ای یوروگان مدرس‌لرنی قویارغه کیراك، یاکه خارجدن معلم ومدرس کتورمه‌سینه دلالت ایدرگه کیراك ومحله خلقی دخی بونڭا یاردم ایدرگه کیراك، شول طریقه هر مسلمان اوزینڭ حالی کیلگان قدر اسلامیته خدمت ایدرگه کیراك ایدی، لکن نه چاره بزنڭ سوٗ حظمز، وسوٗ اخلاقمز بر چوق شیلاره مانع اولوب، المزه موجود نعمت‌نڭ شکرانه‌سنی ایفا ایتمکده، یاکه ما خلق لاجله‌سینه صرف ایتمکده قصور ایدیورز، بوکبی حال‌لر، انسانی بر چوق شیلر ملاحظه‌سینه مجبور ایدییور. بعض آدملار صاغمق ایچون صغر بوله‌میور، وبعض‌لریده موجود صغرنی صاغه‌میور وبعض آخورلرمزده حاضر صاغلمش سوتنی ایچه‌میورز. مدرسه‌وار، وقفی وار آدمی یوق هرکس دییورکه بگانه‌لازم.

بنم فکرمه شو کلیور: بزده من‌القدیم وسوسهٔ شیطان سوزی وار، شو وسوسه بزلره عادتا بر طبیعت اولمش، ایکی آدم بریرگه کیلوب حال احوال صورمق تعاطی افکار ایتمك، بریمز آخرنڭ حالنی یوقلامق، لازم، وهر مستحق‌نڭ حقنی ویرمك الزم ایکن، مستحق آغایده اوزینڭ استحقاقنی یوینه صرف ایده‌میوب، خارجدن اوفکه وناز ایله وقتنی ضایع ایدییور. ومحق افندیده، هیچ نرسه‌نی تحقیق ایتمیوب، مفتاح میشر سوزی برلان مغرور بولوب، همان غیبت خزانینه قابقاچ یاکه نمیمت تابه‌سینه توتقاچ اولیبورده، اوز عقلنی اوزی

اورنینه صرف ایده‌میور، ایل آغاسی بولا تورغان یکت‌لر، همه وسوسهٔ شیطانه اسیر اولوب، تمام‌لق ایله تاماق طویدیروب یوروچی‌لرنڭ کسافتی قرآن ایله ثابت بولغان اخونمزی میدانغه قویماغه مانع اولییور.

عجایب بر حالدر، بزنڭ تاتارده عموما دیه‌جك درجه‌ده تمام‌لر سوزی معتبر ومقبولدر. نی قدر عقللی یکت‌لر، علم ومعرفت‌لریده وار، لکن شول تمام سوزنی تفویق ایده‌میور. بر تمام راحت‌له‌نوب ایکی یاق‌نڭ قویماغنی آشای، نعوذ بالله بو بیوك بر فتنه، امیدسز بر ابتلادر. شول قدر معرفتلی یکت‌لرمز، تاماغنی طویدیرمق‌دن عاجز بر تمام سوزینه اعتبار ایدییور. شونڭ برلان نی قدر مللی ایشلارمز کیری قالیسور، نه قدر مکتب ومدرسه‌لرمز استفاده‌دن محروم اولیور. مؤمن‌لر آراسنده شرعا ذمه‌مزده واجب بولغان صلهٔ رحم منقطع اولیور. عجب! حقیقة عجب! بزلر نه ایچون بو قدر احمق بولدق؟ الله سبحانه وتعالی طرفندن دین مبین اسلامنی تبلیغ ایچون کوندرلمش حق پیغمبر، محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم: مؤمن قوندش‌کزگه اوچ کوندن زیاده کینه توتماکز، اگر اوچ کوندن آرتق کینه توتارسه‌کز قیلغان عبادت‌لرکز ضایع بولور دیب نیچه حدیث پیغمبری سویلاب تورسه‌ده. بز پیغمبر سوزینه قولاق بیرمای، منهاج میشر سوزی برلان عمل قیله‌مز. اویات ایماسمه! الله تعالی جمله‌مزگه انصاف بیرسون. شریعتمز تمامنی اویگه کرتورگه قوشمای، بز تورگه اوتورتوب چای ایچره‌مز، مونه شونڭ ایچون بزنڭ اشلر بورده آلغه بارمای- برمز خیرات قیلسه، ایکنچی‌مز غیبت‌قیله. علمامزنڭ عامندن، بایلارمزنڭ دولتندن فائده‌لنورغه حالمز کیلمای.

ایندی خدا اوزی حالمزنی اصلاح ایدوب، بصیرت کوزلرمزی آچسون ملالرمزغه انصاف بیرسون آمین آمین. اصحاب حمیت‌نڭ همتنی خدای تعالی زیاده قیلوب، مدرسه‌لری صالا بیرسون وقف‌لرنی قله بیرسون، بر زمان کلور، آدمده بولنور علماده انصاف ایدرلر.
الامور مرهونة باوقاتها.

سیبریه یولی‌نك یراقلغی استراسته‌مز ۋاغونده بارغان کشی‌لرنی برنی آخرگه سویلاشورگه صوراشورغه مجبور قیله‌در، اوزاق سفر، بر یرده اوتورمق ایله آدمگه ملال ویروب، سویلارگه سویله‌شرگه آرقداش ازلارگه انسان طبعا مجبور اولیور.

ایشته اومسکی ایله تومسکی آراسنده کیتمکده ایکن، بکاموازی، آرا یرده بر قاپو ایله‌گنه پرده‌لنمش بر کوپی بار ایدی، بنم یانمده هیچ کیم یوق اومسکی‌دن آلوب چیقغان غزته‌لرنك همه‌سنی اوقوب، جان صقندی سندن اعلان‌لرینه قدر کوزدن کیچروب، بشقه بر ایش بولمغاچ اوزمنك دائمی رفیقم اولان کلام قدیمی تکرار ایتمکده ایدم، بیلمام نه اولدی، ایکی آراده بولغان قاپو بردن آچلدی، باقدم اوراده بر آدم آغزنده غایت قالون سیغاره، تمام بنکا قارشی اوتورمش، قاپو آچلدیغی کبی بنم کورشم بنکا دیدی: «ظن ایدرم قاپو بنم قلبمده اولان خاطره‌می حس ایتدی: بن همان دوشنمکده ایدم، عجبا بو کورشم کیمدر ونه اوقیور؟ ونه کبی لساندر، دیرکن قاپو آچلدی؛ عفو ایدرسز، رجا ایدرم، سز بویله تیزلك ایله ازبردن نه اوقیورسز، قولکزده کتاب فلان هیچ یوق، بن بو قاپو تیشگندن دقت ایتدم، رجا ایدرم،قاپونك آچلمه‌سی ایچون اصلا بر تشبث‌ده بولنمه‌دم، فقط تصادفی ظن ایدرم، قاپوده لایقیله بیکتلمامش؛ یول‌نك صارصمه‌سندن کندی کندینه آچلدی» دیدم: ذاتابنده قاپو آرقاسنده کیم اولدیغنی،بو خوش سیغاره رایحه‌سی نره‌دن کلدیکنی دوشنمکده ایدوم.

دیدی: آمان سیغاره‌تقدیم ایده‌یم‌قبول ایدرمی‌سز؟ دیه‌کسه‌سندن تاباقه‌سنی چیغاردی. کمال نزاکتله تقدیم ایتدی.

دیدم: مع التاءسف بزم رمضاندر، بزه هر شی قطعیا ممنوعدر، یوقسه عادتم اولماسه‌ده بویله اکرام کزی رد ایتمزدم.

دیدی: سز کیم اولییورسز؟ قنغی ملت‌دن سز؟

دیدم: تاتار.

ـ تاتار! آ! چوق گوزل، اینتیریسنه، سز اصل تورك! بو ترکیه انقلابنه نصل باقییورسز؟ بو غزته‌لرده یازلمقده اولان شیلارنڭ همه‌سی حقیقت اوله بیلورمی؟

دیدم: بزم امور سیاسیه‌ده معلومانمز هیچ بو قدر، شونڭ ایچون بویله مسائل سیاسیه‌دن سوز سویلامکده معذورم

ـ ترکیه‌ده بولنمه‌دگزمه؟ تورك‌لرده بو قدر استعداد اولوب اولمدیغنی بر آز تجربه ایله بیلمزمی‌سز؟ تورکلر ایله معارفه‌گز یوقمه؟

دیدم: بنده‌نڭ تجربه‌سی اوزینڭ معلومات وممارسه‌سی بولغان نرسه‌لرده اولور، بزم کبی مکتب تربیه‌سی کورمامش، خصوصا عالم سیاستدن هیچ حظی اولمیان ملت محکومه‌نڭ، بو کبی دول معظمه دیپلوماتلرینڭ ذهنلرینی حیرته دوچار ایتمش مسئله‌ده سوز سویلامه‌سی عادتا بر یمورقه‌جی‌نڭ مجوهراتدن بحث ایتمه‌سی کبی اولمزمی؟. دیدی: سوزگز دوغری، فقط ترکیه مسئله‌سینڭ اهمیتی، بلکه دها دوغریسی بونڭ تاریخده مثلی سبقت ایتمامش بر وضعیتی، دگل سزنڭ کبی دوغریدن دوغری ترکیه‌ده رابطۀ دینیه وملیه‌سی بولغان خلقنی، حتی بزنڭ کبك هیچ علاقه ومناسبتی بولمغان خلقنی هم اینتیریساۋایت ایتدردی. حتی کریستیان موژیك‌لر دخی صورای‌لر. بلغارلر نصلدر؟ بزنڭ قان قرنداش‌لرمز دیبن قرنداشلارمز دیب، بلغارلرنڭ حالندن خبردار اولمق استرلر، اوقومق یازمق بیلمز. ۋولص‌قه‌بارنسه‌پیسردن صورارلر «نوکاك بولغاری ای‌تورکی‌نیۋ ایویوت»؟ سز شول قدرده‌بر اهمیت بیرمای‌سزمه؟ خصوصا من سزنی کورام. تاتارلرنڭ بیلگلی کشی‌لرندن دیب؛ بونچی کلاصده سز، یان گزده نیچه تورلی غزیته گز بار. خصوصا سلطان عبدالحمید اوزنی یوزنده‌گی مسلمانلرنڭ خلیفه‌سی دیب حساب قیله‌در،

بزنڭ (لودزه)ده بر بای تورك بار هر زمان غزیته اوقی، سوز آراسنده بزنڭ مسلمان دورتیوز میلیون دیب افتخار قیله. اما سز ترکیه‌نڭ شوندای حاللرنده دخی اهمیت بیرمای‌سز ایکن: سزنڭ بو حالگزگه تعجب ایتدم.

دیدم: عفو ایدرز، سوزگزدن آکلاندی (سز لودزه) لی ایمش سز، اوسزنك سویلادیککز ترك دخی (لودزه) ده بولنیور، (لودزه) آوروپانك بر مرکزیدر، احتمال بنده لودزه‌ده بولنه ایدم، بن دخی مسائل سیاسیه ایله اشتغال ایدردم وسزنك فکرگزه‌ده موافقت ایدردم، اما بن سیبریه‌لی بر تاتارمن، بزم مملکتمز گه پوسته هفته‌ده بر کره کلیور، پای‌تخت غزته‌لری بزگه کلنچه اون بش یکرمی کون کیچیور، شونك ایچون، نفس امرده مسئله نه قدر اهمیتلی بولسه‌ده، اکثر وقایع اولوب کیچدکدن صوکره بزگه خبری کلیور. بو کبی وقعه‌لر دگل، حتی یاپونیه محاربه‌سنی دخی، بزنك قریه خلقندن اکثری، اولوب کیچدکدن صوکره خبر آلدیلار. بزنك قریه‌لرگه یخشی معتبر غزیته‌لر بارمی‌لر، یا که یبارمی‌لر، شولای بولغاچ بزگه اویله سیاسی مسئله‌لرگه ذهن یورتورگه وقت‌ده یوق.

بزم کورشی دیدی: بن سزنك بو درجه‌ده تغافلگزه تعجب ایدرم. خصوصا بوکونگی ترکیه مسئله‌سی، مسئلهٔ شرقیه‌نك بر (قفلجم) اوچقونی‌در، مسئلهٔ شرقیه بولسه، مسلمانلرنك حیات سیاسیه‌سی مسئله‌سی دیمکدر، شو حالده سز اوزگزنك حیات ومماتگزنی مساوی کورور کبی، بو مسئله‌گه بو قدر صغوق قان ایله قارامقگز، جزئی ملاحظه وفکره مالك اولانلر ایچون شایان حیرتدر.

بهمه حال سزنك بو سوزلرگز، بنم ایچون ماءمول خارجنده بر سوزلر اولوب، ترکیه انقلابنه قاراغانده دخی عجبراك کوروندی.

سز احتمال احتیاط یولنی توتمش سزدر، شو حالده بن شیمدی مجبور اولدم. رجا ایدرم؛ بنی خفیه‌لك ایله اتهام ایتمه‌گز. بن بویله بر یوز قارالغنی قبول ایده‌مم، بن تجار اوغلی تجارم، بونك ایله برابر بتون جهان ذهننی اشغال ایتمش ترکیه انقلابی وآوروپا حکومتلرینك‌ده ادب‌سزلكلری، بنم ذهمنی دخی اشغال ایتمکده‌در، البته هیچ شبهه ایده‌میه‌جکم، سز بندن اون‌قات زیاده دخی بو مسئله‌گه اهمیت ویره‌جك‌سز،

اما نه چاره... بهمه حال بنی، بلکه هر کسی حیرته دوچار ایدن، بوکون شرق خلقنده کوردکمز ایکی شیدر: بری ترکیه‌نك بر حالدن ایکنجی حالگه سرعت انتقالی، هیچ قان دوکمیوب، بر آدمنك بورنی قانامایچه اوز سنه دوام ایتمش بر استبدادی، بو قدر آز وقتده تمام تمام حریته تبدیل ایتمك، اوتوزقرق میلیون اهالینی بر آی ایچنده بر آغزه باقدرمق، بو خارق العاده بر قوت دیمكدر. بویله بر دور انقلاب وقایع تاریخیه‌دن برنجی صحیفه‌نی اشغال ایده‌جكدر. ایكنچیسی‌ده پیرسیه عجمستان وقعه‌سی، بوده شرقه مخصوص بر متانت‌در، شاه‌نك شول قدر انسانیتسزلگنه مقابل حریت طرفدارانی‌نك ایکی سنه‌در مقاومت ایتمه‌سی بوده خارق العاده بر حالات‌در. عجمستان حریت پرورانی نه قدر تلفات ویردیلار. نه قدر مظالمه مقاومت ایتدیلار، حالا دوام ایدییورلر. بو عجایب بر متانت عجایب بر ثبات‌در.

— دیدم: هر ایکی خصوصده بن سزنك فکرگزه تمام موافقت ایده‌میه‌جكم، ترکیه‌نك دور انقلابی هر نه قدر سریع الانتقال بولسه‌ده. بنم فکرمده بو یالگز حریت پروران همتیله میدانه کلمدی، بلکه بو انقلابه خدمت ایتمکه (ره‌ویل) ملاقاتی سبب اولدی، روسیه آنگلیه نوطه‌سی، ترکیه حکومتنی کنج ترکلر ایله برلشمگه مجبور ایتدی، حکومت کنج ترکلر کامیتیتی ایله برلشدیکی کبی، خصوصا سلطان حمیدنك اوزی بالذات برلشمه‌گه مجبور اولدیغی کبی، قان توکمگه میدان قالمادی. بو کون کامیتیت حکومت اولدی، حکومت کامیتیت اولدی. عجمستانده ایسه قان دوکلمه‌سینك دوامنه سبب: آنگلیه روسیه مداخله‌سیدر. لاحق بولماسه، بو قانلر دوکلمز ایدی.

بزم کورشمز دیدی: سز هر نه قدر سیاست ایله اشتغال ایتمکده هوسگز بولماسه‌ده، اوزگزگه کوره ملاحظه‌گز بار ایکن، فقط بن ترکیه مسئله‌سینه دائما شرق مسئله‌سی نظری ایله باقدیغمدن تیز مه کچمه، ترکیه بر محاربه قازانمدقچه، لایقیله اوز حیثیتنی محافظه ایتمکه موفق اوله‌مز ظن ایدرم.

دیدم: ترکیه یونان محاربه‌سنی کمال موفقیت ایله قازاندی، لکن حیثیتنی محافظه ایده‌مدی، بلکه ایتدیرمدیلار، ترکیه بحق اوزنی آوروپالی‌لرغه تانته‌چق اولورسه، صلیب وقعه‌لری تکرر ایتمزمی؟

بزنڭ کورشی کولدی: یکرمنچی عصر مدنیتی دیه تکرار کولدی ها! ها! ها!

دیدم: مسلمانلر وحشی‌در، صیلب وقعه‌سنی بلکه بیك آرزو ایدرلر. فقط آوروپالی‌لر او درجه‌گه بارمزلر ظن ایدرم. بزم آرقداش دیدی: ۳ نچی اوکتابرده مسکاوده اوکتابریست‌لرنڭ جمعیت‌لری اولدی، غنیرال کاماروۋسکی، شامشوف‌لرنڭ شونده سویلاگان سوزلری یخشی دقت برلان ملاحظه اولنورسه، قلچ برلان بولماسه‌ده، فکر برلان صلیب وقعه‌سنی اویاته‌لر. دا! یکرمنچی عصر مدنیتندن هر نرسه‌نی کوتارگه ممکن! بز شول سوزلر برلان کیلگانده، بزنڭ پویزده‌توقتادی (قارادم «چولیم» استانسه‌سنده‌مز. بو وقتده آخشام یقین ایدی، بن واکزالغه توشب چایگه صو آلدم، بزم کورشی آشارغه توشدی. آرامزده خیلی انسیت پیدا اولدی. پویزد چولیمدن حرکت ایتدکدن صوڭره بن افطار ایتدم. چای ایچمکده ایدم، بزم آرقداش بنم کوپیمه کردی. بو کره سیاستی برافدی، دین مسئله‌سندن سوز آچدی، دیدی: خدا نه ایچون بزه بویله آغر شیلاری تکلیف ایتمش عجبا! سز چای ایچه‌سز نیلارنی آشامای‌سز؟

دیدم: بن باغاصلوف فیلوسف دکلم، حکمتنی لایقیله تشریح ایده‌مم. بز کوندز صبح صادقدن غروبغه‌قدر هیچ‌نرسه آشامایمز. چوق تعجب ایتدی بزنڭ روزه‌نڭ کیفیتنی بیلمزمش، هیچ نرسه آشامایمز دیگانگه حیران بولدی. یخشی معلوماتلی بر آدم ایکن، آرامزده بیك کوب سوزلر جریان ایتدی، تومسکی‌گه قدر برابر باردق؛ آراده بزنڭ سوزمزگه باشقه آدملارده مداخله ایتدیلر کوب یخشی صحبتلر اولدی، وقتیله همه‌سنی یازوب قارئین کرامغه عرض ایدرمن.

بنم کورشی آرقداشم‌نڭ‌دین ایله او قدر آلیش ویرشی‌اولمیوب، فقط اوزینڭ لوتیران مذهبنده تولد ایتمش اولدیغنی صوڭره لمصلحة کاتولیك مذهبنه کوچدیکنی سویلادی. صوڭره بڭا دیدی: بن سزنڭ اسلامیت حقنده هیچ معلوماتم یوق، رجا ایدرم بڭا اسلامیت حقنده بر آز معلومات ویروڭز، بر آدمه مسلمان اولمق ایچون ابتدانه لازمدر؟ بن شیمدی کاتولیك من، اگر بن مسلمانلغی قبول ایده‌چك اولورسام: نه یاپه‌لی، کیمگه مراجعت ایتمه‌لی‌یم ؟ اول آدم بڭا نه کبی معامله ایده‌چك؟ دیدم: بزنڭ اسلامیت شول قدر ساده هیچ بر تورلی رسمی معامله یا که برتورلی تسیریمونیه گه حاجت یوق. بـر آدم اوزی قلبندن خدانی بر دیب بیلسه تلی برلان شونی سویله‌سه، قلبی برلان تصدیق قیلسه صوڭره خدا خلق‌غه توغری یولنی بیلدرمك ایچون پیغمبرلر یبارگان ؛ هم شولار جمله‌سندن محمدده پیغمبر دیب بیلسه: شول کشی مسلمان بوله‌در. آڭا فرمالنای هیچ نرسه لازم دگل؛ شریعت شول کشی‌نی مسلمان دیب حکم قیله‌در.

ـ آ نیچه خاتون آلورغه کیراك ؟

دیدم: بیك عجب سوز، آخری سز مسخره قیلماقچی بولاسز ؟

ـ زنهار عفو ایدوڭز : هیچ مسخره قیلمایم کامل اخلاصم برلان صورایمن زنهار عفو ایدوڭز.

دیدم : هیـچ بر وقت هیچ بر دین خصوصا دین محمدی ، هیـچ کیمنڭ حیاتنه اجبارا مداخله ایتمز ـ خاتون مسئله‌سی، انسان ایچون طبیعی بر حیات مسئله‌سیدر. فقط زمان جاهلیت‌ده عرب‌لرده کوب خاتون آلو بیك شایـع بولغان ، بر آدم اون، یکرمی خاتون نکاح ایتکان، دین اسلام شول عادتنی دورت‌که تنزیل قیلغان ، دورت‌دن آرتوغنه رخصت یوق دیمشدر. بوقسه دورتنی واجب ولازم قیلغان یوق. برده آلما یا که برنی آل، اگر بر ضرورت بولسه خاتو- نڭ خسته بولسه یاکه بالا بولماسه، شوندای بر ضرورت بولسه ایکی خاتون ممکن . لـکن ایکی‌سنی برابر تونمق شرطی برلن ،

حتی لازم بولغانده، فیزیچسکی‌نی آبخادیمست بولغانده، نهایت دورتکه قدر ممکن، رخصت بار، آرتوغنه مساوات ممکن‌ده بولمز ، شولای بولسه‌ده بر آز ایرکنچیلك لازم ایدی. خاتون‌لرده حیات بیتیه‌سنی قاراسون، کسب طریقتی هم بیلسون، شاید ایری وفات ایدرسه ، شوندای بر حال‌لر بولغانده، اوز کوننی کورورلك، مالنی صاقلار-لق بولسون، دیدم: عفو ایدرسز ! بز آرقداش ایله دین مسئله-سندن سویلاشه‌مز ، اما سز عادت مسئله‌سینه کیردگز البته حا-ضرده شرق ملتنده عادت شولای ، لکن بونده دین‌نك هیچ دخلی یوق. محمد عه.م. خاتونی برنچی درجه‌ده سودا گیر بولغان.

دیدی: دین‌نك تأثیری بولورغه کیراك دیب اویلایمن، ترکستا-نده خاتون‌لر بتونلای حیات بشردن خارج دیب ایتورگه یاری!

دیدم: سز بیوك پیطردن مقدم قایسی دینده ایدگز؟

دیدی: خرستیان ایدوك.

دیدم: شول وقت سزنك خاتونلارنی دین یابقان میدی یاکه عادت‌مه؟ سزنك انجیل‌ده خاتونلار شولای یابلسون دیگان سوزبارمه؟

شول آراده خاتولرده کلدیلر ، مسلمانلق خرستیان‌لق دیرکن بیك کوب سوزلرگه واردق ، تمام کیچ ساعت اونغه قدر سویلا-شدك، عاقبت خاتون‌لر ومساوات حقوق مسئله‌لرندن سوزلر بو-لدی، سویلاوچی کوبایدی کوپی‌گه صغمادق، کلیدورغه چیقدق.. بارا تورغاچ غاصودارستویننایه دوما وآنك استقبالندن بحث ایدرکن ملیت مسئله‌سی آچلدی ملیت مسئله‌سی آچلغاچده معلوم اولدی، بزنك واغونده دورت پالاك، ایکی یهودی، ایکی نیمس، بر تاتار، بر مالا-روس خاتون اوچ روس خاتونی بر ایستونکه، بر فرانسوز قزی بار ایکن، بولارنك همه‌سی، شول سبر یولنده واغونده بارغانده اوز ملتنك باشقه‌لرغه نسبة مدنیت انسانیت‌ده آرتق بولونی دعوا قیله‌لر ، ملیت مسئله‌سنده بری آخردن آیرله‌لر اما شوندن بر آرالق تکرار دین مسئله‌سنی چقاردیلار ، بشقه‌لر همه‌سی بر بولدق، ایکی یهودی

آیرلدی. من یالغز قالدم، بو آدملار همه‌سی آبرازاۋ انناى ، آرالونده بندن جاهلی بولماسه کیراك ، یوریست‌لر بار، ضابطده بار برر برر دین ایله کوب معامله‌لری بولمغان آدملار، اما بو یرده دین لازم یا لازم دگل سوزی بولغانده، همه‌سی لازم دیدیلار ، یهودیلر سکوت ایتدیلر ، باشقه‌لری بر آغزدن خرستیان‌لغی هر شیدن مقدس تو- تدیلار بن اسلامیت محسناتندن نی قدر سویلادم ایسه‌ده بعض‌لری معقول کوردیلر، لکن همیشه خرستیان‌لق دیلار، بن بونلارغه قارشی تثلیث مسئله‌سنی، گناه عفو قیلمق مسئله‌سنی، خصوصا پاپاس‌لرنك اوز خاتون‌لرنی اوز قزلرنی عفو ایتمه‌لری ، گناهلرنی سویلاب اعتراف ایتمه‌لری، بیك بعید اولدیغنی سویلاسه‌مده ، شونی خدانك مرحمتنه ترجیح قیله‌لر . شول آراده پویز «اوب»غه کلدی هر کس آشارغه توشدیلار. شونك برلان کیچ بولدی یوقلارغه یاتدق.

۹نچی اوکتابر صباح ایرکن اویقودن کوزمی آچدم، بنم قومشی بندن مقدم قالقمش کندی کوپه‌سنده خشر دنمقده ایدی. دیدم کورشی بو کیچه رؤیاده نه کوردك؟ دیدی: بو کیچه عجب بر رؤیا کوردم، حتی قوروقدم معتادم اولان وقتمدن مقدم قالقدم. دیدم: خیر اوله! دیدی بیلمام نه قدر خیر اولور؟ رؤیاده بیوك بر کانسیرتده عموم دول معظمه ماتم البسه‌سنده، بونلارنك اورتاسنده بر ملا عمامه ایله اوتورمش آغزنده سیغاره، بونك آغزندن چیقمقده اولان دومان مجلس‌ده اولان‌لرنك صورتلارنی ستر ایتمکده ایدی.

دیدم: خیال، سزنك کبك کشی‌گه شوندای خیال واوهامه اعتبار ایتمك مناسب دگل، بلکه باشقه‌لر شولای سویلاسه سز کولار ایدوگز. احتمال سز بوتاتار شولای سویلاسام شادلانردیب اویلایسگزدر. یوق بز آلای بوش خیال‌لرغه؛ اعتبار قیلمایمز. ترآور ماتم بزده یوق، هم بزده شوندای رؤیالرنی قان بوزوقلغندن دیب حکم ایده‌لر.

دیدی: سزنی اعتبار قیلسون فلان فکرمده یوق، بن نفس‌امرده کورگانمنی سویلایمن، هم حقیقة قوروقدم. بزده ترآور یخشی دگل،

ئلله، کیچه دیندن کوب سویله‌دك شونك ایچون بولدیمه بلمدم. شول آراده بنم یانمه بری کلدی: یکا پـاساژیر، دیدی: بر وارمه؟ یراق دگل «توم» یقین. دیدم: اوتوروکز.

بزم یـکا آرقداشمز شرق ملتندن اولدیغی سیماسندن معلوم ایدی. بنم ایچون بو آدمنك قایسی قبیله‌دن اولدیغنی بیلمك وکسب معارف ایتمك مطلوب ایدی. بویله بر مسافرنی خوش کوروب هر نه قدر مسلمان اولمق احتمالی بعید بولسه‌ده، بیلمك استه‌دم دیدم: سز کم سز؟ دیدی: یاکوت. بو بنم ایچون دها کوزل، بن شیمدی‌یه قدر یاکوتلردن بر شی بیلمزدم.

دیدم: چوق گوزل رجا ایدرم بز سزنك ایله دانش بولایق، بن تاتارم، اسمم عبدالرشید. اوده دیدی: بن یاکوتم فامیلیه‌م میخایلف. دیدم: بو نصل اولیبور؟ میخایلف تمام روس فـامیلیه‌سی‌در. دیـدی آرتق بزده روس اولدق، بزده پراۋاصلاویه مذهبنی قبول ایتمامش‌بر آدم قالمادی، شونك ایچون میخایلف اولدی.

دیدم: پراۋاصلاویه‌نی قبول قیلغان کشی‌لرنك اسمی بشقه‌اولور، اما فامیلیه نه ایچون بشقه اولیبور؟ فامیلیه‌نی آلماشدرمق لازم دگل.

دیدی: بزده اکثریت ایله آتانك آتاسینك اسمنی فامیلیه دیـه استعمال ایدرلر، ذاتا عن اصل بزده فامیلیه یوق ایـدی. هرکس اوز اسمی ایله خطاب اولنور، آتاسی اسمنی ذکره حاجت یوقدر، صوکره نه زمان پراۋاصلاویه‌نی قبول ایتدك، آتا اسمنی ذکره حاجت اولدی. دفع لتباس ایچون فامیلیه‌ده تکلیف ایتدیلار.

اوزمزده فامیلیه یوق شونك ایچون اورص فامیلیه‌سینه رضا بولدق. دیدم: پراواصلاویه‌نی قبول ایتمش یاکوتلر، شو مذهبنی قبول ایتدکلری ایچون ممنونلرمی؟ پراۋاصلاویه نه اولدیغنی بیلورلرمی؟ دیدی: حقیقه پراۋاصلاویه‌نی بیلگان کشی یوق، اوّل زمانلرده پراۋاصلاویه‌نی قبول ایتمك بیك عیب، شامانی‌لر آراسنده اول کشی‌نك برده قدرو حیثیتی اوله‌زدی؛ لکن صوکراق وقتلرده حکومت

پراوْاصلاویه‌نی قبول قیلغان کشی‌ارگه آرتق پراوْه بیردی. آلارنی شامانی‌لردن آرتق کوردی، بلکه ایکی آراده بر مخاصمه بولسه، همان حکومت دیننده بولغان‌لرغه حق بیرلدی؛ شویله آهسته آهسته همه خلق حکومت دینني قبول ایتدیلار

ایندی رسما شامانی قالغان یوق، فقط عملده هر ایکسی بار، بزنك یاکوت خلقی هرنه قدر بیك اخلاص حتی متعصب پراوْاصلاونای بولسه‌لرده، بر طرفدن قصلسه‌لر، بر آز بلاغه دوچار اولسه‌لر، همان اوزلرینك ایسکی شامانی اعتقادینه قایتوب قالالر. قلب‌لرنده شامانی عقیده‌سی باقی‌در، ایکوناغه حرمت قیلغان کبك (یالباق توس) گه هم حرمت قیله‌لر.

دیدم: سزده آبرازوْاننای آدملر بارمه؟ اینتیلیغینتسیه بارمه؟ خاتون قزلر اوقی‌لرمه؟

دیدی: بزده اوقوغان یخشی معلوماتلی آدملار آز. خصوصا عالی مکتبده تحصیل قیلغان‌لر بیك آز، قریه‌لرده مکتب‌لرمز برده یوق، بالاسنی اوقوتقان کشی روس مکتب‌لرینه بیره‌در.

خاتون قز آراسنده آبرازاوْانیه بیگراکده آز، شولای‌بولسه‌ده بر قز طبیه مکتبنی تمام قیلدی.

دیدم: سزده یر مسئله‌سی نیچوکدر؟ اوزگزگه فاراغان یرلر بارمه؟

دیدی: بزده یرنك همه‌سی توندیره، یاراولی یرلر بیك آز. آنك اوستنه خاخول‌لرده هجرت قیلدی، بتون مملکت‌مزنی خاخول باصدی.

دیدم: سز (یالباق توس)که حرمت قیله‌لر دیدگز، اول نه‌در؟

دیدی: (توس) هم (یالپاق توس) شامانی‌لر معبودی‌در. یاکوت‌لر پراوْاصلاوْیه مذهبنی قبول قیلغان بولسه‌لرده، همان اوزلرینك‌ایسکی معبودلرینه هم حرمت قیله‌لر، یالپاق توس معبودلرنك بیوگی‌در.

شول آراده «تایغه» استانسه‌سینه کلدك، بزگه پیریسانکه‌دیدیلار. مع‌التاءسف هر ایکی قومشی‌مزدن آیرلمغه مجبور اولدق. بولندیغمز واغوندن توشوب، تومغه بارا تورغان‌پویزدگه اوتوردق. «تایغه»

واگزالی سبریولنده‌غی ۋاکزال‌لرنك ایك مکمل‌لرندن ایکان. بر ساعت توقف ایتدکدن صوکره توم یولنه حرکت ایتدك . بو ایسه اوچ ساعت‌لك بر مسافه اولوب، اوچ ساعت صوکره ۹نچی اوکتابرده بعدالظهر ساعت اوچده توم ۋاکزالنه کلدم، طلبه ومعلمین بعض آدملار واکزالده منتظرلر ایکن، بونلار ایله ملاقات ومصافحه بعدنده حاضرلنمش ئیکیپاژ ایله شهرگه واروب مسافرخانه‌گه نازل اولدیغدن صوکره، آخون حمیدوف جناب‌لری افطارغه دعوت ایتدیلار . شو مناسبت ایله صلوة مغربکه مسجدگه واردق.

توم مسجدی سیبریه‌ده بلکه عموم روسیه‌ده موجود مسجدلرنك ایك بیوك‌لرندن ایمش. خارجا منظره‌سی غایت لطیف اولدیغی کبی داخلی کورنشی هم نهایت دوجه‌ده ظریف‌در. مسجدنك داخلی منظره‌سی القاهره جامع‌لری کبی اولوب غایت واسع، بهر صفنه اللی کشی صغارمش، مسجدنك طولی ایسه آلتمش صف اولورمش. یوقارغی قاتقه دخی ملك آدم صغارسه، مسجد شریف اوچ بنك آدمی صغدیرر عالی برجامعدر.

بعدالمغرب بعض آدملار ایله کورشدکدن صوکره، آخون حمیدوف جنابلری خانه‌سینه واردق. آخون جناب‌لری ایله صحبت ایدوب، توم مسلمان‌لری احوالندن خیلی معلومات آلدق، تومده مسلمان‌لر اوچ پارتیه اولوب،(کل حزب بما لدیهم فرحون) هر بری اوزینه مخصوص مکتب آچمش‌لر، اوز آرالرنده نزاع غوغا، بر حزب‌نك باشی آخون جناب‌لری اوزلری، اوکاز قوتی برلان مسجد مدرسه‌گه باش بولسه‌ده خلق‌غه باش بولا آلمغان، شول صحبت‌ده آخون جناب لرینك سیاق کلامندن معلوم بولدیکه: توم خلقی غایت ساده دیل، صاف درون، تعصب‌سز بر خلق ایکن، ملا بونلرنی لایقیله تربیه قیلة آلمغان، وعظ نصیحت قیله آلمغان، شونك برلان بونلار همه‌سی آیرولغان‌لر، اوز آرا نزاع وجدال باشلانغان عاقبت ملانك اوزیده حیران بولوب قالغان، برر برر ملانك قولندن شهرنك قایماغی کیتکان، آخون جناب‌لری بر اوزی خولیغان‌لر آراسنده قالغان اوچ

ملك اهالیسی اولان بو اسلام محله‌سنده آخونغه بتون رمضان بش افطار، بر آقچه زکات صدقه یوق، فطره یوق، هیچ نرسه یوق، عناد قوتی برلان آچلغان مکتب‌لرگه، یدی سکز منك تنکه آقچه صرف اولنیور، آخون جنابلرینك مدرسه‌سینه سکز آقچه صرف قیلغان آدم یوق. مدرسه‌ده اولان فقیر شاگردلر، معصوم طلبه اوزینك ایام‌صیف‌ده ایش ایشلاب تابقان آقچه‌لرندن جمع ایدوب، اوز قوتلاری برلان آشخانه‌لر تعمیر ایتمش‌لر، بامم دخی نه‌لر.

چوق عجایب، عناد شول درجه‌گه انسانی مبتلا ایدییور: انسان تمام اعما اولییورده، بر ایکی بالانك سوزینه ایه‌روب، نفسنه صاحب اوله‌میوب قولنده‌غی نعمت‌دن آیریلور. شریعت لساننده بو کفران نعمت‌در. بشقه هیچ بر شی دکلدر. محله خلقی‌ده شول‌درجه غلو ایتمش‌لر، حتی شول درجه‌گه بارمش‌لرکه؛ بو آدملرگه عناد ایکنچی طبیعت اولمش. (لاحول ولا قوة الا بالله) البته بوراده اصل قصور آخون جناب‌لرینك تدبیرده و محله تربیه‌سنی ادا ایته‌مکده اولان نقصاننددن تولد ایتمش‌در. ایشته علما بو کبی احوالدن عبرت آلورغه کیراك، علما اهالیگه نسبة اب مشفق بولماسه؛ هیچ شبهه‌سز عاقبتی بویله‌اولاچقدر. عالم بولغان کشی هر امرده بحق تدبیر وتدبر ایله اولوب، اوزینك درجه‌سنی محافظه ایدرگه کیراك. آراده یوروگان بالا چاغه سوزی برلان، بر کون بو طرفقه، بر کون بر طرفقه میل ایدوب، خاتون‌لر سوزینه قولاق بیروب، ثمره‌سز قوری بر عناد ایله خلقنی افساد ایدرسه، صوگره‌دن پشیمان‌لقده فائده یوقدر. علما دائما صلح وصلح واخوت طرفنده بولورغه کیراك.

تومسکی‌ده ایسکی یرلی اهالی ایناروديچ‌لر بیك آز، بولسه‌ده اکثری قریه‌لرده‌در. اصل تومشهرنده مسلمان ایناروديچ، برنیچه خانه دن عبارت اولوب آرالرنده بیك‌بای کشی‌لر هم‌بار. بوخاریچ‌لر؛ یعنی اصل‌لری بخارادن کیلگان‌لر تمام منقرض اولمش کبیدر. شهرده بش آلطی خانه بخاری قالمش قریه‌لرده یوزاللی دوش قدر بخاری وارمش

مجموعی شوندن عبارت . شولای هم بولسه‌ده حالا اوزلرینه مخصوص اوپراؤلینیه‌لری بار . رسما اوزلری برؤولص حساب اولنورلرمش . موندلغی بخاری‌لرده ، بزنك تارلق‌لر تمانلكلر كبك بوصوك وقت‌لر غه قدر اینار ودیچ‌لرگه قز بیرمكان قز آلمغان‌لر ، اوزلرنی دائما ممتاز توتقان‌لر . شول سبب‌دن نسل‌نسب برده‌آرتمغان . همان كیری كیتكان فقیرلكده آرتقان ، عاقبت كلی انقراض باش كوسترگان ،

بوراده بخاری‌لر همان رسمی اورافده ، پاچوتنای بوخاریچ تسمیه اولنمقده‌در ، بزنك تاریده ، بو زمان‌لرده پاچوتنای دیگان‌سوزیوق ، اول وارمش .

بخاری‌لر هرایكیسی حالاصالدات بیرمی‌لر ، هر ایكسنده پودات بیك آز حالا (دیماؤای) اسمی برلان‌گنه آلنه‌در . یرتوپراق كوب بولغان ، حاضرده خاخول‌لر اوتورته‌لر ، بتون یرلارنی ، اون سنه‌بش سنه مقدم رروسیه‌دن كوچب كیلگان مسلمان‌لر صوراغان‌لر . اول زمانده اون دیسانینه یر بیرورگه رضابولمغان‌لر ، اماشیمدی بالعكس اوزلرینه‌ده اون دیساتینه یر قالمایه‌چق ، همیشه سیبریه یولی یوینك :

هر استانسه‌ده ، یاریم استانسه‌ده ، حتی رازیزلرده دخی‌مهاجر پویزی ، روسیه‌دن كوچوچی‌لر یاته‌لر .

انسان بونلاری مشاهده ایدرسه عقل‌لر حیران اولور ، ظن ایدرکه یاجوج ماجوج شونلاردر . زیرا بوندن یكرمی سنه‌مقدم ، هیچ برولایت‌گه بویله مهاجر كلمزدی ، شیمدی ایسه : تركستانغه كامكده ، طبولسكی‌گه كامكده . قزاق قرغز صحرالری همان تولدی ، نهایت اوتوز سنه‌ده بتون آسیانی قاپلادی .

بوالله‌نك مخلوقلری ، كیلسه ، كیلسه برتمای ، بونلار اول زمان لرده اوفاجق آوروپاغه نصل صغمش‌لر ؟ بونلار نره‌دن چیقیورلر ؟ عجبا اوزلریك اختیارلری برلان هجرت ایدیورلرمی ؟ بونك عاقبتی نه اولاچق ؟ بوبیچاره‌لرنی اصل وطن‌لرندن بویله اخراج ایدوب ، دیار غربتده سوروندرمكدن نه فائده وار ؟ بونلار همه‌سی البته

جای ملاحظه وتفکردر. حیات مسئله‌سی بنی آدمنی نه‌لرگه مجبور ایتور، بویله مجبوریت‌ده نه‌دن اولیبور)؟

هر نه قدر صدد خارجنده بولسه‌ده، بو کبی شیلرنی فکر وملاحظه‌غه آلمق، بزنك روسیه مسلمانلری ایچون منفعت‌دن خالی بولماسه کیرك،

تومسکی شهرنده عموم اهالی سکسان مك تخمین اولنیور، شولار ایچنده بر آوج مسلمان، نهایت اوچ مکدر، بونلاردن بیك آزی یرلی ایناروديچ بوخاریچ اولوب، قالغانی هر طرفدن کلمش تومسکی‌نك بر کنارینه یرلشمش، توم نهری ساحلنده بر اوصتروف (جزیر تشکیل ایدرلر. حقیقة دخی جزیره‌در، روس شهرندن (ایستوك) آیرماغی آیرور، شول سببدن مسلمان محله‌سینه (زایستوك) تعبیر ایدرلر. یاز باشنده بتون خانه‌لر، صو ایچنده قالورلرمش، کوچه‌لرده محله خلقی بوری آخرگه قایق، کیمه‌لر ایله اختلاط ایدرلرمش.

تومسکی مسلمانلرنده مسکنت درجه‌سنده فقیر آدم، همام یوقدر دیرساك جائز اولور، همه‌سی اورته اهل کسب‌در، اکثری تجار واهل صنعت‌در. مسلمانلر آراسنده بیك کوب (ترزی) یورتنای کیوم تکوچی، هر کوچه‌ده غایت بیوك ۋیۋیسکه‌لر، همه‌سی تگوچی وقایچی ایله کیسه‌م دیب تورالر، بونکده سببی اکثر روسلار تاتار کیومی کیدکلرندن بولسه کیراك. بو تیچه تگوچی‌لرنك اوز خانه‌لری بار، همه‌سی بای ایکن. مسلمان اورام‌لارنك، ایکی اوچ قاتلی یورتلار بیك کوب، شونلار همه‌سی دلالت ایدرکه «توم» خلقی فقیر دگلدر. تومده فاتیرده بیك قیمت، ایکی اوچ بولمه‌لی فاتیرلر: اون بش یکرمه تنکه‌در. شولای هم بولسه‌ده عموما مسلمان خلقی یخشی تورالر. فاتیرده (سببی نه‌دز بیلمدم) مسلمان محله‌سنده قیمت، روسلردن بیك کوب آدملار، شول مسلمان خانه‌لرنده فاتیر تورالر.

تکرار دیه بیلورم: توم خلقی شبهه‌سز بایلاردر، فقط نه

سببدر؟ توم ملاسی حمزه آخون حمیدف جنابلری بایی مغان. بیك عجبدر، محلهده یالغز امام، اوتوز سنه قراماملق ایدیبور، بوکا تابع اطراف قریه‌لرده بار. شولای هم بولسه‌ده ملا بای دگل.

محله‌ده اوچ مڭ آدم وار؛ بر مڭی بر تین بیرمسون قالغان ایکی مڭ خلقی، اللی‌شر تین بیرسه‌لرده، ملانڭ مڭ تنکه داخوتی بولورغه کیرك ایدی. حالبوکه ملانڭ بر یورطی بار، نهایت بیش مڭ تنکه‌لك بولور، باشقه هیچ نرسه‌سی کورنمی بالالرنی تربیه ایتمك ایچون اوزی احتیاجندن شکایه ایدیبور. خانه داخلنده هم غایت ساده اسبابی هم یوق کورینه‌در، بانقه‌ده آقچه‌سی یوقلغی هم محققدر. عجبا بونڭ سببی نه اولور؟

ظن ایدرم ملا دائما استغنا کوسترمشدر، اهالی جاهل، همه‌سینڭ بایلغی سبیریانڭ بایلغندن کیلگان بر تصادفی غنا، باشقه انسانیت، حمیت، سخاوت فلان بوکبی خلوص قلبدن ناشی اوصاف حمیده‌سی یوق. شونڭ ایچون ملاغه‌دخی هیچ یوقماغان، برکتسز بولغان. بو قدر بیوك بر محله‌ده، ملانڭ بو درجه محرومیتی باشقه تورلی توجیه قابل اوله‌مز ظن ایدرم. زیرا آخون هیچ بر وقت اسراف وتبذیر ایله مبتلا اولمش بر آدم دگلدر، غایت مستقیم، هر نه قدر بعض آدملار غزته ستونلرنده آخون علیهنه مبالغه‌لی مقاله‌لر یازسه‌لرده، او درجه‌لرده وجدانسزلق آخونده کوزکمیور. بلکه بالعکس آراده اولان بعض مناسبتسزلك‌لر، هر ایکی طرفنڭ فکر وملاحظه‌سز انانیت‌لرندن کلمش بر خودبین‌لکدر.

بزنڭ خلقمزده ایسکی‌دن کلمش بر عما وصوقرلق میزانسزلق بولورغه کیرك دها دوغریسی ملتمزنڭ جهالتینڭ زیانیدر؛ بشقه هیچ بر شی دگلدر. والا تومسکی‌ده آقچه بار؛ هر شینڭ مکمل صورتده اجراسی‌ممکن، توم خلقی کشینڭ ظاهرینه قارامای، چالمه چاپانغه اعتقاد قیلمای، یالغز عموم تاتارلرنڭ مبتلا اولدقلاری عناد وعما وصوقرلق ومیزانسزلق ایله توم تاتارلری دخی مبتلادر.

تومده حاضرده بر مسجد اوچ مدرسه یاخود مکتب، بر مدرس، اون بش معلم، بقالم مولا اصلاح ایدوب نتیجه‌لرنی ثمره دار قیلسون... امید امید.

بن توم شهرینه کلدکدن صوڭره، تومنڭ بعض مسلمانلری، بنم کلدکه‌دن اظهار ممنونیت ایتدکلاری کبی، روسلردن هم بعض اکابر التفات بیوروب، خصوصی اکرام‌لرده بولندیلار پرافیسر صوبلوف، مالینوفسکی فیلالوك اندریانوف، سیاح مشهور باتانین. کارنیلوف وبشقه بر چوق ادیب‌لر بزی زیارت ایتدکلاری کبی بعض‌لری کندی خانه‌لرینه دخی دعوت ایتدیلار. شونڭ ایچون آیروجه تشکر ایتمکه کندیمی بورچلی بیلورم.

انسانیت، یالکز اسلامیته مخصوص دگلدر، خرستیان عالمنده اویله انسان‌لر واردرکه اسلاملری حیرته بویله دوچار ایدرلر. تومسکی خلقی بویله خالص وساده اولدقلاری حالده، بونلره رهبر اوله‌میوب بتون آستنی اوستنه فارشدیرغان، بتون مسلمان خلقنی برنی آخرگه قارشی دشمان کوستروب، اخوت دینیه‌لرندن آیرغان، (شول توم خلقینڭ سوزینه قاراغانده) ایکی برادرلردر: بری بای بری ملا ایکسی بر شهرگه صغمیور. شو حالده بونلارده اولان عداوت، عداوت دینیه دگل، عداوت ملیه دگل، بلکه بر عدواة شخصیه ونفسانیه‌دن تولد ایتمش وسوسهٔ شیطانیه اولوب، توم خلقی‌نڭ جهالتندن بشقه هیچ برشی دگلدر. ایکی آغالی انیلی‌تالاشه، سبب نه‌در بتون توم خلقی تاریلکه یالای ؟

آه جهالت! آه عناد! بشقه بر شی دگل. یوقسه تومده بر جمعیت خیریه کشاد اولنوب، بیچاره جاهل مسلمانلرنڭ باشلاری بر یرگه طوپلانورسه، اون‌بش معلم‌دگل یکرمه معلم‌نڭ قارنی‌طویار.

تومسکی قربنده وحوالی‌سنده یکرمی‌گه قریب اسلام قریه‌لری واردر. بو قریه‌لرده بولغان اهالی مسلمان هر نه قدر اکثری (سیبیرسکی ایناروديچ) تسمیه اولنورلرسه‌ده، بونلار آراسنده داخلی

روسیه‌دن کلمش قزان تاتارلری وپنزه میشرلری، اوفا باشقورتلری وطبول تاتارلری دخی واردر. بونلارنڭ بعضلری بیك ایسکی‌اولوب، بوراده ایناروديچلر قطارنده قید اولنوب، تمام ایناروديچ‌اولمشلر، فقط بونلارنڭ ژولص محکمه‌لری. قزانسکی ایناروداى اوپراڤلینیه تسمیه اولنورمش. اما حکومت نظرنده تمام ایناروچه‌لر کبی عسکر خدمتی‌ده تکلیف اولنمز، (ایمانه) پودات ایسه بیك آزایمش،بعضلری بوندن یکرمی اوتوز سنه مقدم کلمشلر، بوراده پاشپورت ایله اقامت ایدر، بوراده یرلی اهالیدن قز آلمش قز ویرمش ایسه‌ده، اخـلاق واطوارلری تمام قزانده اولدیغی کبی، طبیعتلری اصلا وقطعا تبدل ایتمه‌مشدر، تعصب جاهلانه‌لرنی تماما محافظه ایتمشلردر. هرنه‌صورتله کلمشلر ایسه، داخلی روسیه‌دن کلمش تاتارلرنڭ، سیبیریه‌ایناروديچ لری ایچون معنوی فائده‌لری چوق اولمشدر. بلکه‌سیبیریه‌ده اخیراً دیانت اسلامیه‌نڭ محافظه‌سنی بونلر حمایه ایتمشلردر. بیك کوب یرلرده بونلار آیروجه محله‌لرده کشاد ایتمشلر وحالا بر قاچ تاتار بر روس قریه‌سینه کلوب یرلشدکلری کبی همان محله تشکیل ایتمکده‌درلر.

داخلی روسیه تاتارلری ایناروديچلر قریه‌لرنده اکثری تمام یرلشدیکی کبی، همان مسجد ومدرسه‌لری اعمار ایتمکده‌درلر. ازجمله تومسکی‌دن یوز چاقرم مسافه‌ده، قشلاو قریه‌سنده بر نیچه آدمنڭ همتی ایله، خصوصا چیستای قارغالیسندن، اوتوز سنه‌گه قریب محلهٔ مذکوره‌ده قامت ایتمکده اولان عمادالدین افندی عزیزوفنڭ غیرتی وعبدالفتاح ملالرنڭ دلالتی ایـله' غایت مکمل وجسیم بر مدرسه بـنا اولنمشدر. محله‌نڭ امامی سفرعلی حضرت دخی غایت ساده‌وزمانه‌مزنڭ تمام خواجهٔ نصرالدینی اولوب، خلوق ومتواضع بر آدم اولدیغندن، مدرسه‌نڭ بقا ودوامی خصوصنده زیاده‌سیله اهتمام ایتمکده‌در. بومحله‌ده داخلی روسیه‌دن کلمش آدملر پك چوق اولدیغـندن، مسجدلریده دائما معموردر، هردائم ایکی اوچ صف آدم بولنورمش. تومقریه‌سنك

وباشقه قریه‌لرده دخی شول طریقه معلم‌لر توتب اولاد اسلامی تربیه ایتمکده‌لردر.

ایکنچی طرفدن داخلی روسیه‌دن کلمش تاتارلرنڭ اکثرینه، خصوصا ایسکی‌راك کیلگان‌لرینه وعلی‌الخصوص سیبیریه‌ده طوغمش لرینه، اصل یرلی سیبیریه تاتارلرینڭ اخلاق‌لری‌ده تاءثیر ایتمش، وبونڭ ایل‌ده اعتدال کسب ایتمش‌ده، گوزل بر حاله کلمشلردر. سیبیریه تاتارلری صاف درون ساده ومسلمان آدملردر، داخلی روسیه‌دن کلمشلر ایسه فعال آدملردر. بو ایکسی امتزاج ایده‌رك آرا یرده ینگا برعرق ایجاد اولنورسه، البته نتیجه‌سی شبهه‌سز معتدل اوله‌جقدر.

بوندن مقدم دخی یازمشدم، تومسکی اطرافنده یوز اللی جان بخاری‌لرده وار. استر بخاری‌لر، استر اصل ایناروديچ‌لر، اگر قزاندن کلمش، داخلی روسیه‌دن کلمش‌لرگه اختلاط ایتمامش ایسه، مطلقا نسل‌لری منقوض اولمقده‌در.

ایناروديچ‌لر اصل طبولسکی‌ده‌گی ایناروديچ‌لرگه سیما جهتندن بیك اوخشاسه‌لرده، تل ولساننده خیلی فرق‌لری وار: توم تاتارلری لسانی قزاق لسانی برلان قالمق لسانی آراسنده یاکه بو ایکی لساندن مرکب بر لساندر. بوندن ماعدا: بزم طبولسکی تاتارلرنده: آیالی، تورالی، قورتاق دیگان نسل قبیله‌لر بار؛ توم تاتارلرنده آندای سوز یوق، هم بلمای‌لرده. رسمی اوراق، یرلرینڭ داکومینت‌لرنده، آق قالمق دیه یازلمش، (اوپراؤا) ۋولص‌لرنده (تیلاووتسکی) یازلمشدر. بزنڭ تاری اویازنده (تیله‌نکوت) قبیله‌سی بار. شول ایکی کلمه‌ده البته بر نوع اشتراك واردر.

برده توم تاتارلری، قریملی‌لر کبك، اورصنی قازاق دیلار، بو سوز، بزنڭ طبولسکی‌لرده یوق خاتون قز آراسنده بیك آچیق قالمق سیماسی کورنه‌در.

برده تومسکی‌ده ایناروديچ‌لر آراسنده مجوس‌لرده بار، شول مجوس‌لر برلان، اسلام ایناروديچ‌لری آراسنده هم بیوك مناسبت بار،

یقین قرنداشلر هم بار ایکن، شوگا قاراغانده، اسلامیت بیك یقین زمانده انتشار ایتمش اولەق احتمالی باردر. بزنك تاری طبول ایناروديچلرنده، آنداى مسلمانغه مناسبتلی مجوسیلر یوق.

بردە بولار مجوسی ایناروديچلرگه؛ «آبغای» دیلار؛ مسلمانلرنك بو سوز یوق. بزنك طبولسكیلرده بو سوز هم یوقدر. بولارنك آراسنده بعض مرتدلرده بار. حالا آرحاراى ومیسیونیرلر یوروب، خرستیانلق‌نی تكلیف ایتمكده‌در.

شولاى هم بولسه‌ده، بونلاردن سكسان خانه دین اسلامگه رسما چیقمشلردر. بزنك طبولسكی تاری‌ده بونلارده یوقدر. شونك كبك بعض قرینه‌لرگه قاراغانده، طبولسكی ایناروديچلری ایله، بو توم ایناروديچلری آراسنده آیرمه وفرق بولورغه كراك. (Инородецъ) ایناروديچ هر نه قدر روسلر طرفندن ویرلمش بر صفت بولسه‌ده، بو زمانده شول بیچاره‌لرنك اكثری، اوزلرنی ایناروديچ اسمنده بر قبیله وقوم دیب فكر قیله‌لر.

روسلار بو طرفلرنی ابتدا استیلا ایتدكلری زمان، بوطرفلره كلمشلر، محاربه ایده‌جك آدم یوق، بتون سیبیریانی دائرا مادار كورمشلرده، بو یرلارنك همه‌سی، ایچنده بولغان جمیع مخلوقاتی برلان بزم اولدی دیمشلر. شول زمانده برر آدم ظهور ایدوب، یوق بونلار بنمدر دیمش ایسه، ها فلان یردن فلان یرگه قدر سنكدر دیمش. اول بیچاره‌ده اوزینه كفایه بلكه زیاده‌سیله كافی اولدیغنی‌كوروب قناعت قیلغانده، فقط امین اولمدقلاری ایچون، بزگه شول یرگه كعز قیلوب بیرونكز دیمشلر، ذاتا اول زمانده هیچ كیمگه فائده‌سز یرلر اولدیغندن، كعزلر قیلوب بیرگانلر، دنیا ایركنچیلك بولغان بلكه بوآدملرنك اول زمانده بو یرلرگه صاحب اولمه‌لری، اوزلرنی‌صاحب دیه بیلمه‌لری، عینا روسلرغه فائده بولغان، شونك برلان خلق سكوت قیلغان، روسلر مملكتكه صاحب بولغانلر.

سیبیریه‌ده‌اینارودیچ‌لرنڭ اکثری فطرت طبیعیه‌لری ایله باقی‌درلر، بونلارده عموما فطری بر تربیه واردر، یالان سویله‌مزلر، خیانت‌نه‌در بیلمزلر.

بن بوندن صوڭره نفس تومسکی‌نڭ مکتب‌لری حقنده صوڭ فکرمی یازاجغم شوڭا مقدمه اولەق اوزره دیرم: بن پیداغوغیك دکلم، اصل تعلیمدن خبرم یوقدر، هر نه‌که سویلارسه‌م، کندی‌تجربه‌می سویلایه‌جگم، فکرم خطا ایسه معلم‌لرنڭ عفولرنی استرحام ایدرم.

تومسکی‌ده‌مدرسه‌ده: تومسکی‌شهرنده‌شیمدی موجود اوچ مدرسه اولوب، بونلاردن ایکسی چاسنای مکتب تسمیه اولنیور. بو ایکی مکتبه: سیداشف، کریم حمیدوف مکتب‌لری دیه اشتهار اولنیور.

سیداشف مکتبی دورت کلاصلی ابتدائیه مکتبی اولوب، یوز یکرمی قدر فقرا اولادنی تربیه ایدر اوچ معلمی واردر. بو مکتب هر نه قدر اصول تعلیم جهتندن باشقه‌لردن کوب فرقی بولماساده، خاصة فقرا بالاسنی مجانا تعلیم ایلدیکی ایچون صاحب ومعلم‌لرینه وهمت ایه‌لرینه رحمت‌دن باشقه بر شی دینلمز ایسه‌ده، بو قدر آقچه‌لر صرف ایتدکدن صوڭره بر معلم دخی علاوه اولنورسه مطلوبه موافق خدمت اولوردی.

اما کریم بای حمیدوف مکتبی ایسه: دهشت! یتمش شاکردگه آلطی معلم، معلم‌لردن هر بری اصحاب کمالدن اولوب، هیچ شبهه‌سز اصول تعلیم‌ده اولان اقتدارلریده انکار اولنه‌مز. شولای بولسه‌ده بن اوز طرفمدن، طلبه‌ده کوردیکم نقصانی سویلامگه مجبورم. وشو صره‌ده اوز اقتدارسزلغمی اعتراف ایله برابر دیه‌جکم شودر؛ مکتب‌نڭ ترتیب وتنظیفاتی حتی تنظیماتی غایت مکمل‌در. حتی بن بو مکتب طلبه‌سنی اوقومش اولدیغی درسلرندن امتحان ایتمکه جسارت ایتمدم. فقط مکتب‌نڭ منتهی صنفنده اولان سکز نفر طلبه افندیلاره دیدم: بن بو کون سزنڭ شهرڭزده مسافرم، سزدن رجا ایدرم، بنم کیم اولدیغمی بیلورسز، شیمدی بنم کبی بر آدم بو شهرگه کلورسه، نه

یاپمق لازم؟ بن سزه استشاره ایدییورم، سزده اوز فکرکزی دفترلرکزه یازکز. فقط رجا ایدرم برکز آخرنك نه یازدیغنه باقماکز؛ هر کشی کندی بیلدیکی کبی یازسون. رجا ایدرم یازکز.

بز بو افندیلارنی تنها براقب باشقه صنفلرنی آرالامغه کیزمه‌گه کیتدك، باشقه صنفلرنی تماشا قیلدق، یکرمی دقیقه صوکره افندیلر یانینه کلدیکمزده، بو افندیلاردن ایکسی بر کلمه یازارغه حاللری کلمامش بر سطر یازو یازمادیلار. بری یازسه‌ده معناسز سوز ایدی. قالغان بش افندی بر مضمونده بش سطر یازو یازمشلر. سوزلریده شو: رشید افندی سز بزنی اوقورغه ترغیب ایدرگه کیراك، بزم قصورلرمزنی کورسه‌کز تنبیه ایدوکز. خلقنی اتحاد واتفاقغه دعوت قیلوب فلان وفلان همه‌سی بر مآلده ایدی. بو افندیلارنك سوزلرندن هم طور حرکتلرندن معلوم ایدیکه: بونلر بری آخرنك نه یازدیغنی قاراغانلری یوق، شولای هم‌بولسه‌ده یازولرینك مآللری بر اولوب، تحریرلریده طرز واحد اوزره ایدی. بونك ایله برابر رشدیه ۳ نچی صنفده اولان افندیلار: تاریخ، هندسه، جغرافیا، وعلم نحو کورمش شاکردلرگه، یکرمی دقیقه‌ده شول قدر یازو آز بولسه کیراك ظن ایدرم: بو اصول تعلیمده اولان نقصانی بر درجه کوستره‌چکدر. خصوصا بزم مکتبلرمزده عموما طلبه‌غه مستقل نظری تحریر خدمتی ویرلمدیکنی کوستره‌چکدر. بوندن باشقه رشدیه ایکنچی صنفده اولان افندیلارگه: بن سزدن نه امید ایدییورم؟ دیه صوردم. جوابنی دفتره یازدیلار. شونده همه طلبه گوزل یازسه‌لرده، شول صنفده برنچی صره‌ده؛ بنم صاغمده‌تمام کباردن اولان افندی: «امید» کلمه‌سنی «امت» دیه یازمشدی. معلم افندیلردن بریسی بو خطانی شاکردینه بارماغی برلان طرتاب کوستردی. ظن ایدرم شول قدر محدود آزغنه بالا تعلیم اولندیغی زمان یخشی دقت اولنورسه بو قدر بیوك خطا بولمز ایدی.

شولارنك همه‌سنی ملاحظه بعدنده بن‌انسانیت نامنه معلملره تنبیه

ایدییورم : افندیلار ! ملت همت ایدییور ، آقچه‌سنی صرف ایتمکده هیچ کیمچیلك ایتمیدر ، ایندی بالالرنڭ تعلیم جهتی یالڭز سزنڭ وجدان‌ڭزغه حواله ایدلمش، سزنڭ انصاف‌ڭزه تابشرلمش بر مقدس وظیفه‌در. اگر بونده اهمال اولنورسه ، بو سزنڭ طرف‌ڭزدن جریمه‌در ظن ایدرم.

برده مسجد اتصالنده اولان مدرسه طلبه‌سی حقنده دخی بر آز فکرمی سویلایه‌جکم؛ بو طلبه هر نه قدر اوز معرفتی برلان سعی ایتمکده ایسه‌ده، بولارغه بیوك قصور اسنادی ممکن دگلدر زیرا بونلار اوزلرینڭ تحصیل‌لرینه هر نه قدر اصول جدید اسمنی بیرسه‌لرده، بوراده اولان معلم افندیلار اوزلریده اصول جدیده‌ایله تحصیل کورمش آدملار دگلدر، یالڭز بر اوزلرینڭ اجتهادلری برلان بر آز حساب اعمال اربعه فلان تعلیم ایتسه‌لرده، تماما اصول جدید بونلره نصیب بولمامشدر. شو حالده بونلرنڭ نقصان‌لرنی کوروب کوسترمگه حاجت یوقدر.

کله‌لم تومنڭ قریه‌لرنده بولغان مکتب‌لرگه : توم اطرافنده یکرمی‌گه‌قریب‌قریه‌و آوللر بار ،شول‌قریه‌لرده‌مسلمان‌بالالرنی‌تعلیم بیك آز، بلکه بیك‌کوب‌قریه‌لرنڭ‌بالالری‌تعلیم‌دن ایمان‌اسلام اوگرانمکدن محرومدر. فقط طومدن یوز چاقروم چاماسنده قشلاو قریه‌سنده‌ویکرمی بش‌چاقرومده‌قالتای‌قریه‌سنده‌بالالرگوزل‌تعلیم اولنمقده‌در. قشلاوقریه‌سنڭ‌مدرسه‌غایت مکمل جسیم بر مدرسه‌اولوب یتمش سکسان قدر اهل اسلام اولادی مکمل صورتنده تعلیم وتربیه اولنمقده‌در.

اماقالتای قریه‌سی:بوایسه‌سیبیریه‌نڭ‌شویساریه‌سیدر. بوقریه‌نڭ مسلمان محله‌سی نهایت ٢١ خانه‌دن عبارت اولوب ، قسم اعظمی بیوك بر روس قریه‌سیدر. روسلرغه قاراغان جهتنده‌یالڭز بر کلیسه‌مکتبی وار، اما مسلمان‌لرغه قاراغان‌جهتنده غایت گوزل بر مسجد بار،برده مدرسه، مدرسه‌لرنده ایسه اصول تعلیم غایت مکمل ، قرق بش قدر صبیان، مسلمان بالالری اوقومقده، بونلاردن اون بش قز بالاسی‌بار.

بو مکتب نڭ کشادنه بنم اورایه واردیغم کون تمام بر سنه اولمش ایدی، سنه‌وی بیراملرنی بنم حضورمده ادا ایتدیلار . آندن مقدم بو بالالر آراسنده حرف تانیغان اوچایر بالابولغان، باشقه‌برده اوقوغان بالا یوق.

اما شیمدی شول بر سنه ایچنده بو بالالرنڭ اوقوغان درسلری: عبادت مسئله‌لری کتاب الصلاة، کتاب الصوم تماما عملیاتی برلان ، قرأن کریم، تجوید ایله برابر، املا ، حسابدن اعمال اربعه مکمل صورتده اوقنمش‌در. بن (٦٥٥٣٦) نی (٢٥٦) گه تقسیم ایتدیردم مکمل صورتده میزانلری ایله برابر چیقاردیلار ، حضرت پیغمبر عم سیرتندن ابتداً نبوتندن وفاتنه قدر مکمل بیله‌لر، املانی مکمل یازالر ، قرأن‌نی بر قاچ یرندن اوقتوب کوردم. قز بالالر ایچنده(١٨)یاشنده بر قز بو سنه کیرمش ، سکز یاشداکی قزلر ایله برابر اوقومقده ایدی. ایر بالالر آراسنده دخی بریکت(١٩)یاشنده ایکن بو سنه کیرمش، بوسنه اوقورغه باشلامشدر. بونلارنڭ همه‌سی بر معلمدن اوقومقده‌لردر. معلملری عارف افندی قزلر ایله یکتلرنی بر مکتبده غایت گوزل وادب دائره‌سنده تربیه ایتمش، بز هیچ بر کونا خلاف ادب برشی کورمه‌دك. قزلرنڭ همه‌سی بر طرفده صره تاخته‌لر اوزرنده اوتورمش‌لر باشلارنی شال‌لر ایله اورتمش‌لر. یکت‌لر بولسه ایکنچی طرفده آیروجه صره وقطارده ایدیلار. بونلاردن هر برینه آیروجه دقت ایتدم. معلم افندینڭ بو معصوم ومعصومه‌لرغه ویرمش اولدیغی تربیه شایان استحسان ایدی.

بو قریه‌ده بوندن ماعدا برده کتب خانه واردر. قریه خلقی هر کون احشاملری کتب خانه‌ده احتماع ایدرلر، غزیت وکتابلر مطالعه ایدرلر. بعض کتب خانه‌لرنده اجتماع ایلدکلری زمان امام ابو بکر افندی خلقغه فائده‌لی نطق‌لر سویلاب، خلقنی وعظ ونصیحت‌لر برلان کسب وکارگه واخلاق حمیده‌گه تشویق ایدرمش. وهرنوع محرماتدن منع ایده‌رك اوقو اشلرینه ترغیب ایدرمش، خلاصه

(قالتای)قریه‌سی سیبریه‌نڭ شۋیساریه‌سی دیرساك كوب خطاد كلدر.
زیرا قریه خلقی عموما فقیر اولوب، مجموعی ۲۱ خانه‌دن عبارت اولدقلاری حالده بو قدر خدمت، بو قدر اجتهاد هیچ شبهه‌سزنه قدر مبالغه ایله مدح اولنورسه آزدر. ظن ایدرم مبالغه‌سیك یالڭز شۋیساریه‌دیگان سوزم مبالغه‌در، بشقه‌هیچ مبالغه یوق، سیبریه‌د توم ولایتنده ۲۱ خانه‌دن عبارت بو فقیر قریه خلقنه اوزلرینڭ كیسهٔ حمیتلرندن دورت بش یوز صوم آقچه صرف ایدوب بو قدر خدمت ایدرسه، البته‌بشقه قریه‌لربوقریه‌دن عبرت آلورغه‌كراك.

۳ نچی نویابرده تومسكی‌دن كیتمك اوزره قرار ویرمش وجمله خدمتمی تمام ایتمشدم، وداع ایتمك اوزره مشهور سیاح گریغوری نیكالایویچ پاتانین جنابلرینه واردیغمده خبر آلدومكه: اوچونچی دوما اعضالرندن تومسكی دیپوتاتی نیكالای نیكراسوف جنابلری عمومی صابرانیه زالنده ۳ نچی دوما حقنده اوزنی صایلاغان خلق‌غه حساب ویره‌چك ایمش. بو خبری آلدیغم كبی بن، آرتق دخی بر كون قالوب نیكراسوف جنابلرینڭ داكلاتنی دڭلامغه قرار ویردم. پرافیسور صوبلوف جنابلری، بزم ایچون مخصوص بیلات تدارك ایتمش ایكن، باتانین واسطه‌سیله بیلتنی كوندردی، بن اخشام صابرانیه‌غه حاضر اولمق اوزره تدارك ایتدم.

بنم بوراده موقت رفیقم اومسكی‌دن مسافرة كلمش ذاكر افندی دخی، بنم ایله برابر صابرانیه‌غه واره‌چق اولدی، ذاكر افندی ایچون دخی بیلات تدارك ایتدك. اخشام ساعت تمام یدی تولغانده صابرانیه‌غه كلدك. شونی دخی ذكر ایتمكی مناسب كوردم، صابرانیه‌غه تعیین اولنمش بیلات تمام تاراتلمش بتمش ایدی، كوب آدملر بیلات تابالمای یوروديلار، فقط بزگه خصوصی بر التفات اولوب باتانین جنابلرینڭ همتی ایله بیلات بولندی.

بز صابرانیه‌غه كیلگانده جماعتنڭ اكثری كلمش، ویرلرینه اوتورمشلر ایدی، اون دقیقه صوڭره تمام زال تولدی، هیچ بر

بوش یر قالمادی، حتی بیك کوب آدملر آیاقده توردیلار، فقط مع التاءسف شول قدر بیوك وفائده‌لی جمعیت‌ده، تومسکی مسلمان‌لرندن فرد واحد بر آدم یوق ایدی حالبوکه تومسکی مسلمان‌لری اوزلرنی خیلی آدم ظن ایدییورلر. هیچ اولمزسه واعظ افندیدن بشقه معلم‌لرده یوق. تمام یدی ساعت ۱۵ دقیقه‌ده جناب نیکراسیف مخصوص خطابت ایچون تعیین اولنمش یره چیقدی. حاضر جماعت‌لر ال چارپوب استقبال ایتدیلار.

جناب نیکراسیف اوزون بویلی غایت گوزل ملیح الوجه محبتلی بر آدم اولمغله برابر، من طرف‌الله احسان اولنمش عجایب بر قوهٔ ناطقه‌یه مالکدر، نیکراسیف‌نك سیماسنده بر کمالات‌وعالیجناب‌لق ظاهردر. انسان برنچی دفعه کوردیکی کبی جناب نیکراسیف‌قه محبت ایدر، برنچی کره کوردیکی کبی بیوك همت امید ایدر.

بونك ایله برابر نیکراسیف مکاتب عالیه اکمال ایتمش بر آدمدر، تومسکی صنایع مکتبنده پرافیسور اولوب' توم خلقی طرفندن ۳ نچی غاصودارستواننای دوماغه صایلانمش حریت پرور دیپوتاتدر.

نیکراسیف جنابلری همان ۳۳ یاشنده بر نوجوان اولوب زمانمزنك ایك مقتدر خطیب‌لرندن‌در.

نیکراسیف ابتداء مجلس‌که رئیس تعیین ایتلدی، برده اوزینه معین اولمق اوزره بر آدمی تعیین ایتدی.

صوڭره تومسکی دیپوتات‌لرندن اولوب وفات ایتمش، ۳نچی دوما اعضاسی (شتیلکی) ایچون، قیاما بر احترام اولنمه‌سنی مجلس خلقندن التماس ایتدی، هر کس قیام ایتدیلار. صوڭره جناب نیکراسیف سوزگه باشلایه‌رق دیدی:

غراژدانلار! بن سزه غاصودارستواننای دومانك اوچونچی سیسیه‌سندن معلومات ویرمك استیورم.

شونك ایچون بن سزلرگه اوّل غاصودارستواننای‌دوماده بولغان

پارتیه‌لرنڭ وضعیت‌لرنی عرض ایده‌جکم، دوماده ابتداء صول‌دن باشلایه‌چق اولورساق، تمام کنارده سوسیال دیموکرات فرقه‌سی یر توتمشدر. بونلارنڭ اعضالرینڭ مقداری فراکسیه‌ده ۳۰قدر اولوب رهبرلری ایسه فلان وفلان آدم‌لردر. بر نیچه آدملارنڭ اسم‌لرنی ذکر ایتدی. صوڭره آنلار یاننده ترودوای غروپپه، صوڭره پولسکی قولا. صوڭره بزم‌کادیت‌لر، تمام دومانڭ مرکزنی اشغال‌ایدییورلر. دیپوتات‌لرنڭ اوچدن بری حساب اولنور اوکتابریس‌لر شول آراده میرنای آبناولینست‌لر، تمام اوڭ کنارده ایستیننا روس‌لر بونلارنڭ لیدرلری غراف بوبرینسکی کروپینسکی وبشقه‌لری؛ شولار تیره‌سنده هم قازاق اورص‌لر ایکی اوچ کشی‌دن عبارت، هم پوپلر پارتیه‌سی بیك آزغنه آغزغه آلماساڭده بار ایدی،

شول ترتیب برلان دومانڭ ایچنده ملت وکیل‌لرینڭ اوترولری.

غاصودارستوانای دومانڭ فوتی حاضرده اوزڭزگه معلوم، شولای بولسه‌ده بر درجه تیوشلی بولغان وظیفه‌سنی ادا ایدرگه اجتهاد قیله‌در. دومانڭ مینیسترلرگه قارشی معامله‌سی شولای:

دوماده‌مینیسترلرنڭ هر بری اوزینه‌تیوشلی‌تنظیماتنی‌حاضرقیلوب دوماغه کیرته تورا؛ دوما اوزیده هر امورکه مخصوص کامیسیه‌لر صایلاغان، بو کامیسیه‌لرنڭ هر برنده تیوشلی (زاکونا پرایکته) تنظیماتلر ایشلانه بارا، شونڭ ایچون مینسترلرنڭ هر بری برلان آیروچه معامله ایدرگه دوغری کیله. غاصودارستوانای دوما: بحریه مینستری برلان یول‌لر ناظرنی بیك قاتی تنقید قیلادر، بو ایکی مینسترنڭ ایشلاری بیگراك مبهمدر، شونڭ ایچون بوراده سزگه نمونه اوله‌رق (واستوچنا کیتایسکی) چین شرقی تیمور یولی حقنده بر آز معلومات ویره‌جکم. بو یول بزنڭ روسیه حکومتنه هر سنه اوتوز بیش میلیون‌غه قدر زیان بیره‌در. بو زیان یلدن یلغه آرتمقده‌در. بوڭا قارشی بزنڭ تیمر یول نظارتی بر چاره تدارك

ایتمامشدر. بشقه حساب‌لریده هیچ بر وقت لایق صورتده باقلمامشدر هم قارارغه ممکن‌ده دگل. روسیه حکومتی‌نڭ خارجی سیاستی حاضرده بیك توبان، بیوك‌دولت‌لر نظرنده روسیه‌نڭ بو درجه‌ده توشکن‌لکنه سبب، اقصای شرق محاربه‌سیناڭ، خیرسز بر محاربه اولمه‌سیدر.

سیبیرسکی غروپپه‌نڭ، سیبیریه‌گه زیمستوه‌آچمق حقنده‌اولان‌تشبثی، بلکه عموم دوما اعضالری‌طرفندن قبول اولندی دیرسالڭ‌جائزدر. یالـگز طبولسکی غوبیرنه‌ده سورغوت آبتورسکی، جهنلری مستثنا اولوب‌بتون سیبیریه‌ده‌زیمستوه اوله‌چقدر. زیمستواغه اعضا اوله‌رق صایلانمق ایچون؛ یالـگز ایـکی کلاصلی روسسکی‌اشکولانی‌تمام قیلغان آدم بولورغه کراك، باشقه هیچ بر نرسه لازم دگلدر. ایندی بن حاضر جماعت‌لردن اوتنه‌من حاضر یاریم ساعت سوزگه آرالـق بیرامز(پیریرف)سزدن اوتنه‌من هر کیم هر نه خاطرینه کلمـش ایسه، یازوب بیرسون، من شونـگا جواب بیروررامن. (پیریریف) شول آراده‌بن رفیقم ذاکر افندیله سویلاشوب، جناب نیگراسیف‌نڭ پارتیه‌لر حقنده بو قدر مفصل هر بر پارتیه‌نڭ حرکت وعملندن‌خبر ویردی حتی بیك اوفاق کازاچی دیپوتات‌لرحالنی هم‌سویلادی فقط بزنڭ مسلمان‌لر حقنده برسوزسویلامدیکنی تعجب ایده‌رك‌یازوب بیردك.صوڭره‌بن کیدوب پرافیسورصوبلوف، مالینوفسکی،وبشقه‌لر ایله کورشدیکمده، بالواسطه نیـکراسف ایله دخی تانشدیردیلار. نیکراسیف جنابلری کمال نزاکت ایله بزه احترام ایتدی،سوزآراسنده بن(سیبرسـکی ایناروديچسکی زیمله) ایناروديچلرنڭ یرلری حقنده فکرلرنی صوردم حاضر الـنده اولان کاغدکه یازدی دیـدی: سوز آچلغانده جواب بیرورمن. یاریم ساعت صوڭره سوزگه باشلاندی، ابتدا یازلمش سؤال‌لرگه برر برر جواب بیردی. البته نیکراسیف جناب‌لرینڭ‌سویلاگان سوزلرنی‌تماما حرفیا یازمق ایچون‌خصوصی سیتیناغراف لازم بزنڭ بو یرده یازغانلارمز ١برمفهومدن‌عبارتدر. مفصلٌ یازارغه اصلا ممکن دگلدر.

جناب سوز باشلادیسه ابتدا عمومی مکتب‌لر حقنده(نارودنای آبرازاۋانیه)خلقنڭ عموما اوقوب یازه بیلمك‌لری حقنده، دومانڭ فکرندن مفصل معلومات بیردی، صوڭره یازلمش مکتوبلرگه‌جواب ویردیکی صرەده، بزم مسلمان فراکسیه‌سی حقنده دیدی: مسلمان فراکسیه‌سی حاضرگه قدر هیچ بر تشبث کوستردیکی یوق یالگز قوغز یرلری‌حقنده بر آز حرکت‌لری کورولدی،شوندن‌بشقه آلارنڭ دوماده بارلق‌لرینه دلالت ایدر وسویلارلك هیچ بر خدمت‌لری کورولمدی، شونڭ ایچون بن آنلر حقنده بر فکر سویله‌مك لزوم کورمدم.

یهودی‌لر حقنده سوأل ایدنلارگه: یهودیلرنڭ دوماده ایکی دیپوتات‌لری بار آلارنڭ شول ایکی دیپوتات‌لریده بر فکرگه کله‌میور، شونڭ ایچون آلار حقنده‌دخی آیروجه بوسوزسویلامگه لزوم کورمدم.

اوکته‌بریست‌لردن صول(جناح) قانت‌نڭ آیرلمق احتمالی‌بارمه دیب‌صوراوچی‌لرغه؛ دیرم: آلارنڭ آیرلمق احتمالی‌یوق،هم آیرلسه‌لر، اوزلری بیك آزغنه بر غروپپه اولاجق‌لر، قوت‌لری اولمایه‌چق، شونڭ ایچون بزگه قاراغانده دخی آلارنڭ آیرلماغانلری یخشی.

دومانڭ قوتی حقنده صوراوچی‌لرغه: بونڭ جوابی ذاتا بنم داکلاتمده‌ضمنا معلوم اولدی، بزنڭ خلقمزده‌هبت وغیرت بتونلای سونمشدر. حتی مینسکی‌ده واقع اولمش بیوك بر مسئله حقنده دوماغه مخصوص عریضه‌لر کلدی فلان دیدیلار، بن بالذات‌اوزوم دومانڭ خصوصی کانسالریه‌سینه باروب، صورادم تفتیش ایتدم، لکن هیچ نرسه تابا آلمادم، مسئله‌نڭ ایچنده بولغان کشی‌لر، دوماغه یازوب بیرورگه دگل، بلکه بر کلمه سویلەرگه قورقه‌لر. شولای بولسه‌ده دومااوزوظیفه‌سنده‌بر آزحرکت ایتمکده‌دوام ایدیور.

(شرق قریب)ترکیه مسئله‌سنده دومانڭ فکرنی صورای‌لر؛ بن بوخصوصده دیه بیلورم: بوسنه هرسك مسئله‌سی‌حقنده آفستریه‌نڭ

حرکتی بزم ایچون بیوك بر تحقیردر. لکن نه چاره بزنڭ قوۀ عسکریه‌مز یوق‌که، بو خصوصده نفودمزنی اجرا ایده‌لم. بزنڭ عسکرمزنڭ قوتسزلگی مالیه‌مزنڭ ضعفیتندندر. بن تکرار دیه بیلورم:

بزنڭ ایچون عموما اجتهاد ایتمك لازمدر، حالمزنڭ عمومیتنی اصلاح ایچون. افرادمزنڭ اصلاحی لازمدر، شو حالده ای غرازدانلار! بن سزه تکرار دیه بیلورم: سزلر عمومیت ایله اجتهاد قیلوگز، غرازدان بولوگز!

عموم آلقشلار، الچار پوب بیك اوزاق اظهار ممنونیت کوستردیلار.

نیکراسیف جنابلرینڭ نطق وداکلاتلری غایت مفصل ایدی. بن بوراده بیك کوب اختصار ایتدم حتی سیبیرسکی غروپپه‌نڭ سیبیریه‌گه تیلیغرام حقی اون تین اولوب، آنڭ بش تین‌گه تنزیلی حقنده دخی دوماده سوز آچدقلارنی مفصلا سویلادی. بن نیکراسیف جنابلرینه کمال احترام ایله قصورمی اعتراف ایده‌رك عفولرنی استرحام ایدرم.

مع التاءسف بوراده شونی دخی سویلامك لازمدر. بزگه شول قدر ملڭ کشی ایچنده، مسلمان فراکسیه‌سی حقنده اولان فکرنی ایشتمك بیك آغر اولدی. نه چاره حقیقت آچی اولسه‌ده تاتلیدر.

البته سکوت ایده‌میه‌جکز: بزنڭ دیپوداتلرمزنی کورکه‌گه آتلاندروب، بورینی بیرلین‌گه یبارمڭ ایچون آقچه جیار اوچون مکاریه‌گه کیله بیله‌لر، حاجیلرنی صاته بیله‌لر. لکن اوزلرنی صایلاتغان خلق‌غه یوروب دوما احوالندن خبر بیرورگه بر آدملاری‌ده یوق. هم دوما احوالندن اوزلرینڭ دخی خبرلری یوق. شولای بولا توروب ملتگه ثله نیندای اوپکه‌لر یازالر. بزگه یاردمچی کیراك دیلار. حالبوکه: یاردمچیلرگه‌ده اون ایکی ملڭ تنکه آقچه توپلاندی، اوزلرینه تاپشرلدی، حالا ملت عیبلی، ملتنی مواخذه ایدییورلر. بر مسلمان اوزلرینه بر نرسه‌گنه سویلاسه: مینی مسلمانلر صایلاغان یوق،

اورصلار صایلاغان دیلار. آقچه بیارغه بولغانده مسلمانلر آراسینه چىغالر .

ایشته افندیلار سوز صره‌سی کلدی عفو ایدرسز. بن بوندن صوکره نیکراسیف جنابلری‌نڭ ویرمش اولدیغی معلومات حقنده خصوصا سیبیریه‌ده زیمستوا اداره‌سی آچلمه‌سی خصوصنده مفصل معلومات‌لر ویره‌جکم .

تومسکی غوبیرنه‌سنده (یاصاچنی تاتار) اسمنده بولغان خلق ایکی‌گه آیریله‌لر، هر نه قدر جنس‌لری نسل نسبلری بر بولسه‌ده، دیانت جهتندن ایکی‌گه بلکه اوچکه آیریله‌لر. بونلارنڭ قسم اعظمی مسلمان اولوب قالغانلاری مجوس‌لك‌لرنده باقی‌در. اوچونچیسی پراۋـ صلاویه‌نی قبول ایتمش‌لر ایسه‌ده، بونلارغه یاصاچنای اسمی ویرـ لمیوب، روسلر ایله برابر کرستیان تسمیه‌سی شایع اولمشدر.

یاصاچنای تاتارلرنڭ مجوس‌لری، بو یرده اصل یر وملك صاـ حبی اوزلرنی حساب قیله‌لر، بشقه‌لرغه بر وحشی ویاکه متغلب ظالم نظریله قاری‌لر. ایسکی زمان‌لرده بونلارنڭ رئیس‌لری بلکه خان وآمرلری اوزلرندن بولنورمش .

شولارنڭ اڭ آخری، روسیه استیلاسندن مقدم بولغان‌لری (قاڭزا) اسمنده بولغان. بوقاڭزا روس‌لرغه اطاعت ایتماینجه نیچه کره روسلر ایله غوغا ایتمش نیچه کره روسلر الینه اسیر اولمش، نیچه کره اسارتدن قاچمش ، روسلر تکرار توتمشلر، تکرار اسیر ایتمش‌لر، عاقبت روس حبس خانه‌سنده وفات ایتمش.

شول مجوسلر حاضرده اوزلرنی (آبغای) دیلار، آبغای‌لرنڭ خانی‌قانزا بك حبس خانه‌ده وقتنده شعر ایله اوزی‌نڭ حالنی سویلامش، حاضرده شول آبغای‌لر آراسنده بو شعر بیك مقدسدر • اوزلری بو شعرنی اوقودقلاری زمان آغلارمش‌لر.

بن بو شعرنی بالذات آبغای‌لرنڭ اوز آغزندن ایشتمدم، لکن آبغای‌لر آراسنده‌یورگان یاصاچنای‌تاتار ملاسینڭ آغزندن ایشتوب یازدم.

بوراده محترم اوقوچیلریمه عرض ایتمك استرم
لسانلری بعض یرلارنده آڠلانه‌در. وبعضلرنك یوق. حقیقتنی
بیلمك ممکن اولمدی.

شعر.

١

قاشتانك توروب آغتقان | قانزانك آتی باش آلدی.
„قندیلب„ کبه یتربی | قازان آتی باش بوردی.

٢

قوزغون یامان قوش بولوب | قودو تیبتم دیکایله
قازاق یامان یوروت بولوب | قانزانی توتدم دیکایله.

٣

قازاقدنك تیککان توراسی | اورچوق باشدی بولوبدی
اورصدی بیلاگان قانزابك | اورص قولنده یاینایدی

٤

قازاقدنك سودی بالطه‌سی | اوسمه آغاچنی اوتکارکن
اورصدنك آیتقان دلداری | اومرتقام تورن اویکایدی

٥

آلطی تولکنب اوی کیسکان | ایماقتمز کوچ ایمتر
آلتون آیماق یوناتقان | آلماتی بیه کوچ ایمتر

٦

قوندز جلاب قوم قازوب | قوبلاب چیغار کون قایدا
کابی قولون بیك تارتب | قانزا یانار کون قایدا

٧

تورو صو بیوك آر بیلان | اینه‌توم کوستاب بیله بیر
آدم تورالی توشتازه | ایساب سلام ایته بیر

٨

آغاچدن یانکز چیقباسون | آنادن یانکز سز باسون
مولدنك یانکز اوسپاسون | اینایدن یانکز توباسون.

۹

آق قارچغام بار بولسه شانکشاغای ایدی کاینم نان
آتا توورولی بار بولسه صوراغای ایدی یورتم نان

۱۰

آرقامداغی آق یارغاق آلغه اوریلور بولسه‌چی
آلطی قرندش بار بولوب آرتمدن کیلور بولسه‌چی

۱۱

آلطی بولو صرغو مرغا، کیل آبازی تارتالی
آی جولمون چیقغانچه کیل آبازی قایتالی

۱۲

قانزا منکان (کیو قالطار) قازاقتی یاپه قاتقایله
قازاقدی بیلاکان قانزابی قازاق قولنده یاتقایله.

بو شعرنڭ خطالری اولمق احتمالی هم واردر. تماما یخشی فکر اولنورسه، معنی‌سنی فهم ایتمک‌ده ممکن؛ لکن کوب سوزلری آڭلانمایدر. بن ملانڭ آغزندن نصل ایشتدم ایسه اویله یازدم. هم بعض بوسوزلرینڭ معناسنی دخی ملادن صوردم، شول طریقه بوراده یازوب کوسترەجکم.

برنچی مصراعده: قاش-طاغ. آغتمق ـ بوشاتمق، قازاق ـ اورص. قریم تاتاری کبی اورصقه ـ قازق دیلار.

۳ نچی مسراعدە: توراسی ـ شهری. یاینامق ـ عاجز اولمق دیمك،

۵ نچی مصراعده: سودن ـ قورروچ

۶ نچی‌ده کابی ـ قویوشقان.

۹ نچی‌ده: شاڭشاغای ـ آغلاغای. کاینم ـ آرقامدن.

۱۱ نچی‌ده: جولم ـ یلدز.

۱۲ نچی‌ده: (کیر قالطار) معروف رنك ـ توس.

بونلار ملاحظه اولندقده اصل لسان‌لری، لسان ترکی اولوب، بزم لسانمز ایله بر اولمق احتمالی قریبدر. (*) فقط بن بونلار ایله

(*) بوتل بلان سو یلاشکان طائفه‌نڭ اسمی روسچه: «Алтайцы-телеуты» در.

كورشوب سويلاشرگه وقت بوله‌مدم. بونلارغه «یاصاچنای» وجه تسمیه‌سی‌ده : یاصاق ویرکو معناسنده اولوب، (یاصاچنای) ویرگو بیروچی‌لر، دیمکدر.

طوقزنچی نویابرده، طوم غوبیرنه‌سی، مارین اویازی شولدات قریه‌سینه کلمك اوزره «باغاتول» استانسه‌سینه ایندم. کیچه ساعت طوقز اولدیغندن، شدتلی بوران کوته‌ریلدیکندن، هیچ کیمسه‌نی‌ده بیلمایمن، «توکل خدا» دیب، بر ایزوُوشچیك ایله نومرغه کیتدم.

نومر دیدیکی بر نیچه بولمه‌لی خانه، جن اویاسی کبك، بندن بشقه هیچ کیمسه یوق ایدی، کیچه اوتوروب چای ایچدم، بتون نومرده هیچ کیمسه اولمدیغندن، سس صدایوق، فقط بوران شدتندن نومرنك هر طرفندن قولاب یل اوروب طوره ایدی؛ بتون کیچه یوقلارغه ممکن اولمدی.

ایرته ـ صباح ایرکن قالقدم؛ ١٨ چاقرم قدر شولدات قریه‌سینه بارورغه آت ایزلرگه کراك بولدی. کون بوران، هیچ کم بارمای، نیچه خانه‌گه کروب، عاقبت، بر روسنی صوم اللی تین‌گه آلوب بارورغه سویلاشدم.

یامشیك بیك قارت کشی، قرق سنه مقدم شولداتقه بر بارغان ایکن، شوندن صونك بارمغان، بوراندە بولغاچ آداشه ـ آداشه باردق.

شولداتقه کلدکمده، جلال الدین افندی برادرلری، حسن افندی جناب‌لری، استقبال واعزاز ایله، خانهٔ دولتلرینه قبول بیوردیلر. بورادە مسافر ومهمان اولوب خانه‌دن خانه‌گه یوروگن زمانده، پورت آرتوردن یاپونیه‌غه اسیر کیدوب، صلح بعدنده عودت ایتمش بر آدم خانه‌سنده مهمان اولدق. بن بو کشی‌دن یاپونیه‌ده اسیر اولوب قالدقلاری زمان نه کبی حال‌لر اولدیغنی صوردقمده، بو آدم : «بز یاپونیه‌ده اسیر یاتقانده، بر شهرده اون بك کشی اولدق، شولاردن یدی یوز اللی قدرسی مسلمان ایدی. یاپون‌لر، بزنی اوز برلرینه آلوب بارغاچ،

همه‌مزنی آیردیلار، بشقه‌بشقه کازارماغه قویدیلر: روسلرنی اوزلرینه، بشقه، جهودلرنی اوزلرینه بشقه، مسلمانلرنی اوزلرینه بشقه قویدیلر. بزگه شونده اوزمزگه مخصوص نماز اوقورغه یر بیردیلر؛ آرامزدن بر آدمنی امام قیلوب قویدیلار،‌بیك حرمت ایتدیلار. آرامزده یخشی اوقوملی شاگردلر بار ایدی، قایسی‌لرمز شولاردن سبق اوقودق، صوڭره بزگه کتابلر یازوب باصارغه ماشینه‌ده بیردیلار.

صورادم:ــ «نیچوك کتابلر باصدڭز ؟»

دیدی:ــ «من بیلمایمن؛ شونده‌باصلغان‌کتابلردن‌اوچ کتاب آلوب قایتقان‌ایدی» دیب یگا چیقاروب بیردی. بن کتابلرنی باقدم، کوردم بیك گوزل، عادتا، مکمل پورت آرتور تاریخی ایدی، بلکه، تاریخ دگل، محاربه زماننده پورت آرتورده وقت کیچرمش بر آدمنڭ یومی دفتری ایدی، فقط سیکلاستیین ایله باصلمش، برقاچ نسخه چیقار‌لمش‌ده، اسیرلرگه، یادکار اولمق اوزره، ویرلمش ایکن.

بو دفتری تمامیله استنساخ ایدوب آلدوم. البته غزیته ستوننده تمامیله درج اولنمه‌سی ممکن‌ده دگل. فقط، بن بو قهرمانلرنڭ همت‌لرنی کوسترمك ایچون، بو تاریخچه‌نڭ «احوالات‌الاسارا» دیگن قسمنی بوراده درج ایتمکی مناسب کوردم وعینا درج ایدرم.

احوالات الاسارا.

بزنڭ بار عسکرمزنی فیورال آخرنده، کاملا، جییوب بتوردیلار؛ موقدین‌دنده بزنڭ عسکرلر کیله باشلادی. موقدین آلنغانده مجروح بولغان همه عسکرنی، اون مڭلاب عسکر، اسیر قیلوب کتوردیلار. یاپونیه‌غه بارغاچ همه عسکرنی هر گوردنه تاراتوب قویدیلار. «آساکاو» دیگان شهرده یکرمی مڭدن آرتوق اسیر بزنڭ عسکرمز بار ایدی. بزنڭ اسیرلرنی نیچه اوچاصکه‌گه آیروب، هر ملتنی اوزینه

بشقه قویدی: مسلمانلرنی اوزلرینه باشقه قویدیلار. بیك زور اوچا-صکه، - دورتنچی اوچاسکه-ایدی، آنده‌غی اون مڭ اسیر ایچنده بزنڭ مسلمانلر آلطی یوزدن آرتق ایدیلار.

بز بو اسارتده اوزاق یاتمقی احتمالمز بولغاچ، بز اوز آرا مصلحت قیلوب، سویله‌شب کیڭاش قیلدق؛ کوڭللرنده بولغان آدملرنڭ وقتلری بوشقه کیتماسون، دیب اوز آرا وعظ، نصیحت‌لر قیلورغه اویلاشدق. آرامزده بولغان جاهل‌لرنی اوقتورغه قرار بیردك. بزنڭ آرامزده یخشی‌غنه خلفه‌لر اوچیتللر بار ایدی: صمارا غوبیرناسندن ملا احمد-جان قـوتلی احمد اوغلی، مراد الدیـن خیراللین، هم باشقه یخشی یکت‌لرده‌بار ایدی، کیم‌نیندی‌علم‌تلاسه‌شونی اوگراتمك‌بولوب، مدرسه آچدیلار هم کوب آدملار اوقورغه باشلادیلر. لـکن بزده کتاب‌لر بیك آز، بلـکه، یوق ایدی. آرامزده بار کتاب‌لردن شونلار تابلدی: کلام شریـف‌نڭ اولـگی جزئی، بر مختصر الوقایه، اصولدن: زبدة-الاسرار، حدیث‌دن: طریقهء محمدیه، ترکـی کـتابلردن: فرا باش تجویدی، عقاید اسلامیه، عبادت اسلامیه، بدء المعارف؛ بر آز حکایه کتابلاری بار ایدی. بو کتاب‌لرنڭ همه‌سی برر نسخه‌گنه بولغاچ، هر کمگه اوقورغه بولمای، شول خصوصده دخی‌برمصلحت قیلشوب: اون‌تین، بیش تین‌لاب آقچه جیوب، اوزمزگه‌اون‌صوم‌ایللی تین کمش‌که بر ال ماشینه‌سی (سیکلاستیل) آلدق، شونڭ برلان‌همه قولمزده بولغان کتاب‌لرنی یوزار، ایکیشر یوزباصوب، اوزمزگه اوقورلق کتاب‌لر قیلوب آلدق؛ شونڭ برلن تمام مدرسه کبی اوقی باشلادیلار.

آوغوست آخرلرینه قدر برده یازو تانیمغان کشی‌لر یازو تانیدیلار. بر وقت‌لر اسیرلر آراسنده «بالطیق‌دینگزینڭ‌اسکادری کیله ایمش» دیگان خبرلر سویلانه باشلادی؛ نیچه وقت‌لردن صوڭ «بالطیق‌اسکادره‌سنی هم باطرغان‌لر» دیگان‌خبرلر چیقدی، شول آراده

صاخالین جزیره‌سندن بش مك اسیر کتوردیلار.

بز بالطیق اسکادرینك باتقانینه ایشانمای تورغان ایدوك، بر وقت اسیر ماتروس‌لر کیلوب، حقیقت احوالدن خبر بیردیلار. مجموع اسیرلرنك مقداری یتمش مك‌دن آرتوق بولوب کیتدی. برده یخشی خبر کیلمای ایدی. آوغوست آخرلرنده، صلح بوله، دیگان سوزلر چیقدی، هم کوب وقت اوتمدی، صلح بولدی. همه اسیرلرگه قایتورغه دیب خبر بیردیلار.

شول قدر بولسه‌ده، یادکار بولسون دیب یازدم، خطالرمنی عفو قیله‌سز.

یازغوچی عبدالخالق بن عین‌الدین احمروف‌اورنبورغوبیرناسی اورسکی اویازنك، ۱۹۰۵ یلی اوکتابر. بن بو دفتردن بو قدر بر نمونه یازدم وفتیله تفصیلنی دخی یازاجغم فقط شیمدی شول قدر ملاحظه ایتالی‌که: بزنك تاتار اولادی کلیا غافل دگل، شویله‌اسارت احوال‌لرنی بویله قلمه آلمش‌لر، عبدالخالق افندینك یازولرینه قاراغانده، محاربه احوالنی مفصلا یازغان کشی‌لر هم بولسه کراك. اویله افندیلردن، اکر اویله اثرلری بولسه بر آن اول میدانغه چیقارمه‌لرنی التماس‌قیله‌مز، انشاءالله‌فائده‌لی اثرلر نشر اولنور امیدنده بز.

بو طرفلاردن صالدات‌لردن آلدیغم تحقیقاته بناء مسلمان صالدات‌لرینك تلفاتی دخی بشقه‌لرغه نسبة آرتوق بولغان‌در.

شولدات قریه‌سینه کلدکده‌بن بو قریه خلقینه‌هر بش‌وقت نمازدن صوك مسجدده وعظ ونصیحت سویلادم. ذاتا بو خلق بنم تومسکی‌ده بولندیغم زمان سویلادکم‌وعظ ونصیحت‌لردن خبردار اولوب، همه‌سی بزده دخی اوز خلقمزغه لایق نصیحت سویلار دیب کوتکان‌لر ایکان.

البته بنم حقمده قریه خلقی نه درجه‌ده اخلاص‌باغلامش‌لر ایسه، بنده شول قدر سویلارگه بلکه آرتوغراقنی هم سویلارگه اجتهاد

ایتدم. خلق‌نڭ احتیاجنی بیلدکدن صوڭره شوڭالایق‌سوزلرسویله‌دم.
„شولدات“ امامی حسن افندی اوزینڭ اقتدارى درجه‌سنده خلق‌غه خدمت ایتمك فکرنده بر آدم اولدیغندن؛ کندی غیرتی برلن خلقنی معارف‌که تشویق ایدوب بالالرنی تربیه ایتمك اوزره بر مکتب لزومنی‌سویلاب آڭلاتب، بونڭ‌دخی همتی برلن میدانغه‌چقارلمه‌سینه اجتهاد ایتوب، بتون محله خلقی همه کوچلارى ینکانچه غیرت قیلوب: بعض‌لری بر ایکی آغاچ وبعض‌لری دورت بش آغاچ بورانه کیتروب، بعض‌لری تاقته پلاح‌لر کترمش‌لر وبعض‌لری حالنه کوره خدمتینه آقچه بیرمش‌لر. شول طریقه یورت همتی برلان مکتب بنا ایتمش‌لر، بوندن بر سنه مقدم مسجدلرنی هم اعمار ایتمش‌لر،شول طریقه امام افندینڭ اجتهادی سایه‌سنده، بر قریه اعمار اولنیور. هر نه قدر، هر یرده اولدیغی کبی بو قریه‌ده دخی معارف دشمانی‌بر ملا بواسه‌ده،حسن افندی‌نڭ همتنه قارشی، واق‌تویاك منافق‌لرنڭ‌مقاو-مت ایده‌میه‌جکی ظاهردر. بونڭ ایله برابر شولدات قریه‌سنده بیك همتلی‌یکت‌لر واردر. فقیرلك ایله‌برابر بویله‌همت‌حقیقة‌شایان شکراندر.
معلم دخی اوزینڭ اقتداری دائره‌سنده اجتهاد ایدرسه، هیچ شبهه‌سز شولدات قریه‌سیده دخی اوچ بش سنه صوڭره گوزل طلبه یتشه‌چکدر. بوقریه خلقی، تومسکی غوبیرنه مسلمان‌لری آراسنده، دیمگه محبت‌لی خلق‌لردر: مسجدلرنده هر بش وقت نمازده اون بش یکرمی آدم بولنور، جمعه‌لرده بولسه یوزگه قریب جماعت حاضر اولیور. البته بو جماعت‌گه امام هر جمعه وعظ نصیحت قیلسه، امر معروف نهی منکر قیلسه، هیچ شبهه‌سز ملت‌نڭ کوزی آچیلاچقدر.
بز شولدات قریه‌سنده اوچ کون مهمان اولدقدن صوڭره، آچینسکی‌گه کیتمك اوزره قرار ویرمشدك، اهالی اتفاق برلن اظهار خلوص ایدوب، دخی بر ایکی کون توقف‌ایتمك‌مزنی صمیمی تکلیف ایتدیلار،
بزده تکلیف‌لرنی قبول ایتدك، خلقده بیك رضا بولوب قالدیلار.
بز ۱٤ نچی‌نویابرده جمعه‌نمازنی‌قیلدقدن‌صوڭره‌شولدات‌دن آچینسکی‌ده

آت برلان کیدەجك اولدق، اونبش قدر چانه، یکرمی قدر یالان آت ایله خلق عظیم بزنی اوزاتورغه چیقدیلار، قریەدن چیقدیغمزده آدمنڭ کوبلکی بی حساب ایدی. باصوغه قدر اهالی‌نڭ اکثری اوزاتورغه چیقدیلار، بر قاچ آدملار، شولــداتدن ۱۳ چاقـروم بــر روس قریەسینه قدر اوزاتوب کلدیلار: حسن ملا، فخرالدین افندی، امین افندی‌نام‌ذات‌لر، آچینسکی گەقدر آلتمش‌چاقروم‌مسافەاوزاتمق‌بولدیلار، شول طریقه بر جمعه کونی قبیل‌العصر شولدات‌دن چیغوب تمام بــر ساعت‌اوتوز بش‌دقیقەده(قارابیلنیك)اسمنده بر اورص‌قریەسینه کلدك، یولده شدتلی بوران، هوا نچــار ایدی، آت‌لــرده بر آز استــراحت ایتسون دیب، قارابیلنیك‌ده بر ساعت قدر توقف ایدوب، تکــرار یولغه چیقدق؛ شدتلی‌قار بورانی، کوزگەهیــچ نرسەکورنمی‌در. تون‌نڭ قاراڭغیلغی هوانڭ شدتلی بورانی عجایب ایدی؛ شولای هم بولسەده قریەدن چـغوب کیتدك، امین افندینڭ آتلاری غایت یخشی آتلار، یولدن‌بر قارش چیتکه‌کیتمایــنچه همان یول ایله کیتمکده ایدك، آراقادن بزم رفیق‌مز اولان حسن ملاایله‌فخرالدین افندیلر قچقرەباشلادیلار، نه اولدی عجبا دیەرك توقف ایتدك. کیلوب ،دیرلرکه بوبوراندە بز آداشب اولەرمز، کیری قارابیلنیك گه قایتوب قونایق.

امین افندی دیر: بارامز هیــچ نرسه یوق، همان یورودی . بش دقیقه صوڭره فخرالدین افندی تکرار جان طاوشی بــرلان قچقــره باشلادی. تــکرار، توقف ایتدك، فخرالدین افندی دیر: خدای‌ایچون کیری قایتایق، بــالالــرم یتیم قــالور، دیــه یالۋاریــور. امین همان کیتمك استیور. حسن ملاده کیری قایتورغه مصلحــت کوره، شول یرده دورت آدم بریمز آخرنی کورمایمز، چاناده اوترغانده آتلار کورنمی، شول قدر بوران. امین افندینی کیری قایتــورغه کوچکه کوندردك، اوزمز آولدن نهایت بر چاقروم کیتکانمز یوق. کیری‌بورولدق‌یول هیچ کورنمی، فقط آتلار یخشی‌یولدن‌برده‌آیرلمای‌لر. بــر یوز صاژین یول کیلــگاچ بیچاره بر آدم قچقره، قریەنــڭ

يانندە تورا، لكن يول تابوب قريه گه كيرە آلمى بزدە شول آرادە آداشب قريەنك ايكنچى طرفنه كيدوب بارغانمز.

هرچه امين افنديك، هم آتلوينك غيرتى برلان، تكرار قارا بيلنيك قريەسينه عودت ايدە بيلدك.

اوّلگيچه اورادە پيوسيانف نام بر روس خانەسندە قالدق. خانه ايكى بولمەلى بر يورت، ايچندە خلقى اون بش قدر بار ايدى. بزدە دورت آدم، اير خاتون مجموعمز يكرمى آدم صارى صارى صاچلى اون قدردە بالالر وار. صباحه قدر تمام ۱۲ ساعت بورادە قالمەلى، فخرالدين آغاى بتون كيچه جناب حقغه شكر ايديور: بالالرم يتيم قالدى ايدى ديەرك نجاتنه دعا ايدييور. اما بو خانەنك داخلندە اولان نجاست، آغرايس، بالالرنك آغلامەسى ملاحظه اولندقده، بوران آستى دخى راحت بولورايدى، هر چه آرتق صبردن باشقه چارە يوق، البته بويله بر عائله ايچندەهرنوع مخلوقات وار، هر نه قدر بكا بر قاراڤاتدە بيرديلار، قاراواتقه اوز پراستينەمنى صالسامدە راحت ايتمك ممكن دگل ايدى. هر چه صباحه قدر، كوزلرمز قاپانمدى، صباح ايركن چغوب يولمزغه دوام ايتدك، شنبه كونى صباح آچينسكى گه كيلوب محمد باقر محمد ياروف خانەسينه مهمان اولدق.

آچينسكى اوفاجق بر شهراولوب، ايكى يوز قدر مسلمانى وارمش. شيمديلك شول بيچارە فقير مسلمانلرنك موقتى مسجد ايچون آلنمش يورتلرى بار، هم شوليورتك مكتبلرى وارمش، مكتبدە قرق قدر اير بالا، اون يدى قز بالا، صبيان مسلمين كمال اهتمام ايله تعليم اولنمقدەدر. معلم عبدالله افندى نامندە بر ذات اولوب، اهليەلريله معلمەلك وظيفەسنى ايفا ايدرمش.

بونلارنك مصارفنك بر قسمى بالالردن آلنسەدە، قسم اعظمنى باقر افندى اوز كيسهٔ حميتندن صرف ايتمكدەدر. چوق عجايبدركه جناب حقنك حكمتى، بويله سيبيريەنك قعرندە فقير

مسلمانلر، حکومتدن بر آقچه یاردم ومعاونت یوق، اوز اوزلرندن اجتهاد قیلوب، فقر حاللری ایله برابر اولادلرینه دین مبین اسلامنی تعلیم ایتمك ایچون سعی وغیرت ایتمکده قصور ایتمیورلر. نیچه بیوك روس آوللری، بڭ خانه‌لی آوللر بار، هیچ برنده مکتب یوق، معلم یوق، چاساونه‌ده یوق، یکرمی اوتوز خانه‌لی مسلمان قریه‌سنده الحمدلله مسجدده بار، مکتب‌ده بار. معلم ومعلمه‌ده بار، البته بز بوڭا شرافت اسلام دیه‌جکز. باشقه هیچ بر شی دگلدر. یالڭز شوراسنی مع التاءسف تکرار خاطرغه آلاجغز: قاین‌غنه بارساقده، ملالر آراسنده خلق ایچون اجتهاد قیلوچی‌لر بیك آز، اما خلق‌نڭ خلافنه هر تورلی اوسنه‌لق برلان حیله ومکرلر قیلوب، علم ومعارفکه قارشی حرکت قیلوچی‌لری کوبراك. بونڭ ایله برابر « لکل فرعون موسی » دیگان کبك قاینده بر وجدان‌سز ملا بار، شونده عوام ناسدن مطلقا بر اهل حمیت بار، ملعون ملانڭ جانن آلا تورغان فداکار صاحب همت بار. بو بیك عجایبدر. حتی بیك بایده دگل، یالڭز حمیت دینیه‌سی ایله ملانڭ دسائس شیطانیه‌سینه مقابله ایدییور. از جمله ۱۷ نچی نویابرده قزلیار (کراسنه یار) قالاسینه کلدیکمده، اوچونچی اوچاستکه‌ده میراوای صودیه، معروف مستشرق دیمیتری یبؤداکیمویچ لوپیو ایله ملاقاتمده، اثناء مذاکره‌ده دیدیکه: بزنڭ بوراده مسلمان بیك آز اوزلری فقیر، شونڭ اوستنه بیك جاهل ملالری بار، اگر مسلمانلرنڭ ایشی بوملالرنڭ قولینه قالسه، الله کورستماسون، دیندن‌ده خبری یوق دنیادنده، بو آدم‌گه قارشی اگر شریفجان شروبکوف بولماسه ایدی، بونداغی مسلمانلرغه کون کورستمز ایدی. تورلی یالغان دانوستلر برلان خلق‌نی خراب ایدردی. خصوصا بزنڭ والیلرمز عموما شوندیلرغه یول بیره‌لر، شولای بولسه‌ده شربکوف فقیر حالی برلان مسلمانلر ایچون بیك اجتهاد قیله‌در، ملاغه یول بیرمایدر، صوڭره بن قزلیارده بولندیغم زمان، مسلمانلرنڭ معتبر آدملاری ایله

ملاقات ایتدم، بوراده (مسلمانلر آراسنده اولمش واقعه‌لره مطلع او-
لوب حیران بولدم. بوراده بر لیمونچی اوزینه ملا اسمنی ویرمش،
محله‌گه امام موقت اولمش، کندی جاهل صرف اوزینه بر نیچه
سفیل اوزی کبی جاهللرنی اویور قیلوب آلغانده، من ملا بولدم
دیب لاف اوروب، ملا بولورغه دیب کیلگان کشیلرنی همان
دانوس قیله ایکن، بو آدم حکومت دشمانی‌فلان دیب. ایشته سیبیریه
قطعه‌سنده بو کبی حاللر کوب، بونلارنی تفتیش قیلوب، نظارت
ایده‌چك آدم یوق. شولارنڭ همه‌سنی‌ملاحظه ایده‌رك، بر تدبیر لزومنی
غزیته‌لر ایله تکرار سویلارساك، دوخاونی صابرانیه رجالی قولاق
ویرمیور. همه ملالر شپیون‌لق ایله افتخار ایدرلرسه، حالمز نیچوك
بولور؟

ایشته؛ بزنڭ دوخاونای صابرامزده بر نیچه مخصوص مفتش‌لر
بولسه، آنلار هر سنه بر نیچه کره یوروب حقانیت اوزره تفتیش
قیلسه‌لر، البته حکومت‌طرفندن‌شوندای پراۋه ایله‌چیقمش بر مفتش‌نڭ
نفوذی جاری وسوزی مقبول اولوردی، البته او زمان بویله اوز
اوزینه ملالق صفتنی بیروچی لیمونچی‌لرغه میدان قالمز ایدی. بونڭ
ایله برابر، خصوصی مفتش لر، شول طریقه کیزدکلاری زمان،
اورص آول‌لرنده تورغان تاتارلرنڭ هر برنی، اوزینه یقین‌راق برر
محله‌گه باغلار ایدی؛ محله آچارغه ممکن اولوب لازم کورولسه، محله
آچاردی. آه نه چاره، بونلارنڭ هیچ بری نظر اعتبارغه آلنه‌میور.
مفتی بولسه، بو کبی حال‌لرنی اعتبار ایته‌ك دگل، بالعکس پالیتسه
ماءمورلری آرقلی ملالرغه تسلط قیلوب، هیچ لزومی اولمدیغی حالك
ملالردن صورایدر: مسجدڭز بارمه؟ پلانی بارمه؟ مسجد یاننك مدرسه‌ڭز
بارمه؟ رخصتی قاچان آلنغان؟ فلان فلان....

حالبوکه: بزده ایسکی مسجدلرنڭ نه پلانی وار، ونه‌ده رخصت
نامه‌سی وار، قارت حضرت‌نڭ وفاتندن‌صوڭ استاذ بیکه همه کغزلرنی
ته‌روزه‌گه یابشترغان، بر کغزده‌یوق، بونڭ یوقلغنی صابرانیه اوزیده

بیله. حالبوکه مونده تورلی کشیلر مدرسه‌ڭزنی یابامز، مسجدڭزنی یابامز، سزنڭ رخصت نامه‌ڭز یوقت دیب ملالرنڭ جانن آلادر. نه قدر رشوتلر ایله خلقنی خراب قیلوب، جاهل ملالرغه فرعون امام‌لرغه یول بیره، مکتب مدرسه‌لرنی یابارغه سبب بوله. اوزینڭ هیچ نرسه‌دن خبری یوق.

ایشته قاضی افندیلر، هیچ اولمزسه، بو حال‌لرنی نظر اعتبارغه آلوڭز، سنه‌ده بر کره تبدیل هواغه چیغاسز، شونده بارغان شهرڭزده مدرسه‌لرینه کوز صالوڭز، اوقوته‌لرمی؟ یوق ایسه، مدرسه‌ده نه ایچون مدرس یوق؟ صوراڭز. البته سزنڭ سوزڭزنی اعتبارغه آلورلر، هیچ شبهه‌سز، شول منافق ملالر سزدن قورقب (الله‌دن قورقماسه‌لرده) هیچ اولمزسه، مدرسه‌لرینه معلم آلورلر.

البته بنم بو سوزلرم، ملت ایچون اجتهاد قیلوب خدمت ایتمکده اولان ملالرغه تیکمز. هر کیمگه بو سوزلر آغر تیسه، شول ملا اوزی بیلسونکه «وجدان‌سز انصاف‌سز ملا شولدر»

پنجشنبه ‌کون ۲۰نچی نویابرده سیبیر یولنده صباح ایرکن ساعت سکز یاریمده پویزد (اوصولینه) استانساسینه کلدی. بن تره‌زه‌دن باقدم ایسه، پلات فورمه‌ده کوتمکده اولان اوچ کشی بنی کوردکلاری کبی، همان بزم بولندیغمز ایکنچی کلاص واغونینه یوروديلر. واغونغه کیردکلاری کبی اوزلرنی تقدیم ایتدیلار، بری دیدی: بن مفتاح‌الدین ملا بورادن یقین بریرده اماملق ایدییورم. دیکرنی تقدیم ایتدیلار: اوصولیه‌ده معلم ایمش، اوچونجیسی اوصولیه اهالی‌لرندن بر صاحب همت اولدیغنی سویلادیلر.

بو آدملار بنم ایرکوتسکی‌گه کیچه‌جکمی بیلمش‌لرده. مخصوص ملاقات نیتی، ایله پویزنی استقبال ایتمش اولدقلارنی سویله‌دیلر. پویز نهایت اون دقیقه توقف ایدرمش، بزه بو افندیلاردن ایکسی ایله یخشی دانشمق ممکن اولمدی، مفتاح الدین افندی بنم‌ایله برابر ایرکوتسکی‌گه کیتمك اوزره بیلات آلمش ایکن، برابر حرکت ایتدك. ایکی رفیق-

لری آز بر صحبت بعدنده توشوب قالدیلار.

مفتاح‌الدین افندی کندی، فلك زده، جهانی کیزمش، صاخالین‌ده دخی بولنمش، یخشی وگوزل معلوماتلی بر ذات ایمش. شیمدی (آلیکساندرسکی سنترال) دیگان یرده امام‌لق وظیفه‌سنی ایدرمش، علمی اوقدربولماسه‌ده، محب معارف اولدیغی جهتله شایان تحسین بر آدم‌در. ایرکوتسکی‌گه هرطرفدن سورگن کلمش مجرم وسیاسی‌لره امامت خدمتنی التزام ایتمش. یتمش سکسان قدر صبیان مسلمینی تعلیم ایدز ایچون مخصوص معلم دخی کتورمش. بویله اصحاب حمیت‌نك بولنمه‌سی دیانت اسلامیه ایچون حقیقة شایان شکران‌وافتخار بر حالات‌در. بزمفتاح الدین افندیله اوصولیه‌دن تا ایرکوتسکی گه قدر تمام ایکی ساعت صحبت ایتدك .

ساعت بر بولغانده، پویزد ایرکوتسکی، وا کزالینه کلدی ، وا کزالده معتبران واعیان بلده ومعلم‌لردن بر چوق آدملر استقباله چیقمشلردی. اورادن دوغری حاضر جماعت‌لر ایله برابر شیخ الله شفیع‌اللین خانه‌سینه واردق ، اشیالرمی اوتیل (دیکوا) مسافر خانه‌سینه یوللادم .

محترم شفیع‌اللین خانهٔ دولت‌لرنده چای‌لر ایچوب، استقبال ایتمش افندیلار ایله کسب معارفه ایدك. اوراده جماعتله اویله نمازنی قیلدقدنصوکره، طعام صفره‌سی حاضر اولدی، بعدالطعام ، استراحت ایتمك اوزره نازل اولدیغم اوتیل‌گه عودت ایتدم .

بر آز استراحت بعدنده قالقمش، همان یازیخانه‌یه اوتورمشدم بزم دوستمز مفتاح‌الدین افندی کلدی، دیدی: امام کلمش، سزنی کورمك ایچون. دیدم: بیورسون‌لر.

بن امامه منتظر ایدم، قاپودن برجانلی نفاق قاپچیغی کیردی. آدم برنچی باقمش‌ده وهلة دیه بیلورم‌که: « بو آدم بر خفیه، شیطان اکبردر» لکن مع التأسف معلوم اولدیکه: بزم مفتاح‌الدین افندینك امام دیدیکی بو آدم ایمش .

امام‌نڭ کوزلری شمع آشاغان ماچی ـ هره کوزلرینه اوخشایدر. حرکات وسکناتی، بنون وجودی خائن دین مبین اولدیغنه دلالت ایدردی. بز بو آدم ایله خیلی صحبت ایتدك، آغزندن چیقان سوزلری همه‌سی، کامه کامه نفاق وخیانت‌دن عبارت ایدی. سویله‌دیکی سوزلرنڭ هربر کلمه‌سی بو آدم‌نڭ حماقتنه وبلاهتنه دلالت ایدردی.

هر صاحب عقل وتدبیر ایچون، بونڭ شرندن احتیاط لزومی ظاهر وآشکار ایدی. اوزی اصل ایماننی بو تیین کموش‌که صاتقان باشقورط اولدیغی مناسبت ایله‌ده، احتیاط واجتناب درکار ایدی. شولارنی ملاحظه ایده‌رك، بن کمال احتیاط ایله ادارهٔ کلام ایتدم. بونڭ ایله برابر ایکنچی کونی جمعه اولمق مناسبتیله، بز مسجدکه جمعه نمازینه باردق، ایرکوتسکی مسجدی شفیعو اللین‌لر همتیله بنا اولنمش غایت مکمل، سیبیریه‌ده بلکه روسیه‌ده بویله مثلی نادر بولنور، عالی بر مسجددر. مسجدنڭ داخلی منظره‌سی عادتا استانبول جامع‌لرینه اوخشیدر. مع‌التاءسف آغاچ امام بو مسجدنڭ منبرینه چغوب، درةالناصحین کتابنی اوقوب، وعظ سویلادی. عجایب! عباره‌ده‌نه مبتدا وار ونه‌ده خبر وار، نه فاعل وار، اصلا وقطعا رابطه یوق، آه بیچاره مسلمانلرنڭ حالی! صوڭره‌ده بو آدم بر خطبه اوقودی، خطبه‌ده اولان خطالرنی حساب ایدرگه ممکن‌ده دگل. خطبه‌نی قدیمگی «یوگرای اورداك بالاسی بغدایدن» مقامی برلان اوقودی. قرائت دیرساکز نعوذ بالله! شول آدم غوبیرنسکی قالاده، نیچه بڭ آدم‌گه امام بولوب توراdr ایشته بزم مسلمانلرنڭ حمیت‌سزلکی، بوکبی جاهل ابله‌لرنڭ امام‌لغینه‌ده راضی اولیورلر. بو آدمنڭ خلافنه بر کامه سوز سویلارگه هیچ کیم‌نڭ حالندن کیلمی‌در. زیرا "تگیلر" بونڭ النده، یاکه بو "تگیلرنڭ" النده، وفاسق، فسادنڭ همه‌سنی بله، آز بولسه، لوماۋای میشرلرنی، ملا اوز کسه‌سندن ایچروب کیتوره، بولارنڭ همه‌سی فاکتی، اوزی شونی افتخار قیلوب سویلادی: ایشته بو کبی ملالرنڭ آرقه‌سندن نیچوك اقتدا قیلورغه کراك؟ چاره یوق، مفتی